

Yıl: 2022 Cilt: 3 Sayı: 2

Year: 2022 Volume: 3 Issue: 2

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
NAZILLI İKTİSADİ VE
İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Aydın Adnan Menderes University
Journal of Nazilli Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Refereed Journal of Social Sciences

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
NAZILLI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl: 2022 / Cilt: 3 / Sayı: 2

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
NAZILLI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

**NAZILLI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ADINA
SAHİBİ VE GENEL YAYIN YÖNETMENİ**

Prof. Dr. Yusuf KADERLİ

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Gülizar Seda YILMAZ

DİL EDİTÖRÜ (İNGİLİZCE)

Dr. Öğr. Üyesi Gönül TEZCAN

YAZI İŞLERİ KURULU

(Unvana ve isme göre sıralı)

Arş. Gör. İsmail ÖZTANIR

İLETİŞİM

Özgül KUŞ (Memur)

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İsabeyli Yerleşkesi, Nazilli, AYDIN, TÜRKİYE

0 (256) 347 7011

<http://dergipark.org.tr/niibfd>

niibfd@adu.edu.tr

YAYIN KURULU

(İsme göre sıralı)

Prof. Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN (PAÜ)

Prof. Dr. İsmet ATEŞ (ADÜ)

Prof. Dr. Muhsin ÖZDEMİR (ADÜ)

Prof. Dr. Onur ÖZVERİ (DEÜ)

Prof. Dr. Yusuf KADERLİ (ADÜ)

DANIŞMA KURULU

(İsme göre sıralı)

Dr. Abdullah ÖZDEMİR (ADÜ)	Dr. Jinyoung HWANG (Hannam University)
Dr. Adil BAYKASOÇLU (DEÜ)	Dr. John KING (Georgia State University)
Dr. Adriana GIURGIU (University of Oradea)	Dr. Kamil Ufuk BİLGİN (Ankara Hacı Bayramı Veli Üni.)
Dr. Ahmet ŞEKERKAYA (İstanbul Üni.)	Dr. Kemal YILDIRIM (Anadolu Üni.)
Dr. Ahmet ÜNLÜ (ADÜ)	Dr. Marina E. JOHNSON (University of Dayton)
Dr. Akan YANIK (ADÜ)	Dr. Md. Abdul WADUD (University of Rajshahi)
Dr. Ali CENGİZ (ADÜ)	Dr. Md. Moynul AHSAN (Ankara University)
Dr. Ali DERAN (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)	Dr. Mehmet Ali SÜMBÜL (ADÜ)
Dr. Ali Ender ALTUNOÇLU (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)	Dr. Mehmet Atilla GÜLER (ADÜ)
Dr. Ali ÖZDEMİR (DEÜ)	Dr. Mehmet Erdemir GÜNDOĞMUŞ (Bolu AİBÜ)
Dr. Ali PETEK (ADÜ)	Dr. Mehmet MARANGOZ (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Dr. Amanda KING (Georgia Southern University)	Dr. Mehmet Metin DAM (ADÜ)
Dr. Arzu GÜLER (ADÜ)	Dr. Mehmet TANYAŞ (Maltepe Üni.)
Dr. Arzu ORGAN (PAÜ)	Dr. Mehpare TİMOR (İstanbul Üni.)
Dr. Aslı YENİPAZARLI (ADÜ)	Dr. Merve İrem YAPICI (ADÜ)
Dr. Aşkner GÜNGÖR (PAÜ)	Dr. Muhsin ÖZDEMİR (ADÜ)
Dr. Atakan HATİPOĞLU (ADÜ)	Dr. Musa İKİZOĞLU (ADÜ)
Dr. Aykut Hamit TURAN (Sakarya Üni.)	Dr. Mustafa Ali SARILI (ADÜ)
Dr. Aynur UÇKAÇ (ADÜ)	Dr. Mustafa DOÇANER (ADÜ)
Dr. Ayşe Cansu GÖK KISA (Hitit Üni.)	Dr. Mustafa MIYNAT (Celal Bayar Üni.)
Dr. Ayşegül TUŞ IŞIK (PAÜ)	Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Dr. Aziz BOSTAN (ADÜ)	Dr. Necmi GÜRSAKAL (Uludağ Üni.)
Dr. Bayram COŞKUN (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)	Dr. Necmiye CÖMERTLER ŞİMŞİR (ADÜ)
Dr. Bilge DOÇANLI (ADÜ)	Dr. Nilüfer KARACASULU (DEÜ)
Dr. Bülent YILDIZ (ADÜ)	Dr. Onur ÖZVERİ (DEÜ)
Dr. Cemal İYEM (ADÜ)	Dr. Osman PEKER (ADÜ)
Dr. Çağrı KÖROĞLU (ADÜ)	Dr. Ömer ÖZPINAR (ADÜ)
Dr. Çınar ÖZEN (Ankara Üni.)	Dr. Pınar Süral ÖZER (DEÜ)
Dr. Ece ARMAÇAN (ADÜ)	Dr. Rafet AKTAŞ (Yıldırım Beyazıt Üni.)
Dr. Engin BERBER (Ege Üni.)	Dr. Ralf WAGNER (University of Kassel)
Dr. Engin ÇAKIR (ADÜ)	Dr. Sacit Hadi AKDEDE (İzmir Bakırçay Üni.)
Dr. Erman COŞKUN (İzmir Bakırçay Üni.)	Dr. Sarmite MIKULIONIENE (Mykolas Romeris University)
Dr. Erol EÇRİOĞLU (Giresun Üni.)	Dr. Selçuk PERÇİN (Karadeniz Teknik Üni.)
Dr. Ersan ÖZ (PAÜ)	Dr. Sema OÇLAK (ADÜ)
Dr. Esin SAYIN (ADÜ)	Dr. Serkan DİLEK (Kastamonu Üni.)
Dr. Esra AYTAÇ ADALI (PAÜ)	Dr. Süleyman BARUTÇU (PAÜ)
Dr. Fatma Neval GENÇ (ADÜ)	Dr. Süleyman ÖZDEMİR (Bandırma Onyedi Eylül Üni.)
Dr. Ferhan ÇEBİ (PAÜ)	Dr. Şansel ÖZPINAR (ADÜ)
Dr. Feriştah SÖNMEZ (ADÜ)	Dr. Şevkinaz GÜMÜŞOĞLU (Yaşar Üni.)
Dr. Funda ÇONDUR (ADÜ)	Dr. Taner BULUT (ADÜ)
Dr. Gülşah SEZEN AKAR (ADÜ)	Dr. Taylan URKMEZ (SolBridge Int. School of Business)
Dr. Hadi GÖKÇEN (Gazi Üni.)	Dr. Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU (ADÜ)
Dr. Hakan SARITAŞ (PAÜ)	Dr. Tuncer ÖZDİL (Manisa Celal Bayar Üni.)
Dr. Halil MUTİOĞLU (ADÜ)	Dr. Turgay UZUN (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Dr. Hatice EROL (ADÜ)	Dr. Türkay DERELİ (Gaziantep Üni.)
Dr. Hür Bersam BOLAT (PAÜ)	Dr. Umut EVLİMOĞLU (ADÜ)
Dr. Hüseyin AKTAŞ (Celal Bayar Üni.)	Dr. Umut Tolga GÜMÜŞ (ADÜ)
Dr. Hüseyin GÜL (ADÜ)	Dr. Utku YAPICI (ADÜ)
Dr. Hüseyin ŞENKAYAS (ADÜ)	Dr. Veysel YILMAZ (Eskişehir Osmangazi Üni.)
Dr. Ioannis KARKASIZ (University of the Aegean)	Dr. Victoria Ateca AMESTOY (Uni. of Basque Country)
Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ (Şirnak Üni.)	Dr. Yaşar UYSAL (DEÜ)
Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN (PAÜ)	Dr. Yetkin BULUT (Ondokuz Mayıs Üni.)
Dr. İsmail MAZGİT (DEÜ)	Dr. Yusuf ALPER (Uludağ Üni.)
Dr. İsmet ATEŞ (ADÜ)	Dr. Yusuf KADERLİ (ADÜ)

BU SAYIYA KATKI VEREN HAKEMLER

(İsme göre sıralı)

- Dr. Arzu GÜLER (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Aziz BOSTAN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Bora TARHAN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Çağdaş CENGİZ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Dr. Ece ARMAĞAN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Eda BOZKURT (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Engin ÇAKIR (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Erdem ERCİYES (T.C. İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı)
Dr. Erdem ÖZGÜR (T.C. İçişleri Bakanlığı Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi)
Dr. Gönül TEZCAN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Hikmet MENGÜASLAN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Murat ARTUÇ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Murat ÖNSOY (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Murat TOMAN (Hitit Üniversitesi)
Dr. Recep FEDAI (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Seden DOĞAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Dr. Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

ADALET PARTİSİ'NİN İPTAL DAVALARI ÇERÇEVESİNDE 1961
ANAYASASI'NA YAKLAŞIMI (1963-1964)

Mustafa Mert ALPBAZ 49-66

Araştırma Makalesi

GENÇLERDE EKONOMİ OKURYAZARLIĞI VE BÜTÇELEME DAVRANIŞI
ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK NİCEL BİR ARAŞTIRMA

Yusuf KADERLİ, Dilara ALTINKAN 67-83

Araştırma Makalesi

SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ TURİZMİ BAĞLAMINDA COĞRAFİ İŞARET:
AYDIN BOZDOĞAN OLUKBAŞI OĞLAK ÇEVİRME KEBABI ÖRNEĞİ

Ozan GÜNGÖR 84-92

ADALET PARTİSİ'NİN İPTAL DAVALARI ÇERÇEVESİNDE 1961 ANAYASASI'NA YAKLAŞIMI (1963-1964)

“Anayasa referandumunda ona hayır diyenler, evet diyenlerden daha fazla sadakat göstermektedirler.”

Mustafa Mert ALPBAZ¹

Özet

27 Mayıs 1960 darbesi ile iktidarına son verilen ve kapatılan Demokrat Parti'nin (DP) seçmenlerine yönelik partilerden birisi olan Adalet Partisi (AP), dönemin koşulları gereği DP'den farklı olduğunu göstermeye dönük bir siyaset izlemiştir. DP'nin darbeyi gerçekleştirenler tarafından dikta idaresi kurmakla suçlanması karşısında AP, hak ve özgürlükleri savunmuş, 1961 Anayasası'na karşı olmakla birlikte bu eğilimini açıkça ortaya koyamamıştır. Bu Anayasanın oluşturduğu kurumlardan biri olan Anayasa Mahkemesi'ne başta hukuk devleti, hakimlik teminatı ve mahkemelerin bağımsızlığı ile ilgili olmak üzere çeşitli konularda iptal davaları açan AP, 1961 Anayasası ile yürürlükteki mevzuatın uyumlaştırılması için faaliyet göstermiştir. AP, Anayasa yargısına sıcak bakmayan bir anlayışa sahip olmasına rağmen bir ölçüde koşulların zorlamasıyla Anayasa Mahkemesi'ne sıkça başvurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Adalet Partisi, 1961 Anayasası, Temel Hak ve Özgürlükler, Anayasa Mahkemesi, 27 Mayıs 1960 Darbesi

JEL Kodları: K 40, K 100

THE JUSTICE PARTY'S APPROACH TO 1961 CONSTITUTION WITHIN THE FRAME OF ACTIONS FOR ANNULMENT (1963-1964)

Abstract

The Justice Party (AP) which is one of the parties that appeal to the voters of the Democratic Party (DP) whose power was ended and closed with the coup of 27 May 1960. Due to the conditions of the period, AP followed a policy aimed at showing that it was a different party from the DP. In the face of the DP's accusation of establishing a dictatorship by those who carried out the coup, the AP defended rights and freedoms. Although AP was against the 1961 Constitution, it could not obviously reveal this tendency. AP brought annulment actions on the Constitutional Court which is one of the institutions formed by this Constitution. Actions regarding various issues especially on the rule of law, legal guarantee of judges, and the independence of the courts. So, AP worked for the harmonization of the 1961 Constitution with the current legislation. Although AP has a perspective that does not take kindly to constitutional judiciary, it has frequently applied to the Constitutional Court, to some extent forced by the circumstances.

Keywords: Justice Party, 1961 Constitution, Basic Rights and Freedoms, Constitutional Court, May 27, 1960 Coup

JEL Codes: K 40, K 100

Kısaltmalar: AMKD: Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, AP: Adalet Partisi, CHP: Cumhuriyet Halk Partisi, CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, DP: Demokrat Parti, E.: Esas, K.: Karar, KT: Karar Tarihi, MBK: Milli Birlik Komitesi, S.: Sayı, TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi, YTP: Yeni Türkiye Partisi.

GİRİŞ

27 Mayıs Darbesi ile iktidardan uzaklaştırılan ve 29 Eylül 1960'ta kapatılan Demokrat Parti'nin (DP) tabanına seslenen Adalet Partisi (AP), genel olarak 27 Mayıs'a karşı olan kesimleri bünyesinde

* Bu ifade AP Millet Meclisi Grup Sözcüsü Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu'nun Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkûm edilmiş eski DP'lilerin affı hakkında Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmadan alınmıştır (AP, 1963b: 53). AP'nin milliyetçi-muhafazakâr kesiminden olan 1927 Malatya doğumlu gazeteci, yazar, şair ve siyaset adamı Evliyaoğlu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olup yüksek lisans öğrenimini de iletişim alanında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Yurt içinde ve dışında çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş, Son Havadis (1960-1961) ve Yeni İstanbul (1061-1964) gazetelerinin yöneticiliğini ve yazarlığını yapmıştır. Düşünen Adam dergisini (1961-1963) ve Medeniyet Gazetesini (1962-1965) çıkaran ve bu basın organlarında yazarlık, Adalet Partisi'nden milletvekilliği (1961-1964) yapan Evliyaoğlu Samsun Senatörlerinden ve Turizm ve Tanıtma Bakanlarından Kamuran Evliyaoğlu'nun kardeşidir (Işık, 4. Cilt, 2007: 1356). AP'den sonra siyaset hayatına bağımsız olarak, sonradan CHP'de ve CKMP'de devam etmiş (TBMM, 2. Cilt, 2010: 782), 2011'de Ankara'da hayatını kaybetmiştir.

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye, mmert.alpbaz@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0896-0367

Araştırma Makalesi (Research Article)

Makale Gönderilme Tarihi (Received Date): 01.09.2022

Makale Kabul Tarihi (Acceptance Date): 13.12.2022

toplamıştır. Bununla birlikte kurulduğu dönemin koşulları gereği 27 Mayıs'a ve dolayısıyla 1961 Anayasası'na açıktan açığa karşı çıkmazken kendisini DP'den farklı bir parti olarak ortaya koymayı amaçlayarak 1961 seçimlerinden sonraki çalkantılı dönemde hak ve özgürlükleri vurgulayan, Anayasaya bağlı, hukuk devletine önem veren bir tutum sergilemiştir.

1961 Anayasası'nın “*eski kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası*” başlıklı geçici 9/2. maddesine göre, Anayasa Mahkemesi'nin göreve başladığı tarihte yürürlükte olan herhangi bir kanun hakkında iptal davası açılabilir. Dava açmak için öngörülen süre Mahkeme'nin göreve başlamasının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihten itibaren altı aydır. AP de söz konusu maddeye dayanarak çeşitli konulardaki kanunların iptalini istemiştir. Bu makalenin amacı, TBMM'de beliren ve sadece onun tarafından kullanılan, bölünemez ve hiçbir organ tarafından sınırlandırılmaz bir milli irade düşüncesini savunan, demokrasi anlayışını da buna dayandıran DP geleneğinden gelen AP'nin iptal davaları üzerinden 1961 Anayasası'na bakışını ortaya koymak, ağırlık verdiği hak ve özgürlükler ile bu konudaki yaklaşımının sebeplerini göstermektir. Geçici 9/2. maddeye dayanılarak açılanlar dışında Cumhuriyet Senatosu ile ilgili bir iptal davasının da inceleneceği makalede sadece AP'nin istemleri ele alınacak, Anayasa Mahkemesi'nin ne yönde karar verdiği üzerinde ayrıntılı olarak durulmayacaktır.

Makalenin ilk üç bölümünde sırasıyla AP'nin kuruluşu ve faaliyetleri, hak ve hürriyetler ile 1961 Anayasası'na yaklaşımı ele alınmıştır. Dördüncü bölümde yer alan AP'nin açtığı iptal davaları hukuk devleti ve güvenliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı, kişi dokunulmazlığı ve güvenliği, tabii yargı yolu, cezaların kanuniliği, dernek kurma hürriyeti, mülkiyet hakkı, askeri teşkilat ve yargı başlıkları altında değerlendirilmiştir.

DP hakkındaki eserler ile karşılaştırıldığında AP ile ilgili az sayıda ancak onu kapsamlı olarak ele alan önemli çalışmalar vardır.² Oysa AP'nin iptal davalarını, Partinin ilk yıllarında izlediği politika bağlamında ele alan bir çalışma yapılmamıştır. Bu makale söz konusu boşluğu doldurmaya yöneliktir.

Makalede başta programlar olmak üzere AP'nin birincil kaynak niteliğinde olan yayınlarından, Millet Meclisi tutanaklarından, dönemin bazı gazete ve siyasi içerikli dergilerinden ve Anayasa Mahkemesi kararlarından yararlanılmıştır. AP ve dönemine ilişkin akademik çalışmaların yanında bazı anılar ve biyografiler de başvurulan kaynaklar arasındadır.

1. ADALET PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ (1961-1964)

11 Şubat 1961'de kurulan AP'nin Kurucu Genel Başkanı 27 Mayıs Darbesinden sonra kısa bir süre Genelkurmay Başkanlığı yapan, 2 Ağustos 1960'ta Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) Olayı olarak adlandırılan tasfiye hareketinde emekliye sevk edilen Orgeneral Ragıp Gümüşpala'dır. Darbe sırasında 3. Ordu Kumandanı olan Gümüşpala'nın ilk aşamada 27 Mayıs'a karşı çıktığı ancak sonradan darbeyi desteklediği, 27 Mayısçılar ile bağının zayıf olduğu yönünde ve bununla çelişen bilgiler varsa da (Odabaşı, 2017: 521-522) hareketin bu ilk safhasındaki tutumu ve Genelkurmay Başkanlığına hangi şartlar altında atandığı tam olarak aydınlatılabilmemiş değildir. Darbe esnasında sıkıyönetim karargahına el koyan ve hareketi buradan yöneten MBK üyesi Tümgeneral Cemal Madanoğlu'na³ göre Gümüşpala

² Örn bkz. Cizre, 2002; Demir, 2017; Demirel, 2021; Fedayi, 2019.

³ 27 Mayıs darbesinin önde gelen isimlerinden Korgeneral Cemal Madanoğlu, 1907'de Uşak'ın Eşme ilçesinde doğmuştur. Babası 150'liklerden Madanoğlu Mustafa Bey'dir. Yurt içinde, dışında ve Kore Savaşı'nda çeşitli görevlerden sonra Tümgeneral rütbesindeyken 1959'da Kara Kuvvetleri Komutanlığı Lojistik Başkanlığına getirilmiş ve bu görevdeyken darbenin geçici liderlik görevini üstlenmiş, 1960'ın Ağustos ayında korgeneralliğe terfi etmiştir. Girişken, sert, cesur ve mütevazı bir kişiliği olan, darbe öncesinde ve sonrasında ön plana çıkan Madanoğlu bir süre Ankara Kumandanlığı görevinde bulunmuş, ordu içerisinde sivrilerek MBK'de de etkili olmuştur (Durmuş, 2021: 19-29). Yeni anayasanın hazırlanmasında, MBK'nin aralarında Kurmay Albay Alparslan Türkeş'in de bulunduğu 14 üyesinin tasfiyesinde, Kurucu Meclisin açılışında önemli rol oynamıştır. Komitenin ordu içindeki ağırlığını kaybetmeye başlamasıyla ortaya çıkan “Silahlı Kuvvetler Birliği” adındaki cuntanın baskısıyla 1961'de MBK'den ve Kurucu Meclis'ten istifa etmiş ve sonra da emeliye sevk edilmiştir. Madanoğlu, 1961-1965 döneminde siyasetten uzak olmasına rağmen 1966'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kontenjan senatörlüğüne getirmiştir. Sol görüşlü bazı aydınlarla kurduğu ilişkiyle bağlantılı olarak 1971'de ordudaki bir darbe teşebbüsü içinde bulunmuş, tutuklanıp yargılanmış ve 1971'de beraat etmiştir. 1993'teki ölümüne kadar sakin bir hayat sürmüştür (Durmuş, 2021: 183-184). 1953'e kadarki anıları yayımlanan Madanoğlu'nun 27 Mayıs darbesinde rolü hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Durmuş, 2021.

telefonla Çankaya'nın kaç tümenle sarıldığını öğrenmek istemiş, Madanoğlu elde sıkıyönetim birlikleri olduğunu ve oraya bir tabur zor çıkardıklarını, kendisinin tümgeneral buna karşılık muhatabının orgeneral olmasından hareketle başlarında Orgeneral Cemal Gürsel'in bulunduğunu, onu getirtireceklerini söylemiş, bunun üzerine Gümüşpala'nın hareketi desteklediği izlenimini edinmiştir (Birand & Dündar & Çaplı, 2007: 135). Anlaşılan Gümüşpala DP iktidarına son verilmesine doğrudan karşı olmasa da darbeyi yapanların kuvvetine ve liderine karşı tereddütlüdür. Siyasi faaliyetlere nasıl ve hangi güç dengeleri çerçevesinde girdiği de bütün yönleriyle ortaya konulmasa da Gümüşpala'nın parti kurma fikrini ilk olarak eski yaverlerinden Şinasi Osma'ya⁴ yazdığı mektupla dile getirdiği, Osma'nın bazı görüşmeler yaptığı, kurulacak partiye girecek olan emekli subayların Gümüşpala yerine Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in liderliğini istedikleri ancak Başgil'in bu teklifi kabul etmediği bilinmektedir (Kalpakçıoğlu, 1968: 24-25)⁵. Gümüşpala Devlet, Hükmet ve Milli Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel ile görüşmüş, Ankara ve İzmir'de temaslar yapmış, Memleketçi Parti de AP'ye katılmıştır (Düşünen Adam, 03.02.1961: Dokuz; 10.02.1961: Altı-Sekiz; 17.02.1961: Yedi-Sekiz)⁶. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün damadı, gazeteci yazar Metin Toker'e göre eski DP'liler yeni parti için aralarına Eminsular'dan asker almayı ve onlar ile Gümüşpala'yı bir koruma aracı olarak kullanmayı, zamanı gelince bu grubu saf dışı bırakmanın zor olmayacağını düşünmüşlerdir (Toker, 1998: 221). Bu hususu AP'nin önde gelen isimlerinden, Millet Meclisi Başkanlığı da yapacak olan Ferruh Bozbeyle de doğrulamakta, Başgil'in bir ara liderlik için adının geçmesine rağmen sağlık sebepleriyle bu teklifi reddettiğini ve sivil lider de aranmadığını belirtmektedir (Bozbeyle, 2009: 148)⁷. AP Genel Başkanlığını üstlenmesinden hareketle Gümüşpala'nın MBK'nin ve Cemal Gürsel'in güvenine sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. AP'nin çalışmamıza konu olan iptal davalarını açtığı dönemde Gümüşpala Genel Başkandır.

Gümüşpala, İzmir'de temaslarını sürdürdüğü sırada kendisiyle yapılan bir röportajda “*demokrat*” kelimesine ilgi göstermediğine dair bir soruyu cevaplandırmıştır. Gümüşpala demokrasi anlayışlarında hukuk, kanun, adalet ve eşitlik düşüncesinin hakim olduğunu ancak partinin adına mutlaka “*demokrat*” ifadesini koymak gibi bir düşüncelerinin bulunmadığını, bu kelimenin “*sihrine*” değil anlamına tutkun olduklarını vurgulamıştır (Düşünen Adam, 10.02.1961: Sekiz). AP'nin milliyetçi muhafazakar kanadından Sadettin Bilgiç de “*demokrat*” adını kullanmalarının engellenmesi karşısında Adalet Partisi adının alınarak hak, hukuk ve adaletin gerçekleşmesini amaçlayan bir akımın başladığını, bu adın da kabul görebileceğini açıklamıştır (Bilgiç, 2007: 59)⁸. Bütün bunlara rağmen AP, DP'lilerle işbirliği

⁴ Emekli Kurmay Albay Hasan Şinasi Osma 1909'da Bulgaristan'daki Vidin'de doğmuştur. Yurt içinde ve dışında çeşitli askeri görevler üstlenen, AP'nin kurucu üyeleri arasında yer alan, I. (XII.) Dönem İzmir Milletvekili yapan Osma, 1993'te vefat etmiştir (TBMM, 2. Cilt, 2010: 803). Osma, AP'nin bunalımlı kuruluş döneminde partiye önemli hizmetlerde bulunmuştur (Korkud & İkiz, 1962: 50).

⁵ Muhafazakâr siyasi düşüncenin önemli temsilcilerinden olan Ali Fuad Başgil, 1893'te Samsun'un Çarşamba ilçesinde doğmuştur. Fransa'da Grenoble Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş, Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde doktora yapmış, Paris Edebiyat Fakültesi Felsefe Kolu ile Paris Siyasi İlimler Mektebi'ni de bitirmiştir. Ankara Hukuk Fakültesi'nde, Siyasal Bilgiler Okulu'nda ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapmış, bu fakültenin Esas Teşkilat Hukuku Kürsüsünde ordinaryüs profesörlüğe yükselmiştir. İlk defa iş hukuku dersini de okutan Başgil, 27 Mayıs Darbesinden sonra üniversitelerden çıkarılan 147 öğretim elemanı arasında yer almış, izleyen dönemde 147'lerin üniversitelerine dönmelerine imkan tanınsa da bunu kabul etmeyip emekli olmuştur. 1961'de Samsun Senatörü seçildikten kısa süre sonra bu görevden istifa eden Başgil, bir süre İsviçre'de çalıştıktan sonra 1965'te İstanbul Milletvekili seçilmiş, 1967'de de vefat etmiştir (Başgil, 2014: 6; Başgil'in yaşam öyküsü İsmail Dayı tarafından hazırlanmıştır.) 1961'de AP'nin cumhurbaşkanı adayı olması gündeme gelen ancak bazı MBK üyelerinin baskısıyla adaylıktan vaz geçiren Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri isimli kitabını “*27 Mayıs ihtilâlcilerinin hoyratlığından acı çekmiş bütün yurttaşlara*” ithaf etmiştir (Başgil, 2014: 3). Adı çeşitli eğitim kurumlarına verilen Başgil'in düşünceleri hakkında bir inceleme için bkz. Önder, 2009.

⁶ Bu dergide sayfa numaraları rakam ile değil kelime ile verilmiştir.

⁷ 1927'de Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde doğan Ferruh Bozbeyle, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş, serbest avukatlık ve I. (XII.) ve II. (XIII.) dönemlerde AP'den İstanbul Milletvekilliği yapmıştır. TBMM'de çeşitli görevlerde bulunan Bozbeyle, 1965-1969 yılları arasında MM Başkanlığı üstlenmiştir (TBMM, 2010, 2. Cilt: 833). AP'deki muhalefet hareketi sonucunda kurulan Demokratik Parti'nin genel başkanlığına seçilen Bozbeyle, 1973'te de İstanbul Milletvekili olmuş, partisinin giderek güç kaybetmesi sonucunda 1977 seçimlerinde milletvekili seçilememiş ve izleyen dönemde siyasetten çekilmiştir. Çeşitli eserleri bulunan Bozbeyle, siyasi hayatını söyleşi halinde aktarmıştır (bkz. Bozbeyle, 2009).

⁸ Dr. Sadettin Bilgiç, 1920'de Isparta'nın Şarkikaraağaç ilçesinde din adamı yetiştirmekle ünlü, milliyetçi-muhafazakâr, köklü bir ailede dünyaya gelmiştir. 1950-1960 döneminde DP Milletvekili, Milliyetçiler Demeğinin kurucuları arasında yer alan,

içinde olduğu iddiasıyla sürekli olarak karşılaşılabilecek ve faaliyetleri engellenmeye çalışılacaktır (Turhan, 2018: 31).

AP'nin kurucu kadroları çeşitli siyasi kökenlerden gelmekte olup bazıları DP'nin ikinci planda kalmış eski mensupları, milliyetçi, muhafazakar aydınlar, eski Köylü Partililer, İslamcılardır. Kurucular arasında dikkati çeken bir grup başta Gümüşpala olmak üzere EMİNSU hareketi ile emekli edilmiş eski askerlerdir. Bunlar tasfiyeden dolayı 27 Mayıs'a tepki duyan bir kesimdir. (Demirel, 2021: 29-31) AP'nin tabanı da genel olarak 27 Mayıs'a herhangi bir nedenle karşı olanlardan oluşmaktadır. DP içindeki bölünmeler ve ayrışma süreci de 27 Mayıs ile ortadan kalkarak darbe karşıtlığı birçok kişiyi AP saflarında birleştirmiştir (Demirel, 2021: 79-80). DP'yi tutanların 27 Mayıs'ı takip eden dönemde "kuyruklar", "düşükler" diye aşağılanmasına tepki olarak da birçok DP'li AP'ye katılmıştır. 27 Mayısçılara soğuk bir tutum alan, bu dönemde emekli olmuş, daha sonra çeşitli valiliklerde bulunarak AP'ye girmiş ve hatta AP'den milletvekilliği, Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetinde Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı yapmış Kurmay Albay Vefa Poyraz, anılarının "*Neden, Adalet Partisi saflarına katıldım?*" başlıklı bölümünde partinin tabanı, siyasi eğilimi ve kurucularının görüşleri konusunda önemli ipuçları vermektedir: "*Adalet Partisi, laik düzene ve inançlara bağlı [...] Atatürk ilke ve devrimlerine bağlı. Adalet Partisi'ni emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala ve arkadaşları kurmuş ve partiye darbeciler haricinde ordu genelinde reaksiyon da yoktu. Adalet Partisi Demokrat Parti'nin devamı idi. Ben [...] Demokrat Parti'nin [...] Atatürk'ün yapmak istediği demokratik düzenin sağlam bir savunucusu olduğuna inanıyorum. [...] Adalet Partisi, 'okula, kışlaya, camiye politika girmeyecektir' dediği için ve nihayet, yaradılış ve fikirlerimin mutedil sağ görüşe, dinine, diyanetine bağlılığından dolayı, bu partiye girmeye karar verdim*" (Poyraz, 2008: 210-211). Gerçekten de milliyetçilik-muhafazakarlık noktasında 1961 Seçim Beyannamesinde "*Türk Demokrasisi, yeniden, ilhamını Türk Milliyetçiliğinden alarak kurulacaktır*" (AP, 1961: 40) cümlesine yer verilirken Gümüşpala bir konuşmasında manevi hayatımızı düzenleyen maddi ve manevi değerlerin millet hayatındaki yerine işaret ederek mevcut ilahiyat ve imam hatip okullarının önemini vurgulamıştır (Son Havadis, 16.07.1962: 5).

AP'nin dönemin koşulları gereği 27 Mayıs'a açıktan açığa karşı çıkması mümkün değildir. Bu noktadan hareketle yazı kurulunda Başgil, Nurettin Topçu, Mehmet Turgut, Kamuran Evliyaoğlu, Faruk Kadri Timurtaş gibi aydınların bulunduğu, AP'yi destekleyen "*Düşünen Adam*" dergisinde Partinin önemli mensuplarından Gökhan Evliyaoğlu'nun "*Adalet Partisi yapacak 27 Mayıs'ın İdealizmini*" başlıklı bir makalesi yayımlanmıştır. Evliyaoğlu'na göre AP, 27 Mayıs inkılabının koşulları içinde kurulmasına rağmen bu hareketi zedeleyecek yanlış hareketlere girişmemiş ve onu iyi anlamış, ortaya çıkardığı birçok meseleyi programına ilave etmiştir (Evliyaoğlu, Düşünen Adam, Yıl: 1, Sayı 36, Cilt II, 6 Eylül 1961, s. Beş). Öte yandan AP'nin karşıtları ve dolayısıyla 27 Mayıs taraftarlarının Partiyi nasıl gördükleri hakkında Toker'in "*D.P. gibi bir parti*" adlı yazısı dikkat çekici veriler sunmaktadır. İsim vermeden AP'yi eleştiren Toker'e göre bazı kimseler belli sayıda milletvekilinin bir şekilde toplanıp iktidara gelmesiyle "*vicdan hürriyetine dayanan bir rejim*" adı altında bir Müslüman Türkiye Cumhuriyeti, "*özel teşebbüse öncelik veren bir sistem*" adı altında menfaat şebekelerinin hakimiyetinde bir ekonomi, "*gerçek demokrasi*" adı altında kelle başına oyu esas alan bir siyasi mezhep, "*geçmişin yaralarını sarmak*" adı altında bir restorasyon gerçekleştirilebileceğini düşünmektedirler. Toker, "*Anayasanın*

Tahkikat Encümeni üyesi, Yassıda'da idam istemiyle yargılanan Said Bilgiç'in ve 27 Mayıs'tan sonra üniversite ile ilişkisi kesilen Prof. Dr. Emin Bilgiç'in kardeşidir. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitiren, hekimlik ve cerrahi ihtisası yapan Bilgiç, 1961'de AP'den Isparta Milletvekili seçilmiş, 1962'de AP Grup Başkanlığı ve sonrasında Genel Başkan Yardımcılığı, Gümüşpala'nın vefatından sonra Genel Başkan Vekilliği görevlerini üstlenmiş, Süleyman Demirel'e karşı genel başkanlık seçimini kaybetmiştir. 1965'te ve 1969'da İstanbul Milletvekili seçilmiş, 1967'de Demirel'in teklifi ile Ulaştırma Bakanlığı görevine getirilmiş, AP'deki muhalefet sonucu bir grup arkadaşı ile AP'den ihraç edilmiş ve Demokratik Parti kurucuları arasında yer almıştır. 1973'te bu partiden İstanbul Milletvekili seçilen, 1975'te partisinden istifa edip 1976'da AP'ye dönen Bilgiç Milli Savunma Bakanlığı ve AP Genel Başkan Yardımcılığı yapmış, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Zincirbozan'da zorunlu ikamete tabi tutulmuş, on yıl süre ile siyaset yapması yasaklanmıştır. 1987'de yapılan referandumda siyaset yasağı kaldırınca Doğru Yol Partisi'nde görev almış, AP'nin tekrar açılmasına yönelik çalışmalar sonuç vermeyince 1992'de siyasetten ayrılmıştır (Turhan, 2018: 13-18). 2012'de vefat eden Bilgiç'in siyasi hayatı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Turhan, 2018.

esasını kabul etmeyen bir siyasî teşekkülün” Anayasa korumasından yararlanamayacağını, DP gibi bir partinin “*iktidarda ve muhalefette bir günde tarumar*” edileceğini belirtmiştir (Toker, 28.03.1964: 7).

5 Ekim 1961’de yapılan milletvekili genel seçimlerinde mevcut oyların % 34.8’ini alan AP, CHP’den sonra ikinci parti olmuş, aynı gün yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de % 34.5 oranında oy almıştır (Tuncer, 2003: 367, 389). AP, 450 üyelikten oluşan Millet Meclisinde 1’i kendi listesinden bağımsız aday olmak üzere 158 üye ile temsil edilmiştir. Cumhuriyet Senatosu seçimleri, bir seçim bölgesinde en fazla oyu toplayan partinin, oraya tahsis edilmiş bütün senatörlükleri kazanmasını sağlayan çoğunluk sistemiyle yapıldığı için CHP’den az oy alan AP, CHP’nin 38 senatörüne karşı 3’ü kendi listesinden bağımsız 71 senatör ile Senato’da çoğunluğu elde etmiştir (Tuncer, 2003: 389)⁹. 27 Mayısçı çevreler bu beklenmedik sonuçlardan rahatsızlık duymuş, İstanbul’da bulunan Harp Akademileri’nde yüksek rütbeli subaylar 21 Ekim 1961’de toplanarak darbeye karar vermişlerse de bunalımlı bir süreçten sonra bu girişimin önüne geçilmiştir. TBMM’nin açılmasından ve AP’nin Cumhurbaşkanı Adayı Başgil’in uğradığı baskılar sonucu adaylıktan çekilmesinden sonra Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçilmiş, İsmet İnönü de sıkıntılı bir görüşme aşamasının ardından AP ile 25 Haziran 1962’de son bulacak bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Kara Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir’in ilk darbe girişimi, Gümüşpala’nın görev almadığı bu hükümet dönemindeydi.¹⁰ AP bu dönemde ordudaki memnuniyetsizliklerden öylesine tedirgindir ki Gümüşpala, 27 Temmuz 1962’de Rize’nin Çayeli ilçesinde yaptığı konuşmada ordunun AP’nin iktidara gelmesini istemediğini söyleyenleri vatan haini ve komünizme hizmet edenler olarak nitelendirmiştir (Son Havadis, 18.07.1962: 5). Öte yandan AP’ye sızmaya çalışan cuntalaşma hareketlerine de tavır alınmıştır. Partinin “*Birinci Temsilciler Meclisi*”nde alınan kararlar arasında “*millî iradeye ve Anayasa nizamına karşı gelen cunta mensuplarının, parti teşkilatındaki propagandalarına karşı*” titiz davranılması ve tedbirli olunması vardır (AP, 1963b: 11). Gerçekten de 1962 ve 1963 darbe girişimlerinin lideri Aydemir’in yakın çevresinden olan ve bu olaylarda rol alan Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta yakın zamanda yayımlanan anılarında böyle bir teşebbüsten bahsetmektedir. Yalta’ya göre AP’den aralarında bir bayanın da bulunduğu senatör ve milletvekillerinden oluşan bir grup Aydemir’i ziyaret ederek ona olağanüstü kongrenin derhal toplanabileceğini, kendisini genel başkanlığa, bir arkadaşını da genel sekreterliğe getirmek istediklerini söylemiş ancak Aydemir bunu kabul etmemiştir (Yalta, 2020: 521).

CHP-AP koalisyonundan sonra kurulan iki İnönü hükümetinde yer almayan ve muhalefette kalan AP, ciddi meşruiyet krizleri ile yüzleştiği bu dönemde DP’lilerin affi noktasında söylemler geliştirmiş, Parti binaları iki defa saldırıya uğramıştır. Darbe girişimlerinin ve Celal Bayar’ın Kayseri Cezaevinden tedavi amacıyla geçici olarak tahliyesi üzerine çıkan olayların yankıları ve parti içindeki dalgalanmalar devam ederken Gümüşpala 6 Haziran 1964’te vefat etmiş, Genel Başkan Vekilliğine getirilen Sadettin Bilgiç görevini 29-30 Kasım 1964’te toplanan AP Büyük Kongresi’ne kadar sürdürmüştür. Bilgiç, 27 Mayıs yanlıları tarafından olumlu karşılanmamış, “*müfrit*” ve muhafazakâr görülerek nihayet genel başkanlığa Süleyman Demirel seçilmiştir (Demir, 2017: 498-506). Böylece Parti tarihinde yeni bir dönem açılmış, 1965 seçimlerinde de AP tek başına iktidara gelmiştir. Gümüşpala’nın vefatının ertesini gün yapılan

⁹ CHP % 36.1 oranında oy almıştır (Tuncer, 2003: 389). Tuncer, bu seçimlerde Devlet İstatistik Enstitüsü’nün açıkladığı oy oranları ile oy sayılarına göre hesaplanan oranların birbirini tutmadığını belirtmektedir. Çalışmamızda DİE’nin açıkladığı oranlar dikkate alınmıştır.

¹⁰ 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 darbe girişimlerinin lideri, 1917 Söğüt doğumlu Kurmay Albay Talat Aydemir 1950’lerde DP’ye karşı cuntalaşma hareketlerinin içinde önemli roller üstlenmiş, 27 Mayıs Darbesi sırasında Kore’de görevde olduğu için harekate katılamamıştır. Ağustos 1960’ta Türkiye’ye döndükten sonra Kara Harp Okulu Komutanlığına getirilmiş, MBK’nin güç kaybetmesi üzerine ortaya çıkan bir yapılanma olan Silahlı Kuvvetler Birliği’nin önde gelen isimleri arasına girmiştir. Bu cuntanın mensubu olan yüksek rütbeli subaylar 1961 seçimlerinden istedikleri sonucu alamadıkları gerekçesiyle darbe yapmaya karar vermişlerse de İnönü’nün girişimiyle bundan vazgeçmişlerdir. Ordu içinde derin bölünmelerin olduğu bu dönemde Aydemir ve arkadaşlarının darbe yapacağını haber alan hükümet onları başka yerlere atama girişiminde bulunmuştur. Buna karşılık olarak Aydemir harekete geçmişse de sonuç alamamıştır. Ordu içindeki dengelerin hassasiyetinden dolayı Başbakan İnönü tarafından emekliye sevk edilen Aydemir ve arkadaşları 1963’teki ikinci darbe girişiminden sonra yargılanmışlardır. Aydemir, Süvari Binbaşı Fethi Gürcan ile birlikte 1964’te idam edilmiş, Kara Harp Okulu öğrencilerinin de okul ile ilişkileri kesilmiş, bazıları da mahkum olmuştur. Hattalarını bir kitapta toplayan Aydemir ve faaliyetleri hakkında yakın zamanda yapılmış özlü bir inceleme için bkz. Öztan & Ataman Çelik, 2017.

Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde AP'nin % 50.3 oranında oy alması (Tuncer, 390) bu gelişmenin habercisi olarak değerlendirilebilir.

2. AP'NİN HAK VE HÜRRİYETLERE YAKLAŞIMI

27 Mayısçılar tarafından dikta idaresi kurmaya girişmekle suçlanan DP'nin mirasçısı AP, dönemin koşulları çerçevesinde otoriterleşmeye karşı ve hürriyetleri destekleyen bir söylem üzerinden ilerlemiştir. Öte yandan 1961-1965 döneminde darbe mağduriyeti en yoğun şekilde hissedildiği için hak ve hürriyet vurgusu öne çıkarılmış, gücünü devam ettiren 27 Mayısçı çevrelere karşı milletin gasp edilen haklarından, şikayet hakkından, hukuk devletinden söz edilmişse de burada vurgulanan AP ve DP'lilerin hakları olmuştur. (Demirel, 2021: 240-241). AP'nin özgürlük düşüncesi üzerine derinleşmesi, iktidarı elinde bulunduran ordu ile CHP'nin ve AP'ye soğuk olan aydın, gençlik ve basın kesiminin partiyi ciddiye almasına yönelik bir girişimdir. Parti kurulduktan on yıla yakın bir süre gündeminde önemli yer işgal eden huzurun sağlanması ve eski DP'lilerin siyasal haklarının geri verilmesi sorunları hem ülkenin birliği ve bütünlüğü hem de temel insan hakları ile ilişkilendirilmiştir (Cizre, 2002: 38).

Hak ve özgürlükler Parti yayınlarında geniş şekilde yer bulmuştur. AP'nin 1961 Programının 1. maddesine göre çağdaş Batı medeniyeti hukukuna ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin anlayışına uygun bir toplum düzeni ve hukuk devletinin kurularak geliştirilmesi amaçlanmıştır (AP, 1961a: 3). AP'nin 1964 Programına göre Batılı anlamda demokratik düzen, insan onuruna yaraşan, vatandaşın düşünce, hareket ve vicdan hürriyetine saygılı bir toplum düzenidir. Hür bir siyasi düzen içinde yaşamak medeni toplum olabilmenin ilk şartı olduğu gibi AP bireyi ve vatandaşı "*siyasî vesayet altına almak isteyen*", insan onuru ile bağdaşmayan, hak ve özgürlükleri ihlal eden, insanı devletin ve siyasi otoritenin aracı olarak ele alan her türlü totaliter akımın karşısındadır (AP, 1964a: 48). Burada o dönemde yaygın olmayan "vesayet" kavramının kullanılması dikkat çekicidir. İnönü'nün CKMP ve YTP ile kurduğu ikinci koalisyon hükümetinin programının TBMM'deki görüşmelerinde insan haklarının uluslararası boyutunu ve Türkiye'nin yükümlülüklerini vurgulayan Gümüşpala da Türkiye'nin kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi uyarınca kurulan, Türk hakiminin de yer aldığı "*Avrupa İnsan Hakları Divanına*" Türk vatandaşlarının başvurmasına imkan tanıyan kanun tasarısının hazırlanması gerektiğine, bunun da dahil olunan Batı camiasına karşı yerine getirilmesi gereken bir güvence olduğuna değinmiştir (MM Tutanak Dergisi, 05.07.1962: S. 182).

AP'nin özgürlük ile çelişen düşünce akımları ile ilgisi olmadığı 1961 Seçim Beyannamesinde ilan edilmiştir. Buna göre AP, hukuka bağlı bir devlet anlayışını benimsemiş, "*sol ve sağın bütün aşırı ideolojilerinden, tek parti zihniyetinden*" ve totaliter akımlardan milleti korumayı hedeflemiş, istikrarlı bir hayatın, insan haklarına uyan bir devlet düzeninin kurularak sürdürülmesine yönelik programını uygulamaya azmetmiş bir partidir (AP, 1961b: 4). Böylece "irtica" ve sol karşıtlığı vurgulanırken "*tek parti zihniyeti*" ifadesiyle CHP'nin bu dönemdeki otoriter uygulamalarına tavır konulmuştur. Benzer şekilde 27 Mayıs Darbesinin gerekçesi olarak gösterilen bazı olaylara üstü kapalı olarak değinilerek DP'den farklı bir demokrasi anlayışı ortaya konulmak istenmiş olup AP'nin 1961 Programının 24. maddesinde AP'nin milletin yapacağı denetlemeyi en etkili şekilde tamamlayıp güçlendirecek olan basın ve yayın özgürlüğünü, gerçek demokrasilerdeki düzeye yükselterek basını, radyoyu ve her türlü yayın araçlarını iktidardaki partinin politikasının aracı olmaktan kurtarmak istediği açıklanmıştır (AP, 1961a: 11). 1962'de basılan, AP'nin bazı kurucu ve yöneticileri hakkında hazırlanmış "*Adalet Partisi Portreler ve Fikirler*" isimli yayında milletvekilleri Tahsin Demiray, CHP-AP koalisyonunda Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı yapmış olan Kâmuran Evliyaoğlu, Kudret Mavitan ve Necmi Ökten diktatörlüğe karşı olduklarını ve bunun zararlarını özellikle vurgulamıştır (Korkud & İkiş, 1962: 57, 61, 63, 67). Bilindiği üzere DP 27 Mayısçılar tarafından diktatörlüğe yönelmekle, bazı kanun ve TBMM İçtüzüğü değişiklikleri, özellikle Tahkikat Encümeni ve onun çevresinde gelişen olaylar noktasında muhalefetin hareket alanını daraltmakla suçlanmıştır. Buna karşılık AP, parlamentoyu milli iradenin tecellisi olarak kabul ederek demokratik rejimin bütün gereklerini yerine getirecek bir uyumla, her türlü endişeden arınmış şekilde, "*kayıtsız şartsız bir hükümranlık gücü*" ile çalışmasını tartışma kabul etmez bir gereklilik olarak görmektedir (AP, 1963b: 13). Burada iktidar-muhalefet ayrımı yapılmamış, muhalefet de milli iradenin bir unsuru sayılmıştır.

AP'nin milliyetçilikle desteklenen devlet anlayışının liberal bir anlayış olmadığı, bireyin değil milletin öne çıkarılmasından hareketle milletin gücünü ve devamlılığını savunmanın devletin bekasını savunmak anlamına geldiği ve paternalist devlet anlayışına yakın bulunduğu ifade edilmiştir (Demirel, 2021: 258-272). Bu tespiti doğrulayacak biçimde, AP'nin 1961 Programının 2/1. maddesinde devlet, milletin kendi işlerini gördürmek üzere oluşturduğu bir teşkilat olarak tanımlanırken AP'nin devlet ile milleti birbirinden ayıran düşünceleri kabul etmediği, milletin devlet idaresi ile kaynaşmasının ve idareye devamlı şekilde katılmasının esas olduğu vurgulanmıştır (AP, 1961a: 3). Aynı maddenin 2. fıkrasına göre de vatandaşla devletin hak ve sorumlulukları ile bunların sınırları adalet, hürriyet, milli hakimiyet ve cumhuriyet esaslarına göre belirlenecek, her birinin huzur ve güvenlikle çalışması sağlanacaktır (AP, 1961a: 3). Gümüşpala, 2 Ekim 1961 tarihli İzmir konuşmasında, AP'nin sınıf partisi olmadığını, işçi, sanatçı, memur, serbest meslek sahibi bütün sınıfları millet bütünlüğü içinde ele aldığı söylemiştir. Grev, toplu iş sözleşmesi ve işsizlik sigortasını tanıyan Gümüşpala'ya göre emek ve sermayenin çatışmasını önlemek, bu iki üretim ögesinin birbirine sevgi ve saygı ile yaklaşım uyumlu çalışmasını sağlamak ekonomik kalkınmanın esas koşulları arasındadır (Vatan, 3.10.1961: 5). Gümüşpala böylece milleti birlik ve beraberlik çerçevesinde değerlendirirken 1961 Anayasası'nın öngördüğü bazı sosyal hakların üzerinde durmayı da ihmal etmemiştir.

AP'nin "*Genel Kurula İncelenmek Üzere Sunulan Adalet Partisinin Ana Görüşü*" isimli yayında, oldukça derinlemesine hatta felsefi denilebilecek değerlendirmeler yapılmıştır. Bu yayının "*Adalet Partisinin Ana Görüşü (İnsan, Cemiyet ve Dünya Görüşü)*" ana, "*İnsan Görüşümüz*" alt başlıklı bölümüne göre AP'nin ana görüşünün dayanağı, insanlığın ve sosyal toplulukların asli unsuru, tek somut varlığı olan insandır. Yeryüzünün en değerli, saygıdeğer ve aziz varlığı insan olup her şey insanın huzuru, mutluluğu, "*kendi hayatını yaşaması, gerçek insan olması*" içindir. Tek tek her insanın kendi hayatını yaşama hak ve imkanına sahip olması asıldır (AP, 1963a: 14). Bireyci-liberal olarak nitelendirilebilecek bu ifadelerle rağmen "*cemiyet görüşümüz*" başlıklı bölümde AP'nin toplumsal görüşünün temelinde milletin bulunmasından hareketle insanın her şeyden önce yaşadığı toplumla "*sağlam bir anlaşmaya ve ahenge*" varmasının gerektiği üzerinde durulmuştur (AP, 1963a: 20).

Partinin milliyetçi-muhafazakar karakteri hak ve özgürlükleri ele alış biçimine yansımaktadır. AP'nin 1964 Programının "*Temel Görüşlerimiz*" bölümündeki 1. maddesinde AP'nin esas ülküsünün Türk Milletini "*millî tarih şuuru içinde, Batı medeniyeti seviyesine*" çıkarmak olduğu açıklanmıştır. AP, Türk milletini gerilikten, sefaletten ve "*siyasî vesayetten*" kurtarmak, Batı Dünyasında hür, ileri ve müreffeh bir şekilde yerini alması için çalışmaktadır (AP, 1964a: 48). "*Millî tarih şuuru içinde*" içinde ifadesi, kayıtsız şartsız bir Batılılaşma hareketini işaret etmekten çok Batı'dan "millî bünye"ye uygun unsurları alıp, diğerlerini dışarıda bırakma veya alınanları kendimize uygun hale getirme anlayışının bir uzantısıdır.¹¹

AP, 1961 Anayasası'nda güvenceye kavuşturulmuş hak ve özgürlükleri beyannamesine¹² almasına rağmen doğrudan doğruya olmasa bile Anayasayı kabul etmeyen kesime yerleşerek seçmenlerini memnun etmeyi amaçlamıştır (Kaya, 2013: 227-228).

3. AP VE 1961 ANAYASASI

AP'ye göre başlangıç bölümünde meşruluğunu kaybetmiş DP iktidarına karşı direnme hakkından bahseden 1961 Anayasası, AP'nin benimsediği siyasal akıma karşı yapılmış bir ihtilal tasarrufudur (Demirel, 2021: 269). Bununla birlikte 27 Mayıs'a karşı görünmemek için olsa gerek AP'nin "*seçilmiş mümessilleri*"nin edeceği "*Millî Hâkimiyet Yemini*"ne "*ihtilâlin, ancak insanî ve siyasî hakların gasbedilmesi ve demokrasiye karşı girilen azınlık istibdadı karşısında MİLLETİN TOPYEKÛN DİRENME HAKKI olduğuna inanıyoruz*" (AP, 1963b: 5) cümlesi eklenmiştir. Öte yandan yeni

¹¹ Bu görüş Ziya Gökalp'in medeniyet anlayışı ile benzerlik göstermektedir. Gökalp'e göre Japonlar yaptıkları kapsamlı yenilikler sonucunda "*Avrupa*" bir millet sayılmaktadır. Bununla birlikte onlar dinlerini ve milliyetlerini muhafaza etmiş olup "*biz de Türklüğümüzü ve Müslümanlığımızı muhafaza etmek şartıyla Garp medeniyetine kat'î olarak giremez miyiz?*" Rumî takvimin yerine "*Garb takvimi*"nin alınmasını eleştiren Gökalp, Bizanslılara ait olan bu takvimin bizim bakımımızdan değil onlar yönünden "*mukaddes*" olduğunu ifade etmektedir (Ziya Gökalp, 2014: 81).

¹² AP'nin 1961 Seçim Beyannamesine atfı yapılmaktadır.

Anayasanın uygulanmasına çalışırken Anayasa düzenine, insan haklarına, adalete aykırı uygulamalara, hükümet yönetiminde apaçık olan ve millete sıkıntı çektiren partizanlığa son verecek AP, gerçek tarafsız bir idare sistemini oluşturmak için çaba gösterecektir (AP, 1963b: 11).

Sadettin Bilgiç'e göre 1961 Anayasası "*milletin arzu ve eğilimine göre yapılmayan*" bir anayasa olsa da "*bir ülkede Anayasa yürürlüğe girdikten sonra artık her şeye Anayasa içerisinde bakmak gerekirdi. [...]* *En iyi anayasa yapmakla övünmek, ama işine gelmediği zaman o anayasayı tanımamak...Anayasa yürürlükte iken onu benimsememek hakkı kimseye verilmemişti*" (Bilgiç, 2007: 69-70). Bir taraftan 1961 Anayasası'na karşıtlık, bir taraftan da dönemin koşulları gereği onu destekler görünmek gibi bir denge siyaseti AP'nin hemen her adımında kendisini hissettirecektir. Nitekim Ferruh Bozbeyli'ye göre Gümüşpala bir yandan 27 Mayısçılarla ve CHP çevreleriyle ters düşmemeye çabalayarak bir yandan da halkla irtibatını sürdürerek olası saldırılardan AP'yi korumuş ve onun büyümesine katkısı büyük olmuştur (Bozbeyli, 2013: 80).

Bozbeyli, 1961 Anayasası'nı eleştirmiş ve bu Anayasanın seçilmiş organlara ve dolayısıyla parlamentoya güvensizlik yansıtan bazı yönlerini, CHP Milletvekili Zeki Baltacıoğlu ile "*27 Mayıs'ı içeriye sokmak yok*" şartı ile yaptığı bir sohbetle dile getirmiştir. Bozbeyli'ye göre Bu Anayasanın mantığı, kendi kurduğu Meclis'in başına, kanunları yaparken düşeceği yanlışlıkları denetleyecek bir Anayasa Mahkemesi koymaktır. Öte yandan "*onlar iyi adamlar*" olduğu için Mahkeme anayasaya aykırı iş yapmayacağı gibi onu kontrole de lüzum yoktur. Atamayla gelen insanlara imkanlar sunan ve Meclisin yetkilerini paylaştıran bu Anayasayı Atatürk'ün istemesi mümkün değildir (Bozbeyli, 2009: 185-186). AP'nin kurulup geliştiği siyasi ortam ve dönemin koşulları ileride Demirel'i de etkileyecek, ılımlı ve pragmatik bir tutumla değişik odaklar arasındaki dengeleri bulmasına zemin hazırlayacaktır (Arslan, 2021: 52). 1961-1964 döneminde anayasa değişikliği taleplerini dile getiremeyen AP, 1965'te tek başına iktidara geldikten sonra özellikle 1961 Anayasası'nın yürütmeyi aşırı ölçüde daralttığını öne sürmüş, üniversitelerin, TRT'nin özerkliği gibi konulara tepkiyle yaklaşmış, Anayasanın sol görüşlerin yayılmasına zemin hazırladığını iddia ederek değiştirilmesini istemiştir. Anayasa değişiklikleri 12 Mart 1971 muhtırası ile AP iktidardan çekildikten sonra gerçekleşmişse de bunlar çalışmanın konusu dışındadır.

İzlenen denge siyasetine rağmen AP, Anayasaya karşı olduğu şüphelerinden kurtulamamış olacak ki Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın "*yurtta sulh, cihanda sulh, insanlık ve medeniyet görüşü ve Anayasa rejimi karşısında memleketin iç politikası üzerinde*" genel görüşme istemi kabul edilmiştir. Tahtakılıç konuşmasında AP'ye ağır eleştiriler yönelmiş, Partiyi 27 Mayıs karşıtlığı, halkı ayaklanmaya tahrik etmek, din istismarcılığı, DP'nin devamı gibi görünerek Yassıada mahkûmlarına af talep etmekle suçlamıştır (MM Tutanak Dergisi, 05.04.1963: 5-11). Tahtakılıç gazetelerden yaptığı alıntılardan, CHP'li İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata da mitinglerde yapılan konuşmaların bant kayıtlarından AP'lilerin oldukça dikkat çekici sözlerini nakletmişlerdir. Örneğin AP Urfa Milletvekili Kadri Eroğan Adana'da şu sözleri sarfetmiştir:

"Bunlar bilmezler ki, bu memlekette 20 milyon A. P. li hak ve hukukunu yumrukla müdafaa edecek durumdadır. Maatteessüf söylüyorum, 1961 Anayasası A. P. lileri koruyamamaktadır. Yine maatteessüf, Anayasaya muvazi çıkan Türk kanunları A. P. lilerin hakkını, hukukunu korumuyor. Arkadaşlarım, bize düşen bir vazife var. Biz, yaşama mesuliyetimizi ancak ve ancak yumrukla alacağız. Arkadaşlar sizlere söylüyorum, müteyakkız olunuz, tedbirli olunuz, biz hakkımızı hukukumuzu, yaşama hakkımızı yumruğumuzla alacağız.." (MM Tutanak Dergisi, 05.04.1963: 20).

AP yayınlarında Anayasa Mahkemesi'nin nasıl ele alındığına gelince, AP'nin 1961 Programının 14. maddesine göre AP Anayasa Mahkemesi ile hür ve bağımsız mahkemeler kurma, her türlü etkiden kurtarılmış, anayasa teminatına sahip, geleceğinden emin hakimlik kurumu oluşturarak halka ve adalete hizmet etmek düşüncesindedir (AP, 1961a: 7-8). AP'nin 1964 Programının "*Âmme İdaresi*" başlıklı "D" Bölümünün "*Anaysa Mahkemesi*" başlıklı 74. maddesinde açıklandığı üzere AP Anayasa Mahkemesi'nin her türlü siyasi etkiden uzak, demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin esas kurum ve kanunlarını, müdahale ve suistimallere karşı koruma kararında, tecrübeli, yüksek mesleki nitelikleri olan üyelerden oluştuğunu görmek istemektedir (AP, 1964a: 68).

İlgili bölümde belirtildiği üzere 1961’de yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde çoğunluk sistemi uygulandığından CHP’den daha az oy alan AP, Senatoda en fazla sandalyeye sahip olmuş, nispi temsil sistemine geçişi öngören Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanununun Değiştirilmesine Dair 447 sayılı ve 17.04.1964 günlü Kanunun iptalini istemiştir (E. 1964/26 K. 1966/1, KT 13.01.1966, AMKD, S.4: 19)¹³. AP, çoğunluk sistemi kendi lehine işlediğinden bu konuya çok önem vermiş, “*Davamız Anayasamızı Kimlere Karşı Savunuyoruz*” isimli bir kitap bile yayınlamıştır. Kitabın önsözünde Anayasanın sadece lafzı ve metni ile değil kanun koyucunun Anayasa hazırlanırken neyi amaçladığını gösteren müzakere zabıtlarının bir bütün halinde ele alınması gerektiği belirtilmiş ve şu ifadelerle yer verilmiştir:

“*C. Senatosunda her hangi bir siyasi partinin üç-beş sandalye kazanmasının veya kaybetmesinin büyük bir ehemmiyeti olmayabilir. Fakat bu gayeye ulaşmak için bütün hukuk prensiplerini ve Anayasa nizamını hiçe sayacak bir zihniyete sahip olmanın manası büyük ve düşündürücüdür*” (AP, 1964b: 3). Dava dilekçesine göre de “[...] *maalesef, Parlâmentomuzda ekseriyet temin eden bir grup, Anayasamızın üstünlük prensibini hiçe sayarak ona aykırı bir kanunu çıkarma cür’etini göstermiştir*” (AP, 1964b: 5).

Anayasalar devletin çeşitli organları ve özellikle yasama meclisleri tarafından sıkça ihlal edildiğinden dolayı anayasalarda fren ve denge mekanizmasını gerçekleştirecek bir yargı organına yer verilmiştir (AP, 1964b: 5). Görüldüğü gibi AP Cumhuriyet Senatosu’ndaki konumunu zayıflatabilecek bir düzenlemeye karşı Anayasa Mahkemesi’ni devreye sokmuş hatta 1961 Anayasası ile kurulan anayasa yargısının önemini hararetle savunmuştur. Bu davadan ayrı olarak Gümüşpala, hemen bütün kanunların anayasaya uygunluk bakımından gözden geçirilmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir (MM Tutanak Dergisi, 05.07.1962: 186). Gümüşpala’nın sözlerine paralel olarak AP, 1961-1964 döneminde Anayasa Mahkemesine açtığı davalar ile bu alanda oldukça faaldir.

4. AP’NİN AÇTIĞI İPTAL DAVALARI

4.1. Hukuk Devleti ve Güvenliği

AP’nin açtığı iptal davalarından büyük bölümü hukuk devleti ve güvenliği ile ilgili olup bu konu partinin birçok yayınında vurgulanmıştır. 1961 Programına göre AP’nin başlıca amacı çağdaş Batı uygarlığının benimsediği hukuka, demokratik rejime ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ifade edilen anlayışa dayalı toplum düzeni ve hukuk devletinin kurulması, işlemesi ve gelişmesidir (AP, 1961a: 3). 1961 Seçim Beyannamesinde hukuk devleti ilkesi oldukça geniş şekilde yer almıştır. Beynamede 1961 Anayasası’nın kabul ettiği hukuk devleti ilkesinin sadece bir anayasa hükmü olarak kalmaması gerektiği, idare politikasına hâkim olacak bu ilkenin kanunlar çıkarılarak, teşkilat kurularak “*samimi*” şekilde, memurlar eliyle uygulanacağı belirtilmiştir (AP, 1961b: 27). İçişleri hukuk devleti esasına uygun hale getirilecek, vatandaşların “*hakiki vatandaşlığı*” hissedecekleri mevzuat kabul edilecek ve idare kadrosu oluşturulacaktır (AP, 1961b: 29). AP’nin 1964 Programının “*Temel Görüşlerimiz*” bölümünde vatandaşa ve bireye hukuk güveni sağlayan, Batı demokrasilerinin ortak amacını oluşturan hukuka bağlı devlet düzeninin kurulması ve gelişmesi için çalışılacağı ifade edilmiştir (AP, 1964a: 48).

İptal davaları arasında devletin ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının işlemlerinin bazı kararlarını yargı denetimi dışında bırakan düzenlemelere yönelik olanlar başta gelmektedir. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları 1961 Anayasası’nın 122. maddesinde düzenlenmiş, memur teminatı başlıklı 118/2. maddede disiplin kararlarının yargı mercileri dışında bırakılmayacağı öngörülmüştür. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının mensupları da bu kapsamdadır.

AP’nin gerek hukuk devleti ve güvenliği gerekse diğer konularda açtığı iptal davalarının dilekçeleri ve dolayısıyla bu istemlerin gerekçeleri kararlarda detaylı biçimde yer almamaktadır. Kararlarda sadece iptali istenen hükümler ve bunların Anayasa’nın hangi maddelerine aykırı olduğunun iddia edildiği

¹³ AP, Cumhuriyet Senatosu seçimlerini tam bir yıl geri bıraktıran düzenleme ile (E.1963/300 K. 1963/280, KT 25.11.1963, AMKD, S.1: 511) Senato İchtüzüğü’nün 4/2, 5/3, 14/2, 15/2. ve 18/2. maddelerinin de iptalini istemiştir (E. 1964/22 K. 1964/54, KT 03.07.1964, AMKD, S.2: 204).

belirtilmekle yetinilmiştir. Bu sebeple iptal davaları AP'nin yayınları ve ilgili dönemde izlediği politika çerçevesinde ele alınmıştır.

3456 sayılı Noterlik Kanunu'nun İnzibat Meclisinin itirazı üzerine verilen kararlar ile ihtar cezalarına karşı hiçbir mercie başvurulamayacağına ilişkin 60. maddesi ile 3499 sayılı Avukatlık Kanunu'nun, Haysiyet Divanı tarafından avukatlar hakkında verdiği kararların kesin olmasını öngören 114. maddesinin iptali istenmiştir (E. 1963/74 K. 1963/130, KT: 03.06.1963, AMKD, S.1, s. 315-316; E. 1963/75 K. 1963/129, KT 30.05.1963, AMKD, S.1: 311-312). Belirtmek gerekir ki AP'nin 1961 Programında adaletin gerçekleştirilmesinde büyük hizmet ve görev almış avukatların meslek ve refah seviyelerini yükseltmek için Avukatlık Kanunu'nun yeniden ele alınmasının gerekli görüldüğü vurgulanmıştır (AP, 1961a: 8).

Anayasa Mahkemesi, Noterlik Kanunu'nda iptali istenen ifadenin yürürlükte olmadığını, bu düzenlemenin 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu'nun 102. maddesiyle değiştirildiğini, bu Kanun'un son metninde de noterlere verilecek disiplin cezalarını yargı denetimi dışına çıkaran bir hüküm olmadığını belirterek iptal istemini reddetmiştir (AMKD, S.1: 317). Avukatlık Kanunu'nun 114/2. maddesindeki "*aleyhine hiç bir mercie müracaat olunamaz*" ifadesi ise iptal edilmiştir (AMKD, S.1: 314). Mahkemeye göre Haysiyet Divanının üyelerinden üçünün hakimlik teminatı olduğundan ve duruşmalı olarak görülen işlerde hazır bulunan Cumhuriyet Başsavcısının mütalâası alındığından Divan yargı mercii gibi görünmektedir. Bununla birlikte Divanda üç avukat üyenin olması onun görülen iş bakımından olmasa bile kuruluş yönünden yargı mercii olmadığını göstermektedir. Bundan dolayı hüküm Anayasaya aykırı görülmüştür (AMKD, S.1: 313-314).

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğinin Yüksek Haysiyet Divanının bütün, Mühendis ve Mimar Odalarının Haysiyet Divanlarının yazılı ihtar ve yüz liraya kadar para cezalarına, Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları ve bunların oluşturduğu birliklerin meclis kararlarına, Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliğinin mevzuata uygun olarak verilen kararlardan 25 liraya kadar olan para cezalarına karşı yargı yolunu kapatan düzenlemelerin anayasaya aykırılığı iddia olunmuştur (E. 1963/112 K. 1963/196, KT 19.07.1963, AMKD, S.2: 34; E. 1963/114 K. 1963/190, KT 12.07.1963, AMKD, S.2: 31; E. 1963/110 K. 1963/205, KT 13.09.1963, AMKD, S.2: 36-37).

İstimplak ile ilgili bazı işlemlere karşı Danıştaya dava açma imkanını ortadan kaldıran bir hükmün iptali istenmiş (E. 1963/69 K. 1966/8, KT 15.02.1966, AMKD, S.4: 72-73)¹⁴, idarenin çeşitli tasarruflarına karşı itiraz ve yargı yolunu kapatan düzenlemeler de dava konusu edilmiştir.¹⁵

Belediye meclislerinin belli durumlarda bakanlar kurulu tarafından feshine imkan tanıyan düzenleme Anayasanın mahalli idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanma ve kaybetmelerine yönelik denetimin yargı yolu ile olacağını hükme bağlayan 116/3. maddesine aykırı olduğu iddia edilmiştir (E. 1963/73 K. 1963/177, KT 03.07.1963, AMKD, S.1, 365-366). Anayasa Mahkemesi de şu gerekçelere dayanarak ilgili hükmü iptal etmiştir:

"Anayasa'nın 116 ncı maddesinin söz konusu üçüncü fıkrası ile, mahalli idarelerin birer karar mercii olan seçilmiş organlarının organlık sıfatlarını kazanma veya kaybetmeleri konusunda idareye yetki

¹⁴ Aynı düzenleme hakkında CHP tarafından iptal davası açılmıştır (E. 1963/144 K. 1967/6, KT 14.02.1967, AMKD, S.5: 54-64).

¹⁵ Perakende satış yapılan yerlerde satılan maddelere fiyat ve vasıflarını belirtir etiketi veya işaret konulmaması, konulduğu halde bunlardan aşağı ya da yukarı fiyatla satılması ve bu fiillerin tekrarı halinde verilen cezalara karşı belediye amirine yapılan itiraz üzerine verilen, çiftçi mallarını koruma ve ihtiyar meclislerinin çiftçi mallarının korunması ile ilgili verecekleri kararlar aleyhine Murakabe heyetine süresi içinde itiraz edilmeyen veya itiraz üzerine verilen kararlar ile hayvanların ıslahı ile ilgili İlmi Heyetin kararlarına karşı itiraz ve yargı yolunun kapatılmasını öngören düzenlemeler hakkında da iptal davası açılmıştır (E. 1963/69 K. 1966/8, KT 15.02.1966, AMKD, S.4: 72-73; E. 1963/113 K. 1963/261, KT 04.11.1963, AMKD, S.1: 465-466; E. 1963/97 K. 1963/272, KT 15.11.1963, AMKD, S.1: 482-483; E. 1963/63 K. 1963/128, KT 30.05.1963, AMKD, S.1: 308-309).

verilmemiş bunun ancak yargı yoluyla olabileceği, Temel Kural olarak, tayin ve tesbit olunmuştur (AMKD, S.1: 367)”

“1580 sayılı Belediye Kanununun 53 üncü maddesinde yazılı olan belediye meclisleri, belediyelerin seçilmiş organları arasında yer alan birer teşekkül bulunduğuna, bu meclislerin feshi ise organlık sıfatlarının üzerlerinden alınması, yani bu sıfatlarının kaybettirilmesi demek olduğuna göre Anayasa'nın yukarıda açıklanan 116 ncı maddesinin üçüncü fıkrasına göre belediye meclislerinin feshedilmesinin ancak yargı organının kararı ile mümkün olabileceği açıktır (AMKD, S.1: 368).”

Seçimle göreve gelen bir organın görevinin yürütme organı değil yargı organı tarafından sona erdirilebilmesi bir yönüyle hukuk güvenliği ilkesini ilgilendirmektedir. Böyle bir güvence, belediye meclislerinin feshinde siyasi ve keyfi saiklerin rol oynamasını önleyecek niteliktedir. Anayasa Mahkemesi de Anayasa'nın mahalli idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanma ve kaybetmeleri konusundaki denetimin ancak yargı yoluyla olacağını öngören 116/3. maddesinin yeniden yazılmış şeklinin Temsilciler Meclisi'ndeki görüşmelerini şu şekilde aktarmıştır:

“[...] bu madde ile seçilmiş organların keyfi olarak iş başından uzaklaştırılmalarını önleyecek bir hüküm getirilmekte olduğu açıklanmış, keza görüşmeler sırasında; mahallî idarelerin organlarının organlık vasıflarını, (Siyasi konularda iştilig edildiği) gerekçesiyle kaldırmak yetkisinin valilere veya Bakanlar Kuruluna verilmeyeceği [...]” kabul edilmiştir (AMKD, S.1: 367).

4.2. Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Hakimlik Teminatı

AP, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı üzerinde hassasiyetle durmuştur. 1961 Seçim Beyannamesine göre hakimlerin tam anlamıyla serbest ve bağımsız olarak, vicdanlarının sesini dinleyerek verecekleri kararlar vatandaş vicdanında kesin bir güven duygusu uyandırmalıdır. Bunun için de hakimler adaletin zorunlu şartları fazilet ve hukuki teminata sahip olmalıdır. Bu esasları benimseyen AP, adalet dağıtmakla görevli olan hakimlerin mevkiilerinden, tayin ve terfilerinden emin, fikir bağımsızlığına sahip olmalarını adalet politikasının temel ilkelerinden sayar (AP, 1961b: 5). AP'nin 1964 Programına göre de adaletin tarafsızlığı için hakim teminatı güçlendirilecek, hakimlerin tayin, terfi, nakil, cezalandırma ve emekliye ayrılmalarında siyasi etkilerden uzak, objektif ölçütler dikkate alınacaktır (AP, 1964a: 70). Ragıp Gümüşpala, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün başkanlığında kurulan CHP-CKMP-YTP koalisyon hükümeti programının MM'deki görüşmelerinde yaptığı konuşmada adaletin emniyetli şekilde ve hızla gerçekleştirilmesi için usul kanunlarında değişikliklerin yapılması, mevzuatı Anayasaya uygun hale getirmek ve Anayasanın öngördüğü yeni ilkeleri kanunlara hakim kılmak amacıyla yapılan çalışmaların hızlanması, Hakimler Kanunu'nun, Yargıtay, mahkemeler ve Adalet Bakanlığı merkez teşkilatını düzenleyecek, infaz sistemini ıslah edecek kanunların kısa sürede kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (MM Tutanak Dergisi 05.07.1962: 186).

2556 sayılı Hakimler Kanunu'nun Adalet Bakanı'na hakimlerin soruşturulması için izin ve Adalet Müfettişlerine soruşturma yaptırma yetkisini veren (E. 1963/91, K. 1963/162, KT 24.06.1963, AMKD, S.1: 320), yine aynı Kanunun Adalet Bakanına hakimler üzerinde “nezaret hakkı” ve onları kendilerine isnat olunan fiiller hakkında cevap vermek için nezdine çağırma yetkisi tanıyan maddesinin iptali istenmiştir. Bu madde ayrıca hakimleri belirlenen sürede Adalet Bakanı'na gitmeye mecbur tutmaktadır (AMKD, S.1: 357). Anayasa Mahkemesi'ne göre nezaret, murakabe (denetleme) kelimesinin karşılığı olup iptali istenen madde hakimleri Adalet Bakanı'nın etki alanı içine almaktadır. 45 Sayılı Yüksek Hakimler Kurulu Kanunu Anayasa'nın yargı yetkisine ve hakimlere ilişkin hükümleri göz önünde tutularak hazırlanmış, hakimlerin özlük işleri ile ilgili bütün yetkiler bu Kurula verilmiştir. Adı geçen Kanun'un 47. maddesi Adalet Bakanı'nın gerekli gördüğü hallerde bir hâkim hakkında disiplin kovuşturması açılması için Yüksek Hâkimler Kuruluna başvurabileceğini öngörse de bu, hakimler üzerinde bir denetim ve nezaret hakkının kullanılması değildir. Adalet Bakanı'nın, hakimlerin denetlenmesine ve özlük işlerine ilişkin bütün yetkileri Yüksek Hakimler Kurulu'na aktarılmış, 103. madde de Hakimler Kanunu'nun ve diğer kanunların Yüksek Hakimler Kurulu Kanunu'na uymayan hükümlerinin kaldırıldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla yürürlükte bulunmayan hükme karşı açılan iptal davası reddedilmiştir (AMKD, S.1: 358-360).

Hakim ve savcılarının yoklukları veya bu makamların boşalması halinde mahkeme başkanı veya hakimin tensibi ile bunlara ait görevlerin mahkeme başkatiplerine gördürülmesini sağlayan düzenleme ile hakimlerin özlük işlerine ilişkin hükümlerin tümünün anayasaya aykırılığını iddia eden AP, yine bu Kanunun hakimlik teminatı kazanmak için 3. sınıf hakimliğinin 7. derecesine gelme şartını koyan maddesine karşı da iptal davası açmıştır (E. 1963/100 K. 1965/48, KT 29.04.1963, AMKD, S.1: 246; E. 1963/130 K. 1965/50, KT 03.06.1963, AMKD, S.1: 315-316; E. 1963/81 K. 1966/40, KT 03-04.11.1966, AMKD, S.4: 256-257). İptali istenen düzenlemelerden bir diğeri de Yargıtay üyeliğine atanmada Adalet Bakanına yetki tanımakta, Yargıtay Birinci Başkanının Bakanlar Kurulu tarafından seçileceğini hükme bağlamaktadır (E. 1963/106 K. 1963/270, KT 11.11.1963, AMKD, S.1: 468-469). Temyiz Teşkilâtına dair kanunu tadil eden 5859 sayılı Kanunda yer alan Yargıtay'daki başkanların görev yapacağı dairelerin belirlenmesi ve değiştirilmesinde Adalet Bakanına yetki tanıyan düzenleme de Anayasaya aykırı görülmüştür (E. 1963/109 K. 1966/17, KT 29.03.1966, AMKD, S.4: 113-114).

Adalet teşkilatı ile ilgili olup iptali istenen diğer bazı düzenlemeler şunlardır: Mehakimi Nizamiyenin Teşkilâtı Hakkındaki 05.06.1295 tarihli Muvakkat Kanununun, hakimlerin Adliye müfettişleri tarafından denetleneceğine dair olan hükümleri (E. 1963/80 K. 1964/29, KT 07.04.1964, AMKD, S.2: 107-108), 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanunundan doğacak uyuşmazlıklara bakacak mahkemelerin yargı çevrelerinin Adalet ve Maliye Bakanlıklarınca ortaklaşa belirleneceğini öngören düzenleme (E. 1963/129 K. 1963/276, KT 18.11.1963, AMKD, S.1: 491).

AP, Kaçakçılığın Men ve Takibi hakkındaki 7 Kanunusani 1932 günlü ve 1918 sayılı Kanunun Adli İhtisas Mahkemelerinin kurulmasına, gerektiğinde kaldırılmasına, kurulacağı bölgelere ve kaza dairelerinin belirlenmesine Bakanlar Kurulunu yetkili kılan maddenin iptalini istemiştir (E. 1963/107 K. 1965/23, KT 30.03.1965, AMKD, S.3: 130-131). Diyarbakır, Siirt, Van, Kars, Trabzon, Sivas, Sinop, İstanbul, Lüleburgaz, Balıkesir, İzmir, Muğla, Malatya, Adana ve Antalya'da kurulan Adli İhtisas Mahkemelerinin üç yıllık süreleri 31 Mayıs 1937'de dolmuş, bir daha da uzatma yapılmamıştır. Dolayısıyla dava konusu düzenlemeler yürürlükten kalkmış ve konusu kalmayan dava reddedilmiştir (AMKD, 3: 132).

Ceza Kanununun Mevkii Meriyette Vaz'ına Müteallik 825 sayılı Kanunun şartlı tahliyeyi Adalet Bakanlığının uygun görmesine bağlayan 5. maddesi (E. 1963/99 K. 1964/38, KT 13.05.1964, AMKD, S.2: 140-141) Anayasaya aykırı görülen düzenlemeler arasındadır. Anayasa Mahkemesi'ne göre hakimlerin hakim sıfatı ile yaptıkları bütün tasarruflar yargı yetkisini kullanmalarının bir sonucudur. Hakimlerin ve mahkemelerin kalem işlerinin yürütülmesi ve personelin yönetimi ile ilgili işlemleri idari nitelikte olup Adalet Bakanlığı adına yapılır. Burada hakim sıfatı ile değil idari bir makam olarak hareket edilir. Şartlı tahliyeye karar vermek ve bu kararı geri almak organik bakımdan hakimlerin yargı yetkisi çerçevesinde yapacağı işlemler olup ilgili hükmün iptali gerekir (AMKD, S.2: 142-145).

Bilindiği üzere 1961 Anayasası'nın 142/1. maddesi ile hakimlerin özlük işleriyle ilgili kararlarda Yüksek Hakimler Kurulu yetkilendirildiği gibi aynı maddenin 4. fıkrası bir mahkemenin veya bir kadronun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi de Kurulun uygun görmesi şartına bağlanmıştır. Yargıtay üyeleri Yüksek Hakimler Kurulu, Yargıtay Birinci Başkanı ile Cumhuriyet Başsavcısı Yargıtay üyeleri tarafından seçilir (md. 139/2-3). Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, Başkan ve üyelerinin ve diğer mensuplarının nitelikleri ve ikinci başkanların (daire başkanları) seçim usulleri kanunun düzenlemesine bırakılmış, (md. 139/4), hakimlerin bütün özlük işlerinin mahkemelerin bağımsızlığı esasına göre kanunla düzenleneceği öngörülmüştür (md. 134/1).

AP, 1961 Anayasası'nın 142. maddesi ile düzenlenen Uyuşmazlık Mahkemesi'nin kuruluşu, üye seçimi ve yetkileri ile bağdaşmayan düzenlemeler hakkında iptal davası açmıştır. Bunlar, uyuşmazlıkların çözümünü Yargıtay Ceza Genel Kurulunun yetkisine bırakan Umumi Mahkemeler, Karar Hâkimleri ve Müstantıklarla Umumi ve Hususî Kaza Selâhiyetini Haiz Makamlar Arasındaki İhtilâfın Halli Hakkındaki 04.06.1930 günlü ve 1684 sayılı Kanun (1963/88 K. 1964/44, KT 02.06.1964, AMKD, S.2: 155-156) ile Hukuk İşlerinden Doğan İhtilâfların Halli İçin Uyuşmazlık Mahkemesi Kurulması Hakkındaki 4788 sayılı Kanundur (E. 1963/89 K. 1964/36, KT 05.05.1964, AMKD, S.2: 114).

Gümüşpala'nın ilgili bölümde alıntı yapılan konuşmasına paralel olarak AP gerçekten de mevzuatın 1961 Anayasası ile kabul edilen ilke ve kurumlar ile uyumlu hal getirilmesinde oldukça etkindir. Kaldı ki bu faaliyet Anayasanın yasama organına yüklediği bir ödevdir. Geçici 7. maddeye göre “*Bu Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişleriyle ilgili kanunlar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısından başlayarak en geç altı ay içinde ve bu Anayasa ile konulması emredilen diğer kanunlar da en geç iki yıl içinde çıkarılır.*” Geçici 8. madde de Anayasaya göre kurulacak organ, kurum ve kurulların kuruluş kanunları yürürlüğe girerek görevlerine başlayınca kadar bunlar hakkındaki düzenlemelerin uygulanmasına devam edileceğini öngörmüştür. AP bu süreci kısaltmak ve uyumlaştırma sürecini hızlandırmak amacıyla Anayasa Mahkemesini devreye sokmuştur.

4.3. Kişi Dokunulmazlığı ve Güvenliği, Tabii Yargı Yolu, Cezaların Kanuniliği

Memurin Muhakematı hakkındaki 04.02.1329 günlü kanunu muvakkatin bakanlar ile valilere ağır cezayı gerektiren suçlarda doğrudan, öteki suçlarda da kefalet verilmemesi durumunda sanıklar hakkında tutuklama kararı verme yetkisi tanıyan hükmünün, Anayasanın kişi dokunulmazlığını düzenleyen 14. ve kişi güvenliği ile ilgili 30. maddelerine aykırı olduğu iddia edilmiştir (E. 1963/59 K. 1963/225, KT 20.09.1963, AMKD, S.2: 41-42). 2 sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun tutuklamayı zorunlu kılan 5. maddesi Anayasanın 14., (E. 1963/121 K. 1964/74, KT 17.12.1964, AMKD, S.2: 282-283) 1632 sayılı Askerî Ceza Kanunu'nun katıksız hapse ilişkin hükümleri de 30. maddelerine aykırı görüldüğünden iptali istenmiştir. Bu Kanunun 26. maddesine göre katıksız hapis cezasına çarptırılan mahkuma bir katı minder ve gıda olarak sadece su, istihkak miktarı ekme ve tütün verilir (E. 1963/57 K. 1965/65, KT 27.12.1965, AMKD, 4: 3-9)¹⁶.

İptali istenen bir düzenlemenin yer aldığı Hıyanet-i Vataniye Kanunu bir savaş ve inkılap parlamentosu olan ve kimliğini kabul ettirme ihtiyacı duyan TBMM'nin bu konudaki ilk tasarrufu, varlık ve meşruluk sorununa getirilmiş bir çözümdür. Bu Kanun, TBMM'nin meşruluğuna isyan niteliğindeki sözle, yazılı ya da fiili olarak muhalefet edenlere idam cezası öngörmekteydi (Tanör, 2016: 234). Hıyanet-i Vataniye Kanunu dava tarihi itibarıyla yürürlükte olsa da Anayasa Mahkemesi kararında belirtildiği gibi Kanunun bazı hükümleri, zaman içinde anayasal düzene karşı suçlar ile ilgili düzenlemelerin kabul edilmesiyle zımnen ilga olunmuştur. Karara yazılan karşı oyda ise Kanunun tümünün sonradan kabul edilen düzenlemelerle zımnen ilga edildiği belirtilmektedir (AMKD, S.2: 286). Bu Kanun 12.04.1991 tarih 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 23/a maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun tutuklamayı zorunlu kılan maddesinin iptali istemi, AP'nin Anayasa ile mevzuatı uyumlaştırma çabaları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Nitekim Anayasaya aykırı kanunları tespitle görevlendirilen bakanlıklar arası komisyon tarafından 1961'de hazırlanan raporda bu Kanun da yer almaktadır (AMKD, S.2: 284). Öte yandan katıksız hapis cezasını öngören düzenlemelerin iptalinin istenmesi, asker kişilere uygulanacak cezalarda hak ve özgürlüklerin gözetilmesi, askeri otoritenin hareket alanının sınırlandırılması bakımından önemlidir.

Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkındaki 07.01.1932 günlü ve 1918 sayılı Kanunun, Askerî İhtisas Mahkemelerini düzenleyen 65. ve sonraki maddelerinin, Anayasanın tabii yargı yolunu düzenleyen 32., askeri yargıyı düzenleyen 138. maddelerine aykırılığı öne sürülmüştür. Bu mahkemelerde bir askeri adli hakim, iki askeri üye ve askeri savcı ile müstantik görev yapacak olup Kanunun teşkilatı düzenleyen hükümleri yürürlük tarihinden itibaren üç sene süreyle geçerlidir. Belli bazı bölgelerde kurulan bu mahkemelerin görev yapacağı süreler çeşitli tarihlerde uzatılmıştır (E. 1963/105 K. 1965/22, KT 30.03.1965, AMKD, 3: 128-129).

Askerî İhtisas Mahkemeleri 26.01.1932 günlü ve 2012 sayılı Resmî Gazete ile yayımlanan 13.01.1932 günlü ve 12145 numaralı Bakanlar Kurulu Kararı ile Cebelibereket, Urfâ ve Mardin'de kurulmuş, 07.02.1932 günlü ve 2022 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 31 Ocak 1932 günlü ve 12205 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Cebelibereket, Gaziantep olarak düzeltilmiştir (AMKD, S.3: 130). İptal davasından anlaşıldığı üzere bu mahkemeler AP tarafından özel ve olağanüstü yargı yeri olarak

¹⁶ Aynı hükmün CHP tarafından da iptali istenmiştir (E. 1963/132 K. 1966/29, KT 28.06.1966, AMKD, S.4: 175-215).

görülmüş, askeri yargının görev alanı da daraltılmak istenmiştir. Bu bakımdan da demokratik bir yaklaşım söz konusudur.

Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 1567 sayılı Kanununun 1. maddesi Bakanlar Kuruluna bu konuda karar alma yetkisi tanıırken 3. maddesi de bu kararlara aykırı hareketi suç saymaktadır. AP bu hükümleri Anayasanın cezalar ve ceza tedbirlerinin ancak kanunla konulacağını öngören 33/2. maddesine aykırı olduğunu öne sürmüştü, Anayasa ile Bakanlar Kuruluna kararname çıkarma yetkisi tanınmadığını ve temel hakların ancak kanunla düzenleneceğini belirtmiştir (E. 1963/101 K. 1964/49, KT 16.06.1964, AMKD, S.2: 185-186).

Anayasa Mahkemesi önceki bazı kararlarına atıf yaparak yasama organının yapısı sebebiyle ağır işlediğini, zamanın gereklerine göre tedbirleri hızlı alamadığını, uzmanlığa ve idare tekniğine ilişkin hususlarda hükümeti görevlendirmenin yasama yetkisinin devri olmadığını ifade etmiştir. Bakanlar Kurulu kararlarına aykırı hareketin suç sayılarak ceza uygulanmasının dayanağının da kararname değil kanun olduğu gerekçesi ile iptal istemini reddetmiştir (AMKD, S.2: 189-191).

4.4. Dernek Kurma Hürriyeti

765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 3038 sayılı kanunla değiştirilen 143. maddesinde hükümetin izni olmadan uluslararası veya "*kökü memleket dışında*" olan dernekleri veya kurumları ya da şubelerini Türkiye'de kuran, düzenleyen veya idare eden kişilere, sahte ya da eksik beyan ile izin alanlara, izin alınmadan kurulan böyle bir derneğe, kuruma veya şubeye katılanlara, Türkiye'de ikamet edip de yine böyle kurumlara katılan vatandaşlara ceza öngörülen normun iptali istenmiştir. Dava dilekçesine göre bu hüküm dernek kurma hakkının gereksiz bir sınırlamasıdır ve antidemokratik olduğu gibi yabancı devletlerdeki ilim derneklerine girmek bile Bakanlar Kurulunun kararına tabidir. Kaldı ki bu düzenlemenin faydası da düşünülmüş değildir. Zararlı dernek ve kuruluşlar için oldukça ağır cezalar içeren 141. ve 142. maddeler sevk edilmişken 143. maddeye ihtiyaç yoktur (E. 1963/128 K. 1964/8, KT 28.01.1964, AMKD, 2: 43-45).

AP'nin iptali davası dernek kurma özgürlüğünü genişletici bir yaklaşıma dayansa da Parti, 765 sayılı TCK'nin sınıf esasına dayalı örgütlenme ve propagandayı yasaklayan 141. ve 142. maddeleri gerekli görerek sol akımlara karşıtlık bakımından siyasi yönelimini ortaya koymuştur. Bilindiği üzere söz konusu maddeler ifade özgürlüğü bakımından yoğun tartışmalara sebep olmuş, makalenin konusu olan iptal davalarının açıldığı dönemde Türkiye İşçi Partisi (TİP) tarafından Anayasaya aykırılığı iddia edilmiştir (E. 1963/173 K. 1965/40, KT 26.09.1965, AMKD, S.4: 290-368).

4.5. Mülkiyet Hakkı

AP, 1961 mülkiyet hakkını, diğer hak, özgürlükler ve eşitlik ile demokratik rejimin bir şartı, ilkesi saymış (AP, 1961b: 4), bu hakka saygı gösteren batılı demokratik düzenin temel kurumlarını teminat altına almayı amaçlamış, "*aile, miras ve özel mülkiyet düzenine dayanan siyasî, içtimai ve iktisadî rejimin, her alanda hürriyet idealini gerçekleştirmede, millî kabiliyet ve gayreti seferber ederek, halkın refah ve mutluluğunu artırmada en tesirli ve mükemmel bir sistem olduğuna*" inanmıştır (AP, 1964a: 48-49). Bu noktadan hareketle AP mülkiyet hakkını korumak amacıyla çok sayıda iptal davası açmıştır. Davaların önemli bölümü kamulaştırma uygulamalarıyla ilgilidir.¹⁷ Bunlar arasında dikkat çekici olan, İstimlak Kanununun 27. maddesine 7036 sayılı Kanunla eklenen, Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilâtı Müşterek İnfrastructure Programının gerektirdiği inşaat ve tesislerin yapımı için söz konusu olacak acele kamulaştırmalarda cari yıl bütçesinde tahsisat bulunmazsa bedelin Maliye Bakanının onayıyla takip eden yıl bütçesine konulacak ödenekten karşılanmasını öngören hükme yönelik iptal istemidir (E. 1963/122 K. 1966/39, KT 31.10.1966, AMKD, 4: 253).¹⁸

¹⁷ E. 1963/66 K. 1965/67, KT 28.12.1965, AMKD, S.3: 303; E. 1963/102 K. 1964/25, KT 31.03.1964, AMKD, S.2: 105; 1963/178 K. 1963/57, KT 14.03.1963, AMKD, S.1: 141)

¹⁸ Aynı hükmün CHP tarafından da iptali istenmiştir (E. 1963/144 K. 1967/6, KT 14.02.1967, AMKD, S.5: 54-64)

Anayasa Mahkemesi, iptali istenen hüküm kapsamında yapılacak kamulaştırmaların yurt savunması amacına yönelik olduğunu, Anayasa'nın 38. maddesindeki istisnalar arasında bulunmadığını ve bedellerinin peşin ödenmesi gerektiğini belirterek hükmü iptal etmiştir (AMKD, S.4: 255-256). Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batı bloğuna dahil olarak NATO'ya girmesi dış politikada olduğu kadar iç politikada da belirleyici bir olaydır. Başta ordunun yeniden düzenlenmesi ve askeri tesislerin kurulması olmak üzere NATO ile ilgili icraatlara verilen önem göz önüne alındığında AP'nin mülkiyet hakkı konusundaki hassasiyeti ortaya çıkmaktadır.

İptali istenen diğer düzenlemeler bazı imar uygulamalarına (E. 1963/65 K. 1963/278, KT 22.11.1963, AMKD, S.1: 501) ve Gayrimenkul kiralari hakkındaki 6570 sayılı Kanun kiracıların korunmasına yöneliktir. Bu son davada bazı hükümlerin çalışma ve sözleşme hürriyetine aykırılığı da iddia edilmiştir (E. 1963/127 K. 1965/47, KT 14.09.1965, AMKD, S.3: 203)¹⁹.

4.6. Askeri Teşkilat ve Yargı

30.05.1949 günlü ve 5398 sayılı Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve görevlerine dair Kanununun 1., 2. ve 3. maddelerinin, Anayasanın Genelkurmay Başkanlığına Başbakanlığa bağlayan ve Genelkurmay Başkanının Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanacağını öngören 110. maddesine aykırı olduğu iddia edilmiştir. 1. madde MSB'nin Genelkurmay Başkanlığı ile müsteşarın idaresi altındaki dairelerden oluştuğunu, bu teşkilatın ordu kuruluş ve kadrolarında gösterileceğini, 2. madde ordunun personel, haber alma, harekât, eğitim, seferberlik ve ikmal işlerinin MSB tarafından Genelkurmay Başkanlığı aracılığıyla, bunların dışındaki hizmetlerini müsteşarlık aracılığıyla yürütüleceğini, 3. madde de Genelkurmay Başkanının Millî Savunma Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile atanacağını ve görevden alınacağını hükme bağlamaktadır (E. 1963/67 K. 1966/19, KT 14.04.1966, AMKD, 4: 118-119).

Bu makalenin konusu ordu-hükümet ilişkileri ve demokratik düzende ordunun yeri olmadığından bu konular ayrıntılı şekilde ele alınmayacaktır. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki dava konusu düzenlemeler CHP iktidarının son döneminde kabul edilse de esas uygulama 1950'de iktidara gelen DP döneminde olmuştur. 110. maddenin Temsilciler Meclisinde, Milli Birlik Komitesinde ve Kurucu Meclis'teki görüşmelerinde yoğun tartışmalar yaşanmış, çeşitli öneriler verilmiş olup gerekçede bu düzenlemenin 1924 Anayasasındaki hükme getirilen değişiklik niteliğinde olduğu belirtilmiş, başka bir açıklama yapılmamıştır (Öztürk, 1966: 3039)²⁰. Bu düzenlemenin DP dönemindeki bazı uygulamalara tepki olarak, Genelkurmay Başkanlığına bir çeşit güvence sağlamak amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Maddenin MBK'deki görüşmelerinde Orgeneral Cemal Gürsel, teklifin daha çok 10 yıllık tecrübelerden doğan endişelerin bir ürünü olduğunu, Kurmay Albay Sami Küçük, Genelkurmay Başkanının "*müstakil bir hüviyeti*" olması gerektiğini belirtmiştir. Küçük'e göre Anayasa Mahkemesi üyeleri teminata bağlanmış ancak Genelkurmay Başkanının buna dahil olmayacağını öne sürenler olmuştur. Oysa hukuk bir ihtiyacın karşılığı olup ihtiyaç ortaya çıkmıştır ve Anayasada yerini almalıdır (Öztürk, 1966: 3106, 3110).

DP iktidarının ordu mensuplarını ikinci plana koyduğu yönündeki eleştiriler hatırlanacak olursa AP'nin bu konuda olumlu izlenim yaratmak istediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kaldı ki bu davanın işaretinin verildiği 1961 Seçim Beyannamesine göre AP, Anayasanın 110. maddesi uyarınca Genelkurmay Başkanlığı teşkilatını yeniden ele almak, Başbakanlık ve Millî Savunma Bakanlığı ile ilişkilerini düzenlemek, yüksek komuta kademelerini personel ve ikmal konularıyla ilgilenmekten kurtararak yalnız eğitime yoğunlaşmalarını sağlamak, orduyu yurt savunmasına her an hazır ve kuvvetli şekilde bulundurmak için çalışacaktır (AP, 1961b: 5). AP'nin 1964 Programında da ordunun parlamentonun denetiminde ve hükümetin emrinden olmasından dolayı Silahlı Kuvvetler Başkumandanlığı, Bakanlar Kurulu ve Millî Savunma Bakanlığı arasındaki ilişkilerin, görev ve sorumlulukların birbirine karışmasının önlenmesi belirtilmiştir (AP, 1964a: 70)

¹⁹ Bu Kanunun bazı maddeleri hakkında Mersin Sulh Hukuk Mahkemesi tarafından itiraz yoluna başvurulmuştur (E. 1963/3 K. 1963/67, KT 26.03.1967, AMKD, S. 1: 147-160).

²⁰ 110. madde Anayasa Komisyonu raporunda 109. Madde olarak düzenlenmiştir.

AP tarafından iptali istenen askeri yargıyla ilgili bazı düzenlemelerin iptali istenmiştir. Bunlar 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nda olup adli amirin değeri 25 lirayı aşmayan eşya bakımından tazminata ve geri almaya karar verebileceğini, şartlı tahliye kararlarının kolordu komutanının emriyle geri alınabileceğini, okulların salahiyyetlileri tarafından verilen kararlara itiraz halinde adli amirin tasdikinin kesin olduğunu öngören düzenlemelerdir (E. 1963/86 K. 1965/63, KT 21.12.1965, AMKD, 3: 295). Kişi Dokunulmazlığı ve Güvenliği, Tabii Yargı Yolu, Cezaların Kanuniliği alt bölümünde değinilen dava da kaçakçılık suçları için kurulacak olan Askeri İhtisas Mahkemeleri ile ilgilidir (E. 1963/105 K. 1965/22, KT 30.03.1965, AMKD, S.3: 128). Görüleceği gibi AP askeri yargı bakımından hak ve özgürlükleri genişletici, güvencelere önem veren bir yaklaşım benimsemiştir.

SONUÇ

27 Mayıs darbesini izleyen dönemde kurulan, DP'ye oy veren kitleye hitap eden partilerden birisi olan AP, her ne kadar 27 Mayıs darbesine ve 1961 Anayasası'na karşı kesimleri bünyesinde barındırsa da bu muhalefeti dönemin koşulları gereği doğrudan yapamamış, hak ve özgürlükleri ön plana alan bir söylem geliştirmiştir. DP'den farklı bir zihniyete sahip olduğunu göstermeye çalışan AP, 1961 seçimlerinde önemli oranda oy almasına rağmen ciddi meşruiyet bunalımları, siyasi çalkantılar ve suçlamalarla yüz yüze kalmıştır. Ragıp Gümüşpala'nın liderliğindeki AP bu şartlar altında bir denge politikası izlerken Anayasaya bağlılığını çeşitli yollarla ifade etmekle yetinmemiş, varisi olduğu siyasi geleneğin soğuk baktığı anayasa yargısı düşüncesine doğrudan cephe almak şöyle dursun 1961 Anayasası'nın oluşturduğu kurumlardan birisi olan Anayasa Mahkemesine birçok iptal davası açmıştır. Hukuk devleti ve güvenliği, mahkemelerin bağımsızlığı, hakimlik teminatı, mülkiyet hakkı gibi konularda yoğunlaşan bu davalar Anayasanın belli bir süre için yürürlükteki kanunların iptalinin istenebileceğini öngören geçici 9/2. maddesi uyarınca açılmıştır. Ordu ile ilişkileri sıcak tutma amacıyla olsa gerek Genelkurmay Başkanlığını Milli Savunma Bakanlığına bağlayan kanunun iptali istenmiştir. Geçici 7. madde Anayasa ile kabul edilmiş organ, kurul ve kurumları düzenleyen kanunların çıkarılması için TBMM'ye altı ay, Anayasanın emrettiği diğer konulardaki kanunlara yönelik olarak da iki yıl süre tanıdığı göz önüne alındığında AP'nin iptal davalarının bu konuda öne geçme hamlesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. AP, 1961 Anayasası'nın temsil ettiği anlayış ve kurumları benimsememiş olsa da biraz da dönemin koşullarının zorlaması ile açtığı iptal davaları ile mevzuatın 1961 Anayasası ile uyumlaştırılması adına önemli çaba göstermiştir.

AP'nin ilk döneminde yüz yüze kaldığı ve DP'nin ardılı olmasından kaynaklanan olumsuzluklar, özellikle başta ordu olmak üzere 27 Mayıs'a sıcak bakan çevrelerin partiye mesafeli duruşu partinin söz konusu dönemdeki politikasını derinden etkilemiş olup bunun yansımaları Anayasa Mahkemesi'ne açılan iptal davalarında görülmektedir. Bu noktadan hareketle 27 Mayıs sürecinde sıkça gündeme gelen, DP'nin suçlanmasına zemin hazırlayan, 1961 Anayasası'nda öngörülen hukuk devleti, mahkemelerin bağımsızlığı, hakimlik teminatı gibi konuların AP'nin programlarında özellikle vurgulanması ve iptal davalarına dayanak yapılması ideolojik ve/veya popülist bir yaklaşım olmaktan çok pragmatist bir anlayışa işaret etmektedir. Mülkiyet hakkı ile ilgili iptal davaları ise özel girişimi destekleyen, kalkınmacı bir söylem benimseyen, devletçi politikalarından ziyade karma ekonomiye ağırlık veren AP'nin ideolojisine uygundur.

Süleyman Demirel'in genel başkanlığındaki AP'nin 1965 seçimlerinde tek başına iktidara gelmesiyle 1961 Anayasası'ndan kaynaklanan yakınmalar seslendirilmeye başlanmıştır. Bunlar arasında üniversiteler, TRT gibi teminata kavuşturulmuş çeşitli organların TBMM tarafından kullanılması gereken egemenliğe ortak edildiği, yürütmenin hareket alanının daraltıldığı, sol düşüncenin güçlenmesine ortam hazırlandığı, Anayasa Mahkemesi tarafından iktidar partisinin serbestçe çalışmasının engellendiği gibi eleştiriler önde gelmektedir. AP'nin 1961 Anayasası'na bu yaklaşımı ile 1961-1965 dönemindeki yaklaşımı arasındaki fark da pragmatik tutumunun bir başka kanıtıdır. Bu tutumun terk edilmesinde 1965'ten sonra ordu içinde de AP'nin 1961 Anayasası'na bakışına yakın bir akımın ortaya çıkması önemli rol oynayacaktır. Bu gelişmeler makalenin konusu dışında kalmakla birlikte hatırlatmak gerekir ki 12 Mart 1971'de verilen muhtıra ile AP iktidardan uzaklaştırılsa da onun görüşlerine paralel anayasa değişiklikleri yapılacaktır.

KAYNAKÇA

- Adalet Partisi (1961a). *Adalet Partisi Program (Prensip Maddeleri)*, Ankara.
- Adalet Partisi (1961b). *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1961*, b.y.y.
- Adalet Partisi (1963a). *Genel Kurula İncelenmek Üzere Sunulan Adalet Partisinin Ana Görüşü*, İzmir.
- Adalet Partisi (1963b). *Milli Hâkimiyet Mücadelesinde Adalet Partisi*. Ankara.
- Adalet Partisi (1964a). *Adalet Partisi Tüzük ve Program 27-29/11/1964 Tarihinde A.P. İkinci Büyük Kongresi Tarafından Kabul Olunmuştur*. Ankara.
- Adalet Partisi (1964b). *Davamız Anayasamızı Kimlere Karşı Savunuyoruz*. Ankara.
- Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi (AMKD), S. 1, 28.08.1962-31.12.1963.
- Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, S. 2.
- Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, S. 3.
- Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, S. 4.
- Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, S. 5.
- Arslan, M. (2021). *Süleyman Demirel*. 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Başgil, A.F. (2014). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*. (Çev: C. Aydın). 6. Baskı, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Bilgiç, S. (2007). *Hatıralarım*, 3. Baskı. Ankara: Akasya Kitap.
- Birand, M.A. & DüNDAR, C. & ÇAPLI, B. (2007). *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, 16. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- Bozbeyle, F. (2009). *Yalnız Demokrat Ferruh Bozbeyle Kitabı*. (Haz. İ. Dağı, F. Uğur). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bozbeyle, F. (2013). *Alaca Siyaset*. İstanbul: Bilsam Yayınları.
- Cizre, Ü. (2002). *AP-Ordu İlişkileri Bir İnkilemin Anatomisi*. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, D.C., (2017). Altmışlı Yıllarda Merkez Sağ: Demirkırat'tan Adalet Partisi'ne Merkez Sağın Sancılı Serüveni. *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*. (Haz. M. K. Kaynar). İstanbul: İletişim Yayınları, 483-517.
- Demirel, T. (2021). *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, 4. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durmuş, M. (2021). *1960 Darbesi'nde Cemal Madanoğlu'nun Rolü*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık A.Ş.
- Düşünen Adam Haftalık Tarafsız Siyasi Mecmua, Y. 1, (5), 03.02.1961.
- Düşünen Adam Haftalık Tarafsız Siyasi Mecmua, Y. 1, (6), 10.02.1961.
- Düşünen Adam Haftalık Tarafsız Siyasi Mecmua, Y. 1, (7), 17.02.1961.
- Evliyaoğlu, G. (6 Eylül 1961). Adalet Partisi yapacak 27 Mayıs'ın İdealizmini. *Düşünen Adam Haftalık Tarafsız Siyasi Mecmua*, Y. 1, II (36), Beş.
- Fedayi, C. (2019). Adalet Partisi'nin Birinci Dönemi: 1961-1971. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16(57), 123-150.
- Işık, İ. (2007). Resimli ve Metin Örneklı *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 4. Cilt. 2. Baskı, Ankara: Elvan Yayınları.

- Kalpakçıoğlu, Ö. (1968). *İkinci Cumhuriyetin Üç Başbakanı ve Olaylar... I. Cilt*. Ankara: Nüve Matbaası.
- Kaya, G. (2012). *Toplumsal Değişme Sürecinde Siyaset ve Özgürlükler Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Korkud, R. & İkiş, N. (1962). *Adalet Partisi Portreler ve Fikirler*. Ankara: Adalet Partisi Genel Merkezi Yayınları.
- Odabaşı, L. (2017). Ragıp Gümüşpala. *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*. (Haz. M. K. Kaynar). İstanbul: İletişim Yayınları, 519-528.
- Önder, T. (2009). Ali Fuad Başgil. *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 5 Muhafazakârlık*. (Haz. T. Bora & M. Gültekinil & A. Çiğdem). 4. Baskı: İstanbul, 291-301.
- Öztaş, B & Ataman Çelik, Z. (2017). 27 Mayıs'ın Gölgesinde Bir Albay: Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri. *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*. (Haz. M. K. Kaynar). İstanbul: İletişim Yayınları, 155-177.
- Öztürk, K. (1966). *İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası C. III (Md. 76-157)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 6, Toplantı: 1, Yüzdokuzuncu Birleşim, 05.07.1962 Perşembe.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt 16, Altmışyedinci Birleşim, 05.04.1963 Cuma.
- Poyraz, V. (2008). *Bir Cumhuriyet Valisinin Anıları*. İstanbul: Bizim Kitaplar.
- Son Havadis, Y. 12, (697), 16.07.1962.
- Son Havadis, Y. 12, (699), 18.07.1962.
- Tanör, B. (2016). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. 27. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TBMM (2010). *TBMM Albümü 1920-2010 2. Cilt 1950-1980*. 2. Baskı. Ankara: TBMM Yayınları.
- Toker, M. (25.03.1964). DP Gibi Bir Parti. *Akis Haftalık Aktüalite Mecmuası*, Y. 10, XXIX (510), 7.
- Toker, M. (1998). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 1973 Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*. 3. Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tuncer, E. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler*. Ankara: TESAV Toplumsal Ekonomik Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Turhan, S. (2018). *Adalet Partisi İçerisinde Bir Muhalif: Sadettin Bilgiç*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Vatan, Y. 22, (6919), 03.10.1961.
- Yalta, B. (2020). *Bir Darbeci Subayın Hatıraları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962-21 Mayıs 1963*. (Haz. E. Çiftci). İstanbul: Kronik Kitap.
- Ziya Gökalp (2014). *Türkçülüğün Esasları*. (Haz. Dr. Salim Çonođlu). 6. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

GENÇLERDE EKONOMİ OKURYAZARLIĞI VE BÜTÇELEME DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK NİCEL BİR ARAŞTIRMA

Yusuf KADERLİ¹

Dilara ALTINKAN²

Özet

Ekonomi konusunda bilgi ve becerilerin geliştirilmesi, bireylerin kişisel refahları ve toplumsal refah bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Bu husus özellikle gençlerin ekonomi ve finans konularında farkındalık sahibi olmaları ve bütçeleme ve temel yaşamsal gereklilikler gibi konularda rasyonel kararlar alabilmeleri bakımından önemli görülmektedir.

Bu çalışmada genç öğrencilerde ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışının ortaya konulması ve bu iki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ayrıca genç öğrencilerin demografik özelliklerle ve ekonomik-finansal alışkanlıklarının değişkenler bakımından anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda, bir nicel araştırma kapsamında bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 392 lisans öğrencisinden anket yöntemine dayalı olarak veri elde edilmiş ve veriler SPSS 24 istatistik yazılımında analiz edilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, araştırmanın örneklemini oluşturan genç öğrencilerin orta düzeyde ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışı bulunduğunu göstermiştir. Bulgulara göre ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışı arasında doğrusal pozitif bir ilişki söz konusudur ve ekonomi okuryazarlığı bütçeleme davranışını yordamaktadır. Ayrıca öğrencilerin bazı demografik özellikleri ve ekonomik-finansal alışkanlıkları değişkenler bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar sergilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Bütçeleme Davranışı, Gençler, Ekonomi Okuryazarlığı, Öğrenciler

JEL Kodları: G40, G51, G53, H39, J13

A QUANTITATIVE RESEARCH ON THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC LITERACY AND BUDGET BEHAVIOUR IN YOUTH

Abstract

Developing knowledge and skills in economics is of great importance for personal and social welfare. This is important, especially for young people to have awareness of the economy and finance, and their ability to make rational decisions on issues such as budgeting and basic vital necessities.

In this study, it is aimed to reveal the economic literacy and budgeting behaviour of young students and determine the relationship between these two variables statistically. In the study, it is also aimed to determine whether the demographic characteristics and economic-financial habits of young students differ significantly in terms of variables. For these purposes, data were obtained from 392 undergraduate students studying at a state university within the scope of quantitative research based on the survey method, and the data were analyzed in SPSS 24 statistical software.

The findings obtained as a result of the analyses showed that the young students, who constitute the sample of the research, have a moderate level of economic literacy and budgeting behaviour. According to the findings, there is a linear positive relationship between economic literacy and budgeting behaviour, and economic literacy predicts budgeting behaviour. In addition, some demographic characteristics and economic-financial habits of the students showed statistically significant differences in terms of variables.

Keywords: Budgeting Behaviour, Young People, Economic Literacy, Students

JEL Codes: G40, G51, G53, H39, J13

¹ Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye, ykaderli@adu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6648-2602

² Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye, dilara.altinkan@koclukmerkezi.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4149-6682

GİRİŞ

Ekonomi, yaşam içerisindeki rolü ne olursa olsun herkesi bir biçimde etkileyen bir olgudur. Ekonomisiz bir toplumu ya da tam tersini hayal etmek zordur, bu nedenle ekonominin insanlıkla başladığı ve devam ettiğini söylemek mümkündür. Hiç şüphe yok ki insanoğlu, var olduğu zamandan bu yana çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mallar üretmek, ticaretini yapmak ve korumak gibi karakteristik olarak “ekonomik” olan çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu nedenle insanlar, sosyal olarak yaşamaya başladıkları andan itibaren sürekli olarak kıt kaynaklar ile sınırsız ihtiyaçların arasında bir denge sağlamak durumunda kalmıştır. Bu nedenle kökenini bu dengeden alan ekonomi, en ilkel toplumlardan en modern toplumlara kadar her zaman ilgi odağı olmuştur (Savaş, 1998: 17; Altınok, 2000: 3; Akhan, 2015: 25).

Her birey, satın alma kararlarında, tüketimlerinde, tasarrufları veya yatırımlarında ekonomik bir unsur olarak hareket etmektedir. Çünkü ekonomi, hayatın her alanında. Bir iş bulmak, bir ekonomik durgunlukta kararlar almak, enflasyonla mücadele etmek, ev veya araba satın almak, kredi çekmek, tatil planlamak, emeklilik için birikim yapmak ya da bir yatırım fonuna veya borsaya yatırım yapmak gibi kararların ve davranışların tümü ekonomiye dayalıdır. Ayrıca ekonomi, bizi işçiler, tüketiciler, tasarruf sahipleri, yatırımcılar ve seçmenler olarak etkileyen konulara ilişkin içgörüler sunmaktadır. Örneğin, enflasyon ve durgunlukların ya da ekonominin büyümenin arkasındaki faktörler, faiz oranlarının ve hisse senedi fiyatlarının yönü, uluslararası ticaretin faydaları ve maliyetleri gibi ekonomik faktörler, aktörler ve kararlar bireyleri doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileyecektir (Koshal vd., 2008: 43). En önemlisi, her birey bir şekilde tüketicidir ve bu nedenle bireysel ve toplumsal sınırlı kaynakları korumak ve etkin kullanmak için ekonomi hakkında bilgi sahibi olması, daha doğru bir ifade ile ekonomi okuryazarlığına sahip olması gerekmektedir. En temel anlamıyla temel ekonomik kavramların ve bunların uygulanmasının anlaşılmasını içeren ekonomi okuryazarlığı, günümüzün teknolojik, küresel ve piyasa temelli ekonomisinde bir birey gelir sahibi, seçmen veya tüketici olarak seçimler yaptığında hayati önem taşımaktadır (Yasmin, 2014: 914-915).

Hızla değişen ekonomik koşullar, bireyler için doğru ve uygun kararlar vermenin önemini artırmaktadır. Dolayısıyla bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için içinde yaşadıkları ekonomik çevre ve bu çevrede meydana gelen ekonomik gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Diğer bir deyişle, doğru ve rasyonel kararlar alabilmeleri için ekonomi okuryazarlığına sahip olmaları gerekmektedir (Yayar ve Karaca, 2017: 50). Ekonomi okuryazarlığının olmaması ise olumsuz sonuçlar ile ilişkilendirilmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar, ekonomi okuryazarlığının yeterli olmamasının olumsuz finansal çıktılarla sonuçlandığını ortaya koymuştur (Lusardi & Mitchell 2007; Xu & Zia, 2012: 3). Ekonomi okuryazarlığının olmaması veya düşük düzeyde olması, kişilerin tasarruflar, harcamalar veya yatırımlar noktasında hatalı kararlar vermesine neden olabilmekte, ekonomik refahı önünde engel teşkil edebilmekte ve özellikle ileriki yaşlara gelindiğinde ekonomi bakımından çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmalarına sebebiyet verebilmektedir (Lusardi & Mitchell, 2006: 14; Şantaş & Demirgil, 2015: 49).

Bireyleri finansal konularda rasyonel karar almadan uzak kılan kayıptan kaçınma eğilimi, belirsizlikten kaçınma eğilimi, pişmanlıktan kaçınma eğilimi gibi çeşitli önyargılar, yanlışlıklar ortaya çıkabilmekte ve bunlar bireylerin yanlış kararlar almasını veya karar almaktan kaçınmasını beraberinde getirebilmektedir (Köroğlu vd., 2022: 3-4). Bu nedenle ekonomi okuryazarlığı, üzerinde önemle durulması gereken bir konuyu oluşturmaktadır. Bununla beraber, ekonomi okuryazarlığının pek çok finansal alana etki ettiği gibi, bireylerin bireysel finans yönetimlerinde bütçeleme davranışları üzerinde de etkili olabileceği düşünülmektedir. Bireysel finans yönetimi bakımından en önemli unsurlardan birini oluşturan bütçelerin oluşturulması ve yönetilmesi, refahı etkileyen önemli bir faktör olabilmektedir. Çünkü doğru yapılmayan ve doğru yönetilmeyen bütçe, gelir ile gider arasındaki dengenin sağlanamaması halinde aşırı borçlanma, bilinçsiz kredi kullanımı, düşük düzeyde tasarruf, yanlış yatırımlar gibi istenmeyen ve refahı olumsuz etkileyebilecek olan durumları tetikleyebilecektir. Bu durum, özellikle genç yaşlarda bu tür alışkanlıkların edinildiği düşünüldüğünde, gençlerde oldukça önemlidir.

Bireylerde belli dönemlerde edinilen eğilimlerin, gelecek dönemlerde kalıcı tutumlar ve davranışlar geliştirmek hususunda büyük bir önem taşıdığı kabul edilmektedir (Melendez vd., 2000; Yıldırım &

Öztürk, 2017: 9). Bu açıdan bütçeleme de özellikle kaynakların sınırlı olduğu öğrencilik dönemlerinde önemli olduğu açıktır.

Bütçeleme, temel olarak belirli bir amaç için zaman içinde belirli bir miktarı kullanmak amacıyla para gibi bir kaynağın kullanımının planlanmasını, izlenmesini ve düzenlenmesini içermektedir. Kaynaklar sınırlı olduğunda, bütçeleme davranışı, bu kaynakların optimal kullanımını kolaylaştırabilmektedir. Bütçeleme genellikle tüketici harcamalarının önemli bir belirleyicisi olduğu varsayılmaktadır (Zhang vd., 2020: 925).

Bütçeleme davranışı, gelecek dönemlerde finansal davranışlar için belirli kalıpların olduğu gençlik dönemlerinde özellikle önem arz etmektedir. Çünkü gençler çoğunlukla düşük tasarruf, düzensiz gelir, az gelişmiş ekonomi okuryazarlığı, finansal okuryazarlık becerileri gibi ekonomik faktörler nedeniyle genellikle paralarının kontrolünü elinde tutmakta zorlanmaktadır (ANZ, 2008). Sonuç olarak, yaşam tarzlarını nasıl sürdürdüklerini etkileyen fon sıkıntısıyla karşı karşıya kalabilmektedir. Etkin bütçeleme çerçevesinde para yönetimi becerilerinin olması ise daha güvenli ve sorumlu finansal davranış sergilemeyi ve dikkatli finansal karar almayı sağlamakta; farkındalıklarını arttırarak finansal doyuma ve finansal refaha katkıda bulunmaktadır (Xiao vd., 2008; Serido vd., 2013; Xiao vd., 2014; Bamforth vd., 2018: 3). Ancak konunun taşıdığı bu öneme rağmen bireylerin, özellikle gençlerin zaman içinde bütçelerini nasıl belirlediklerini ve yönettiklerini doğrudan araştıran ve bunu ekonomi okuryazarlığı ile ilişkilendiren çalışmaların sınırlılığı dikkat çekicidir (Zhang vd., 2020: 925).

Ekonomi okuryazarlığının ve para yönetiminin önemi mevcut literatürde belgelenmiştir, ancak bu iki değişken arasındaki ilişkiye yetersiz ilgi gösterilmiştir. Bireyin paraya karşı tutumu, bütçeleme davranışı, mali durumlarını yönetme biçimini şekillendirmede önemli bir faktördür (Sundarasan & Rahman, 2017: 80) ve ekonomi okuryazarlığı düzeyinden etkilenebilecektir. Bu bağlamda, bu çalışma, bu önemli konuyu söz konusu perspektiften araştırmak için literatürde yer alan bu boşluğa dikkat çekerek, merkezi odak noktası olarak ekonomi okuryazarlığını ele almakta ve bütçeleme davranışı ile ilişkisini incelemiştir. Bu kapsamda 373 lisans öğrencisinden toplanan veriler ışığında istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışı düzeyleri belirlenmiş, bunlar arasındaki istatistiksel ilişkiler test edilmiş, her iki değişken bakımından öğrencilerin demografik özelliklerinin anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ekonomi Okuryazarlığı

Bir bireyin yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi ekonomi ve finans alanında verdiği kararlarda da tamamen rasyonel olmadığını ve hatalı kararlar verebileceğini kabul etmek gerçekçi bir yaklaşımdır. Bu noktada temel amaç, hatalı kararların minimize edilmesi olmalıdır. Bu noktada ise bireyin en azından temel seviyede ekonomi bilgisinin bulunması, kendisi, ailesi ve içerisinde yer aldığı toplumun refahı bakımından önem arz etmektedir (Barış & Şeker, 2017: 80).

Bireylerin aldığı ekonomik kararlarda doğruluk payının artması, ekonomik hedeflere erişilebilmesi, ekonomik koşullarda meydana gelen gelişmelerin anlaşılması tesadüfi değildir; büyük oranda ekonomi ve finans alanında belirli bir bilgi ve deneyim birikimine dayalıdır (Durmuş & Yardımcıoğlu, 2018: 169). İşte “ekonomi okuryazarlığı” olgusu tam olarak bu noktada devreye girmektedir (Dilek vd., 2019: 91).

Ekonomi okuryazarlığı, bir vatandaş olarak ve giderek birbirine bağımlı hale gelen dünya ekonomilerinin katılımcıları olarak bireylerin öğrenmesi ve bilmesi gereken önemli bir alanlardan birini oluşturmaktadır (Darvin, 2006: 7). En temel anlamıyla ekonomi okuryazarlığı, maddi refahı etkileyen ekonomik koşullar hakkında yazma ve okuma, ekonomik çevreyi şekillendiren olayları anlama, tartışma ve bunlara yanıt verme yeteneğidir. Ekonomi okuryazarlığı, yalnızca ekonomistler veya ekonomi alanında faaliyet gösteren bireyler için değil, çocuklardan yetişkinlere kadar toplumun tüm kesimi için gereklidir (Jacob, 1995: 11-12; Akhan, 2015: 26).

Ekonomi okuryazarlığı, ekonomik yaşamda vuku bulan işsizlik, faiz, döviz kuru, enflasyon gibi problemleri belirleme, yorumlama, çözüm üretmek noktasındaki farklı seçenekleri tespit etme ve değerlendirme, maliyetleri ve karı tanıma, ekonomik şartlardaki ve kamu politikalarındaki değişmelerin

neticelerini değerlendirme, ekonomik verileri okuma ve değerlendirme, maliyet ile faydayı, karlılığı, getiriyi tartma gibi yeteneklerin bir bileşimidir. Ekonomi okuryazarlığına sahip olan bir birey, kar ve maliyet çerçevesinde kaynakların sınırlılığını değerlendirmek suretiyle daha bilinçli kararlar alabilmekte, bireysel davranışlarda etkili olan ekonomik motivasyonları tanımlayabilmekte, rekabet, ticari engeller, işletme-tüketici, arz-talep, kıtlık ve aşırılık, üretici-tüketici arasındaki etkileşimlerin fiyatlara ne şekilde yansıdığını anlayabilmekte, kamu ve özel ekonomik aktörlerin rollerini tanımlayabilmekte, gelir, tasarruf, birikim, risk, yatırım, işsizlik, enflasyon, faiz oranı gibi ekonomik olguları anlayabilmektedir (North Central Regional Educational Laboratory, 2003; Gerek & Kurt, 2008: Gerek & Kurt, 2011: 60-61).

Ekonomi okuryazarlığı, hane halklarının gelirlerini nasıl yönetecekleri, tasarrufları ile nasıl yatırım yapacakları ve finansal piyasalarda nasıl doğru adımları atacakları konusundaki kararları noktasında giderek daha önemli hale gelmektedir. Bireyler özellikle son yıllarda geçmişe kıyasla çok daha fazla finansal piyasalarla etkileşime girmek durumundadır ve ayrıca finansal piyasaların serbestleştirilmesi ve çeşitlenin bir sonucu olarak artan finansal risklere maruz kalmıştır. Özellikle yaşanan son ekonomik krizler, insanların finansal şokları atlatabilmek için gereken finansal bilgi birikiminden yoksun olduklarında karşı karşıya kaldıkları risklerin daha fazla arttığını ve riskleri yönetebilen ve çeşitlendirebilen yatırımcılara göre finansal piyasa dalgalanmalarına daha fazla maruz kaldıklarını göstermiştir (Japelli, 2010: 429). Böyle bir ortamda ekonomi okuryazarlığı, insanların üretici, tüketici, tasarruf sahibi, yatırımcı ve bilinçli bir vatandaş olarak hareket etme yeteneklerini geliştirmektedir. Bireylere ekonomik hususlarda doğru karar verme, ekonomik akıl yürütme, gerçek hayatta problem çözme, vaka analizi ve temel ekonomik kavram ve ilkeleri anlama ve yorumlama becerileri gibi ekonomik bilgi ve becerileri kazandırmaktadır (Winick vd., 2006; Staubs, 2007; Akhan, 2013; Yayar & Karaca, 2017: 50).

Ekonomi okuryazarlığı, kişisel mali kaynakları yönetme yeteneğinden daha fazlasını ifade eden bir kavramdır. Yalnızca parayla ve paranın yönetimi ile ilgili değil, aynı zamanda kaynaklar ve varlıklarla ilgili kararlarla da ilgilidir. Ekonomik koşulları, fırsat ve tehditleri göz önünde bulundurarak en uygun finansal kuruluşların en uygun ürünleri hakkında bilinçli kararlar verebilme veya belirli bir finansal işlemde kayba veya zarara uğramadan daha iyi bir finansal anlaşma için pazarlık yapabilme gibi özellikleri içermektedir. Ekonomi okuryazarlığının özü, ekonomik karar vermede, bütçeleme ve kar, zarar, faiz, sermaye büyümesi, kıtlık, arz ve talep etkileşimi gibi temel ekonomik terim ve kavramları anlama gibi konularda bilgilenmeyi kapsamaktadır. Dolayısıyla ekonomi okuryazarlığı, “para bilgisi” kavramından çok daha geniş bir yapı olarak tüketici okuryazarlığı ve finansal okuryazarlık gibi çeşitli diğer kavramlarla örtüşen, bunları da içerisinde kapsayan çok boyutlu bir kavramdır (Piprek vd., 2004; Engelbrecht, 2008: 168).

Ekonomi okuryazarlığının günlük yaşam içerisinde en fazla kullanıldığı alanlar tasarruflar ve birikimler, tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi, tüketim harcamaları, gelir ve gider hesapları gibi temel alanlardır. Ancak, bir kişinin ekonomi okuryazarlığına sahip olmasında genel para bilgisi, idaresi, gelir ve gider takibi, tasarruf yapma bilgisi, bütçeleme, riskler, getiriler, krediler, harcamalar, borçlanmalar gibi temel bileşenlerin önemli bir bölümü hakkında bilgi sahibi olması ve bu bilgiyi kullanması gereklidir (Tomášková vd., 2011: 365-366). Böylece okuryazarlık seviyesi yüksek olan bir birey, bütçe planlaması, ihtiyaç ve harcama planlaması, tasarruf yapma ve yaptığı tasarrufları doğru yatırım kanallarında ve araçlarında değerlendirme, ödemeleri dengeleme gibi konularda daha başarılı olabilmektedir. Bireyin daha bilinçli ve rasyonel kararlar almasıyla birlikte finansal kaygısı da azalacaktır. Böylece kişisel faydalar sağladığı gibi topluma ve ulusal ekonomiye de olumlu katkı sağlayacaktır (Navickas vd., 2014: 35; Berber ve Nakiboğlu, 2021: 1518-1520). Çünkü paranın dilini anlamak hem bireysel olarak hem de makro açıdan refahın ve ekonominin sürdürülebilir kalkınmasının ayrılmaz bir parçasıdır (Acharya, 2015: 43).

1.2. Bütçeleme Davranışı

Tüm sosyal bilimlerin kabul ettiği üzere, literatürde yer alan en temel görüşlerinden biri insan ihtiyaçlarının sınırsız olduğu, ancak bunları karşılayacak olan kaynakların sınırlı olduğudur. Tüketiciler günlük yaşamda genellikle sınırlı kaynakların yönetilmesini gerektiren hedefler belirlemektedir. Bir bireyin daha fazla para biriktirme, ailesiyle daha fazla zaman geçirme, bir ev satın alma veya yatırım

yaparak tasarrufları değerlendirme gibi hedefleri olabilmektedir. Bir kişinin kaynak kullanımını, yani parayı nasıl kullanacağını doğru bir şekilde izlemesi, bu hedeflere ulaşmasına yardımcı olabilecektir (Koo & Fishbach 2012; Zhang vd., 2020: 926).

Bütçe, gelecek dönem veya dönemler için ihtiyaç, amaç, hedef veya politikalara bağlı olarak hazırlanan, parasal olarak ifade edilebilen plandır (Parlakkaya, 2004: 230). Finansal ve işlevsel hedeflere erişilmesi noktasında öngörülmüş olan belirli bir finansal planı içermektedir (Gençtürk & Bağcı, 2012: 50). Bir bütçedeki temel amaç, gelir ve giderler arasında dengeyi ve böylece bu amaçların ve hedeflerin etkin bir şekilde elde edilebilmesini sağlamaktır (Akdoğan, 2009: 645). Etkin bir finansal planlamanın ilk ve en önemli adımı ise “bütçe” oluşturmak ve bunu uygulayabilmek, oluşturulan bütçeye göre hareket edebilmektir (Karyağdı, 2018: 125).

Bütçeleme, etkin bir finansal planlamanın en önemli adımlarından birisidir. Bir bireyin bireysel finansal yönetimini başarılı bir biçimde yapıp yapamadığı, belirlemiş olduğu hedefler doğrultusunda hazırladığı bütçeden anlaşılabilir. Doğru bir bütçeleme, doğru bir finansal planlama ve yönetimin önemli göstergesidir. Çünkü bütçe belli bir plan doğrultusunda yapılan, titiz bir şekilde uygulanan, harcamaların kaydedildiği, sonuçların amaca uygunluğunun değerlendirildiği sistematik bir süreçtir. Böylece elde edilen gelirin düzeyi hakkında bir bilinç sahibi olunması ve buna göre harcamaların belirli bir düzen içerisinde gerçekleştirilmesi mümkün olmaktadır. Böylece bireysel finansın yönetimi belirli bir düzen arz etmektedir (Gönen, 2001: 34; Hayta, 2011: 64; Öztürk, 2014: 38; Aydoğan, 2020: 76). Bütçeleme yaşamın her döneminde bireylere gerekli olan bir eylemdir. Gelir ve giderlerinin kontrolünü sağlayamayan bir bireyin finansal kontrolü ve özerkliği elde etmesi zor olacaktır. Bu durum bilhassa genç yaşta öğrenciler için geçerlidir.

Çocukluk ile yetişkinlik dönemleri arasında bulunan gençlik, gelişim, psikolojik olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemidir. Genç bireylerin toplum içerisinde yer alabilmesi, topluma fayda sağlayabilmesi bu dönemde elde ettiği bilgiler, beceriler, yetenekler ve deneyimlerin kazanımına bağlı bulunmaktadır (Gönen vd., 2001: 140). Ekonomik ve finansal bağlamdaki bilgi ve beceriler için de bu durum geçerlidir ve gençlerin özellikle öğrencilik dönemlerindeki alışkanlıkları, gelecekteki yaşamına sirayet edebilecektir.

Öğrenci bütçeleme, öncelikle mali giderlerin kendilerine tahsis edilen bütçe dahilinde yönetilmesini ifade etmektedir. Öğrencilerin tasarruf ve harcama gibi davranışlarını dinamik ve birbirinden farklı kılan birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler teknik olabileceği gibi psikolojik ve kontrol edilebilir veya kontrol edilemez olabilmektedir. Ancak öğrencilerin karşılaştığı en büyük zorluk, harcamalarını bütçeleme ve olası olaylar için her ay orantılı bir miktar tasarruf etme zorluğudur. Çünkü öğrencilerin çoğu aylık harçlıklarını ailelerinden almaktadır ve harcamalarından onlara karşı sorumludur (Singh vd., 2020: 2426). Ailenin sağladığı finansal desteğin yanı sıra, yarı zamanlı çalışmadan elde edilen kazançlar ve aile dışı kaynaklardan sağlanan öğrenim kredisi, burs gibi diğer fonlar da gelir kaynağı olabilmektedir (Alhabeeb, 1996: 124). Ancak bunların ortak özelliği, tümünün kısıtlı olmasıdır. Bu durum da gençleri az kaynakla bütçelerini dengelemeye zorlamaktadır.

Bütçelemenin ne şekilde yapılacağına genç yaşlar içerisinde kavranması, bireylerin yaşamlarının devamında kolaylıklar sağlamaktadır. Bireylerin ilk defa parayla tanıştıkları ve paranın yönetimini gerçekleştirmek durumunda kaldıkları dönemlerde ekonomi ile ilgili bilgilerinin ve belirli tutumlarının bulunması, alacakları rasyonel kararlar ve sergileyecekleri olumlu davranışlar bakımından önemli olacaktır; gelecek dönemlerde bu olumlu yönlerin kalıcı olmasının temeli atılmış olacaktır (Kutlu, 2019: 34). Gençlerin tasarruf alışkanlıklarını geliştirmek, gençleri mali açıdan sürdürülebilir bir şekilde yaşamaya teşvik etmek için etkili bir araç olabilecektir. Gençlerin mali sorumlulukları ve durumları hakkında ne kadar fazla bilgiye sahip olurlarsa, borç içinde olma ihtimalleri o kadar azalacaktır (Singh vd., 2020: 2426).

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı, Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri bağlamında ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışı düzeylerinin belirlenmesi ve bu

iki değişken arasındaki ilişkilerin istatistiksel olarak analiz edilmesidir. Araştırmada bir alt amaç olarak öğrencilerin demografik özelliklerinin bu iki değişken bakımından anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin test edilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçlar çerçevesinde yapılan nicel araştırmada elde edilen bulgular ile literatüre katkı sağlamak araştırmamızın esasını oluşturmuştur.

Genç öğrenciler, sınırlı kaynaklarla ihtiyaçlar arasındaki dengeyi sağlamaya çalışan grupların başında gelmektedir. Elbette öğrenciler, henüz istihdam piyasasına girmemiş, yaşamın temel zorlukları ve sorumlulukları ile karşılaşmamış olsalar da sınırlı bir gelir ile daha geniş bir gider arasında dengeyi sağlamaya yönelik ekonomik kararlar vermek durumundadır.

Bireylerin, yaşam döngülerinin hemen her aşamasında çok önemli zorluklarla ve karmaşık finansal kararlarla karşı karşıya kaldığı çok açıktır. Özellikle erken gençlik döneminde kaynaklar daha kısıtlı, ancak harcamalar daha çeşitli olabilmektedir. Diğer yandan, özellikle gençlerin gösterişli bir yaşam tarzının cazibesine kapıldığı bu hızlı küresel dijital ekonomi çağında, bireylerin para yönetimi yaklaşımları finansal özgürlüğü elde etmek için kritik bir öneme sahiptir (Sundarasan & Rahman, 2017: 80).

Günümüzün genç öğrencileri, ileriki dönemlerde yetişkin olduğunda yaşamları üzerinde etkili olabilecek kararlar verirken çok daha karmaşık ekonomik hususlarla karşı karşıya kalacaklardır. Ekonomi okuryazarlığı konusunda başarılı olmayan ve bu konuda muhakeme becerisi yüksek olmayan bireylerin, gençlikte, yetişkinlikte ya da yaşlılık döneminde karşı karşıya kalacakları ekonomik zorlukları, problemleri daha karmaşık ve tedirginlik verici bulmaları olasıdır (Hayta & Akhan, 2014: 209). Ekonomik olguların henüz erken yaşlarda öğrenilmesi gerekliliğini savunan araştırmacılara göre, bireylerde belli dönemler içerisinde edinilen eğilimlerin, ileriki dönemlerde kalıcı tutumlar ve davranışlar geliştirmek hususunda büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu sebeple erken dönemlerden itibaren ekonomik konularda alınan eğitimlerin, bireylerin daha iyi tüketiciler, üreticiler, karar vericiler, girişimciler veya seçmenler olmaları konusunda önem taşıdığı savunulmaktadır (Melendez vd., 2000; Yıldırım & Öztürk, 2017: 9).

Türkiye’de genç nüfusun fazla olduğu düşünüldüğünde, bu nüfusun bu konuda sahip olduğu farkındalık ve olumlu tutum ve davranışların, kendi bütçe ve finansal durumları üzerinde refah arttırıcı bir etki yapmasının yanı sıra, makro düzeyde topluma ve ülkeye önemli kazanımları sağlaması mümkün olabilecektir (Barış, 2016: 20).

Literatürde ekonomi okuryazarlığı konusuna odaklanarak üniversite öğrencileri bağlamında bu konuyu ele alan araştırmalar (Gerek ve Kurt, 2008; Koshal vd., 2008; Yasmin vd., 2014; Şantaş & Demirgil, 2015; Ünal vd., 2015; Dilek vd., 2016; Barış & Şeker, 2017; Dilek vd., 2019; Özgür Güler & Veysikarani, 2019; Bingöl ve Ayhan, 2020; Gök, 2020; Suratno & Narmaditya, 2021) yer almaktadır. Bu araştırmaların farklı bağlamlarda elde ettikleri sonuçlar, ekonomi okuryazarlığı olgusunun gelişiminde önem arz etmektedir. Ancak bütçeleme davranışını ele alan ve özellikle ekonomi okuryazarlığı ile ilişkili olarak inceleyen araştırmaların sınırlılığı bulunduğu görülmektedir. Bu araştırmamızın temel motivasyonunu ve katkısını literatürdeki bu eksikliği gidermek oluşturmaktadır. Araştırmada, literatürden farklı olarak üniversite öğrencileri çerçevesinde bir ilişkisel tarama kapsamında ekonomi okuryazarlığı bütçeleme davranışı ile birlikte ele alınmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular ve sonuçların katkı sağlaması beklenmektedir.

2.2. Araştırmamızın Problemleri ve Hipotezleri

Araştırmamızın problemleri, ele alınan ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışı değişkenlerinin düzeyine, bu değişkenler arasındaki ilişkiye ve bu değişkenler bakımından demografik özelliklerin ve ekonomik-finansal alışkanlıkların anlamlı farklılıklar gösterip göstermediğine ilişkindir. Bu bağlamda araştırma problemlerini şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- Lisans öğrencilerinin ekonomi okuryazarlığı düzeyi nedir?
- Lisans öğrencilerinin bütçeleme davranışı düzeyi nedir?
- Lisans öğrencilerinin ekonomi okuryazarlığı düzeyi ile bütçeleme davranışı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

- Lisans öğrencilerinin ekonomi okuryazarlığı bakımından demografik özellikler istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterir mi?
- Lisans öğrencilerinin ekonomi okuryazarlığı bakımından ekonomik-finansal alışkanlıklar istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterir mi?
- Lisans öğrencilerinin bütçeleme davranışı bakımından demografik özellikler istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterir mi?
- Lisans öğrencilerinin bütçeleme davranışı bakımından ekonomik-finansal alışkanlıklar istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterir mi?

Bu araştırma problemleri doğrultusunda oluşturulan ilişki modelinde ekonomi okuryazarlığı bağımsız, bütçeleme davranışı bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan temel hipotez ise şu şekildedir:

H₁, Lisans öğrencilerinin ekonomi okuryazarlığı düzeyi ile bütçeleme davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2.3. Veri Toplama Yöntemi

Nicel araştırma çerçevesinde veri toplama yöntemi yüz yüze anket yöntemine dayandırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan anket formunda kişisel bilgilere ilişkin sorular ile ekonomi okuryazarlığı ölçeği ve bütçeleme davranışı ölçeğinin ifadeleri yer almıştır. Katılımcı öğrencilerden alınan gönüllü onamlar doğrultusunda yapılan anket uygulaması, 15.11.2019-15.12.2019 tarihleri arasında tamamlanmıştır.

Araştırmanın ekonomi okuryazarlığı ölçeği Gerek & Kurt (2011) tarafından geliştirilen ölçeğin ekonomi bilgisi boyutunda yer alan ifadelerden oluşmaktadır. Ölçekte toplam 13 ifade yer almaktadır. Her bir ifadeye katılma derecesinin belirlenmesine yönelik 1 en az, 5 en çok olmak üzere 5’li Likert türü seçeneklerden yararlanılmıştır. Ölçeği oluşturan ifadelerle ilişkin olarak yapılan güvenilirlik testinde iç tutarlılık katsayısının $\alpha=0.889$ olduğu tespit edilmiştir ve buradan ölçeğin güvenilir olduğu anlaşılmaktadır.

Son altı ay içerisindeki bütçeleme davranışları ile ilgili Barış (2016) tarafından geliştirilen ve yine 5’li Likert ölçeği ile değerlendirilen ifadeler yer almaktadır. Ölçek toplam 12 ifadeden oluşmaktadır ve seçenekler “hiçbir zaman”, “nadiren”, “bazen”, “genellikle”, “her zaman” biçiminde sıralanmıştır. Ölçeğin 11 numaralı ifadesi emekliliğin içerdiğinden ve dolayısıyla öğrencilere uygun olmadığından dahil edilmemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada bu ölçeğin 11 ifadesine yer verilmiştir. Ölçekte bulunan 6 ve 7 numaraları ifadeler ters kodlanmıştır. Bu surette ölçek için yapılan güvenilirlik analizinde iç tutarlılık katsayısının $\alpha=0.736$ olduğu tespit edilmiştir ve ölçeğin de yeterli düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür.

2.4. Evren ve Örneklem

Araştırma Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İsabeyli yerleşkesi lisans öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı’ndan alınan verilere göre, 2019-2020 eğitim-öğretim yılı (22.10.2019 itibarıyla) Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde yer alan Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Maliye, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Sosyal Hizmet Uluslararası, İlişkiler Uluslararası İlişkiler (İngilizce), Uluslararası Ticaret ve Finans, Uluslararası Ticaret ve Finansman lisans programlarında normal öğretim 3440, ikinci öğretim 2322 olmak üzere toplam 5762 öğrenci bulunmaktadır. Bu sayı araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Ancak bu evrenin tamamına erişmek olanaklı ve diğer yandan da istatistiksel açıdan gerekli olmadığından örnekleme yöntemine başvurulmuştur.

Kolayda örnekleme yöntemine dayalı olarak yapılan örneklem hesaplamasında %95 güven düzeyi ve 5 güven aralığında bu evren içerisinde 360 örnekleme ulaşılması gerektiği anlaşılmıştır. Buna dayalı olarak normal ve ikinci öğretim tüm bölüm öğrencilerini içerek bir biçimde 720 anket formu dağıtılmış, yapılan çalışmaya ilişkin bilgi sunularak katılımın tamamen gönüllü esasına dayalı olduğu aktarılmıştır. Geri dönüş sağlanmış olan 441 anket formundan 49’unun sağlıklı bir biçimde doldurulmadığı anlaşılmıştır.

ve araştırmaya dahil edilmemiştir. Böylece araştırmanın verilerini 392 öğrenciden alınan yanıtlar oluşturmuştur.

2.5. Veri Analiz Yöntemi

Araştırmada anket yöntemine dayalı olarak elde edilen veriler, SPSS 24 istatistik yazılımında kodlanmış ve çözümlenmiştir. İlk etapta güvenilirlik, normal dağılım ve Kaiser Meyer Olkin (KMO) analizleri gerçekleştirilmiştir. Verilerin güvenilir ve tutarlı olduğu, normal dağılım gösterdiği anlaşılmış, bu kapsamda parametrik fark testleri gerçekleştirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak frekans, yüzde, ortalama, standart sapma verileri kullanılmıştır. Ekonomi okuryazarlığı düzeyi ile bütçeleme davranışı arasındaki ilişkiye yönelik olarak korelasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. İç Tutarlılık ve Normal Dağılım

Araştırma ölçeklerinin güvenilirliğini (iç tutarlılığını), erişilen örneklemin ölçüm için gereken yeterliliğini ve normal dağılımını gösteren testler gerçekleştirilmiş olup, elde edilen katsayılar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Araştırma Ölçeklerinin İç Tutarlılık ve Normal Dağılım Verileri

Ölçek	α	KMO	Çarpıklık/Basıklık
Ekonomi Okuryazarlığı	,889	,889	-,535/364
Bütçeleme Davranışı	,736	,700	,101/-,186

Tablo 1’de yer alan katsayılar incelendiğinde, Cronbach’s Alpha (α) katsayıları bakımından ölçeklerin güvenilir düzeyde bulunduğunu söylemek mümkündür. KMO değerleri, örneklemin ölçüm yeterliliği bulunduğuna işaret etmektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayıları ise ölçekler çerçevesinde elde edilen verilerin normal dağılım sergilediğini göstermektedir. Bu surette analizlere geçilmiş ve parametrik analizler gerçekleştirilmiştir. Analizlerde ilk olarak frekans analizleri ve betimleyici istatistiklere yer verilmiştir.

3.2. Frekans Analizi ve Betimleyici İstatistikler

Araştırmanın verilerini oluşturan lisans öğrencilerinin demografik özellikler bakımından frekans ve yüzdeler dağılımları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Profili

Demografik Özellik	f	%
Cinsiyet		
Erkek	190	48,5
Kadın	202	51,5
Sınıf		
1. Sınıf	80	20,4
2. Sınıf	82	20,9
3. Sınıf	119	30,4
4. Sınıf	111	28,3
Aile Gelir Durumu		
2020 TL veya altı	86	21,9
2020-5000 TL	199	50,8
5001 TL ve üzeri	107	27,3

Tablo 2’de görüldüğü üzere, örnekleme oluşturan lisans öğrencileri içerisinde erkekler 190 (%48,5), kadınlar 202 (%51,5) dağılıma sahip olmuşlardır. Sınıf düzeyi bakımından 1. sınıf 80 (%20,4), 2. sınıf 82 (%20,9), 3. sınıf 119 (%30,4) ve 4. sınıf öğrencisi 111 (%28,3) kişi yer almıştır. Ailenin gelir durumu bakımından 2020 TL veya altında 86 (%21,9), 2020-5000 TL düzeyinde 199 (%50,8), 5001 TL ve üzerinde ise 107 (%27,3) katılımcı yer almıştır. Katılımcı öğrencilerin online bankacılık kullanımı, kredi kartı kullanımı, finansal yönetim becerisi ve ekonomi haber ve gelişme takibi üzere ekonomi ve

finansal alışkanlıklarını tespit etmek üzere yönlendirilen sorulara alınan yanıtların dağılımı ise Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Ekonomik-Finansal Alışkanlıkları

Online Bankacılık Kullanımı	f	%
Evet	357	91,1
Hayır	35	8,9
Kredi Kartı Kullanımı	f	%
Evet	223	56,9
Hayır	169	43,1
Finansal Yönetim Başarısı	f	%
Oldukça başarılı	108	27,6
Başarısız	65	16,6
Orta düzeyde başarılı	219	55,9
Ekonomi Haberleri ve Gelişmeleri Takip	f	%
Her gün	71	18,1
Haftada birkaç kez	144	36,7
Nadiren	141	36,0
Hiç	36	9,2

Tablo 3'te yer alan bilgiler ışığında online bankacılık kullanan 357 (%91,1) kullanmayan 35 (%8,9) katılımcı öğrencinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Kredi kartı kullanan 223 (%56,9), kullanmayan 169 (%43,1) kişi olmuştur. Finansal yönetim başarısı bakımından kendisini oldukça başarılı bulan 108 (%27,6), başarısız bulan 65 (%16,6) ve orta düzeyde başarılı bulan 219 (%55,9) öğrenci dağılımı olmuştur. Ekonomi ile ilgili haberleri ve gelişmeleri takip bakımından her gün takip ettiğini aktaran 71 (%18,1), haftada birkaç kez takip eden 144 (%36,7) nadiren takip eden 141 (%36,0), hiç takip etmediğini aktaran 36 (%9,2) katılımcı öğrenci söz konusudur.

Araştırma ölçeklerinde yer alan ifadelerle alınan yanıtlar itibarıyla ortaya çıkan tanımlayıcı istatistiklere ilişkin bir özet Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Araştırma Ölçeklerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek	n	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma	Varyans
Ekonomi Okuryazarlığı	392	1,15	5,00	3,3699	,70866	,502
Bütçeleme Davranışı	392	1,45	4,91	3,3692	,63406	,402

Ölçeklerde alınan yanıtlar itibarıyla her iki ölçeğin de ortalaması 3,36 düzeyinde gerçekleşmiştir. Her iki ölçek için de orta düzey ortalamaların söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomi okuryazarlığında minimum 1,15, maksimum 5 yanıt ortalaması görülmektedir. Standart sapma ,70866 iken varyans ,502 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bütçeleme davranışında 1,45 minimum 4,91 maksimum yanıt ortalaması söz konusudur. Standart sapma ,63406 iken varyansın ,402 düzeyinde olduğu anlaşılmıştır.

3.3. Fark Testleri

Araştırma ölçekleri bakımından katılımcı öğrencilerin sahip oldukları demografik özellikler ve ekonomik-finansal alışkanlıklarına ilişkin olarak parametrik fark testleri gerçekleştirilmiştir. İki sınıflı özellikler için t-testi, ikiden fazla sınıf içeren özellikler için One-Way-Anova testinden yararlanılmıştır. Anova testlerinde ortaya çıkan sınıflar arası farklılıkların tespitinde, Post Hoc testleri çerçevesinde Tukey ve Scheffe testlerinin sonuçları incelenmiştir. Buna göre gerçekleştirilen fark testlerinde elde edilen bulgular aşağıda paylaşılmıştır.

Tablo 5. Cinsiyet T-Testi

Ölçek	Cinsiyet	n	Ort.	S.S	t	p
Ekonomi Okuryazarlığı	Erkek	190	3,4745	,70888	2,860	,004*
	Kadın	202	3,2715	,69594	2,858	
Bütçeleme Davranışı	Erkek	190	3,4344	,67536	1,983	,048*
	Kadın	202	3,3078	,58769	1,975	

*p<=0,05 düzeyinde istatistiksel anlamlı farklılık

Tablo 5’te cinsiyete ilişkin olarak gerçekleştirilen t-testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre cinsiyet, ekonomi yazarlığı ($p=,004$) ve bütçeleme davranışı ($p=,048$) değişkenleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık sergilemiştir. Ortalama değerler incelendiğinde bu farklılığın erkek öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile, erkek öğrencilerin ortalamaları daha yüksek olmuş; ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışları daha yüksek olmuştur.

Tablo 6. Sınıf Düzeyi Anova Testi

Ölçek	Sınıf Düzeyi	n	Ort.	S.S	F	p	Fark
Ekonomi Okuryazarlığı	1. Sınıf	80	2,9250	,86050	21,669	,000*	1. sınıf-4. sınıf
	2. Sınıf	82	3,2720	,74346			
	3. Sınıf	119	3,4441	,48438			
	4. Sınıf	111	3,6833	,58175			
Bütçeleme Davranışı	1. Sınıf	80	3,0898	,61649	16,333	,000*	1. sınıf-4. sınıf
	2. Sınıf	82	3,1530	,56527			
	3. Sınıf	119	3,4958	,53269			
	4. Sınıf	111	3,5946	,67540			

* $p \leq 0,05$ düzeyinde istatistiksel anlamlı farklılık

Katılımcı öğrencilerin sınıf düzeyi ele alındığında, ekonomi okuryazarlığı ($p=,000$) ve bütçeleme davranışı ($p=,000$) bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunduğunu gözlemlemek mümkündür. Ortaya çıkan bu fark, 1. sınıflar ile 4. sınıflar arasında gerçekleşmiştir. 1. sınıftaki öğrencilerin ortalamaları her iki ölçekte de düşük olurken, 4. sınıf öğrencilerinin ortalamaları her iki ölçekte de yüksek olmuş ve anlamlı ölçüde ayrılmıştır. Ayrıca sınıf düzeyi yükseldikçe ortalamaların yükseldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Aile Geliri Anova Testi

Ölçek	Aile Geliri	n	Ort.	S.S	F	p	Fark
Ekonomi Okuryazarlığı	2020 TL veya altı	86	3,2719	,66462	2,055	,130	-
	2020-5000 TL	199	3,3556	,68621			
	5001 TL ve üzeri	107	3,4752	,77414			
Bütçeleme Davranışı	2020 TL veya altı	86	3,3732	,70487	,082	,922	-
	2020-5000 TL	199	3,3787	,58209			
	5001 TL ve üzeri	107	3,3483	,67159			

Katılımcı öğrencilerin aile geliri ele alındığında her iki ölçek açısından da anlamlı bir farklılığın bulunmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile ailenin geliri, öğrencinin ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışı üzerinde anlamlı bir belirleyici faktör olmamıştır.

Tablo 8. Online Bankacılık Kullanımı T-Testi

Ölçek	Online Bankacılık	n	Ort.	S.S	t	p
Ekonomi Okuryazarlığı	Kullanıyor	357	3,3952	,71536	2,267	,024*
	Kullanmıyor	35	3,1121	,58474	2,675	
Bütçeleme Davranışı	Kullanıyor	357	3,3738	,64925	,460	,646
	Kullanmıyor	35	3,3221	,45526	,614	

* $p \leq 0,05$ düzeyinde istatistiksel anlamlı farklılık

Online bankacılık kullanımı incelendiğinde ekonomi okuryazarlığı bakımından anlamlı ($p=,024$) bir farklılık görülürken, bütçeleme davranışı açısından anlamlı bir farklılık oluşmamıştır. Ekonomi okuryazarlığında gerçekleşen farklılık, online bankacılık kullananların lehine olmuş ve bu grubun ortalamaları yüksek düzeyde gerçekleşmiştir.

Tablo 9. Kredi Kartı Kullanımı T-Testi

Ölçek	Kredi Kartı	n	Ort.	S.S	t	p
Ekonomi Okuryazarlığı	Kullanıyor	223	3,3781	,74253	,262	,794
	Kullanmıyor	169	3,3591	,66335	,266	
Bütçeleme Davranışı	Kullanıyor	223	3,2939	,62735	-2,722	,007*
	Kullanmıyor	169	3,4685	,63101	-2,720	

* $p \leq 0,05$ düzeyinde istatistiksel anlamlı farklılık

Kredi kartı kullanımını ele alındığında, ekonomi okuryazarlığı bakımından istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, fakat bütçeleme davranışı bakımından istatistiksel olarak anlamlı ölçüde ($p=,007$) farklılık sergilediği anlaşılmaktadır. Bu noktada kredi kartı kullananlara kıyasla, kullanmadığını belirten katılımcı öğrencilerin ortalaması yüksek olmuştur. Diğer bir ifade ile kredi kartı kullandığını belirten öğrencilerin bütçeleme davranışları daha düşüktür.

Tablo 10. Finansal Yönetim Başarısı Anova Testi

Ölçek	Finansal Yönetim Başarısı	n	Ort.	S.S	F	p	Fark
Ekonomi Okuryazarlığı	Oldukça başarılı	108	3,4922	,73594	5,237	,006*	Oldukça başarılı-başarısız
	Başarısız	65	3,1373	,91052			
	Orda düzeyde başarılı	219	3,3786	,60654			
Bütçeleme Davranışı	Oldukça başarılı	108	3,5421	,57063	22,768	,000*	Oldukça başarılı-başarısız
	Başarısız	65	2,9259	,69882			
	Orda düzeyde başarılı	219	3,4155	,58508			

Katılımcı öğrencilerin finansal yönetim konusunda kendilerini ne düzeyde başarılı buldukları sorulduğunda, alınan yanıtlar itibarıyla ekonomi okuryazarlığı ($p=,006$) ve bütçeleme davranışı ($p=,000$) ölçeklerinin her ikisinde de anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Burada doğan farklılık, kendisini oldukça başarılı gören öğrenciler ve başarısız gören öğrenciler arasında olmuştur. Oldukça başarılı olduğunu düşünen öğrencilerin her iki ölçekte de ortalamaları yüksek düzeyde olmuştur.

Tablo 11. Ekonomi Haberleri ve Gelişmeleri Takip Anova Testi

Ölçek	Haber ve Gelişmeleri Takip	n	Ort.	S.S	F	p	Fark
Ekonomi Okuryazarlığı	Her gün	71	3,7898	,57269	39,470	,000*	Her gün-Hiç
	Haftada birkaç kez	144	3,5668	,54261			
	Nadiren	141	3,1533	,67722			
	Hiç	36	2,6026	,77786			
Bütçeleme Davranışı	Her gün	71	3,6697	,59578	23,794	,000*	Her gün-Hiç
	Haftada birkaç kez	144	3,5133	,61295			
	Nadiren	141	3,2166	,54509			
	Hiç	36	2,7980	,59993			

Son olarak katılımcı öğrencilerin ekonomi haberlerini ve gelişmeleri takip etme davranışı analiz edildiğinde ekonomi okuryazarlığı ($p=,000$) ve bütçeleme davranışı ($p=,000$) ölçeklerinin ikisinde de istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Takip etme sıklığı arttıkça her iki ölçekte de ortalamaların arttığı görülmekle beraber, ortaya çıkan istatistiksel anlamlı farklılığın her gün takip edenlerle hiç takip etmeyenler arasında gerçekleştiği görülmektedir.

3.4. Ekonomi Okuryazarlığı ile Bütçeleme Davranışı Arasındaki İlişki

Araştırmanın değişkenlerini oluşturan ekonomi okuryazarlığı ile bütçeleme davranışı arasındaki ilişkilerin tespitine ilişkin olarak ilk önce ilişkinin yönünü ve gücünü temsil eden korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çift kuyruk anlamlılık düzeyinde Pearson korelasyon katsayıları değerlendirilmiştir. Yapılan analizin sonucu Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Korelasyon Analizi

Ölçek	Ekonomi Okuryazarlığı	Bütçeleme Davranışı
Ekonomi Okuryazarlığı	1	,465** p=,000
Bütçeleme Davranışı	,465** p=,000	1

** 0,01 düzeyinde anlamlı korelasyon (çift kuyruk)

Korelasyon analizinin sonuçlarını yansıtan Tablo 12 değerlendirildiğinde, ekonomi okuryazarlığı ile bütçeleme davranışı arasında ,465 düzeyinde anlamlı, pozitif doğrusal bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Bu sonuç, her iki değişkenin doğrusal bir biçimde hareket ettiğini göstermektedir. Diğer

bir ifade ile ekonomi okuryazarlığının artışı ile bütçeleme davranışının artışı söz konusu olabilmektedir. Ortaya çıkan bu ilişkinin gücünün orta düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

İki değişken arasındaki korelasyonun mevcudiyetinin anlaşılmasının ardından, ekonomi okuryazarlığının bütçeleme davranışındaki bir birim değişimin ne kadarlık kısmını açıkladığının ortaya konulmasına ilişkin olarak enter metodu ile basit doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan regresyon modelinde ekonomi okuryazarlığı bağımsız değişken, bütçeleme davranışı bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Buna göre yapılan basit doğrusal regresyon analizinin sonucunda elde edilen bulgular Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13. Regresyon Analizi

Model	Beta	Standart Hata	Standart Beta	t	R ²	p
(Sabit)	1,967	,138		14,242		
Ekonomi Okuryazarlığı	,416	,040	,465	10,375	,216	,000*

Bağımlı Değişken: Bütçeleme Davranışı

Tablo 13'te yer alan regresyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde, oluşturulan regresyon modelinin anlamlı (p=,000) olduğu görülmektedir. Ekonomi okuryazarlığı, bütçeleme davranışındaki değişimin %21,6'lık bir payını kendi başına açıklayabilmektedir (t=14,242; 10,375; R²= 216). Diğer bir ifade ile araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcı öğrenciler bağlamında, öğrencilerin bütçeleme davranışının %21,6'lık bir kısmı ekonomi okuryazarlığı tarafından yordanmaktadır. Korelasyon analizi ile birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkan bu sonuç, çalışmada bu iki değişken arasındaki ilişkiye yönelik olarak ortaya atılmış olan **H₁** hipotezinin **destek bulduğunu** aktarmayı mümkün kılmaktadır.

SONUÇ

Ekonomi okuryazarlığı, sınırsız olan insan ihtiyaçlarını sınırlı olan kaynaklar ile giderme uğraşısı içerisinde bulunan bireylerin kararlar alma sürecinde muhakeme yapma ve etkin karar verebilme becerisini ifade etmektedir. Ekonomi okuryazarlığı konusunda başarılı olan bir bireyin vereceği isabetli ve etkin ekonomik ve finansal kararlar ile bireysel refahın ve aynı zamanda toplumsal refahın artırılması mümkün olabilecektir (Barış & Şeker, 2017: 79).

Zira literatürde genel olarak ekonomi okuryazarlığının yüksek düzeyde olduğu bireylerin ekonomi alanında verdikleri kararların daha rasyonel olduğu, finansal hususlarda daha doğru kararlar verdiklerine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda gelecek dönemlerin tüketici, yatırımcısı olan genç bireylerin ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme gibi alanlarda düzeylerinin geliştirilmesinin önemli olduğu açıktır (Bingöl ve Ayhan, 2020: 25).

Ancak birçok ülkede yapılan çalışmalar, tüketicilerin finansal ürünler ve uygulamalar hakkında yetersiz bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Birçok genç ve yaşlı insanın tasarruf ve yatırım kararları vermek için gereken en temel ekonomik kavramlara bile yabancı olduğu; tasarruf, emeklilik planlaması, sosyal güvenlik, faizler, krediler, ipotek ve diğer kararlar için ciddi etkileri olan temel ekonomik ve finansal kavramlar hakkında yetersiz bilgiye sahip olduğu ortaya konulmuştur (Lusardi & Mitchell, 2007: 43). Bu açıdan ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme gibi önemli ekonomik ve finansal göstergelerin farklı bağlamlarda ve farklı faktörler ışığında değerlendirildiği araştırmaların elde ettiği bulgular önem taşımaktadır.

Bu çalışmada temel olarak ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışı düzeylerinin belirlenmesi ve bu iki değişken arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ayrıca ele alınan bu değişkenler bağlamında katılımcı öğrencilerin demografik özellikleri ve ekonomik-finansal alışkanlıklarının farklılaşma durumunun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, bir nicel araştırma çerçevesinde yüz yüze anket yöntemine dayalı olarak 392 Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi lisans öğrencisinden veri elde edilmiş ve SPSS 24 istatistik paket programında analiz edilmiştir. Yapılan analizler ışığında elde edilen bulgulardan yola çıkılarak erişilen belli başlı sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Katılımcı öğrencilerden sahip oldukları ekonomik-finansal alışkanlıklara yönelik olarak alınan yanıtlara göre öğrencilerin yaklaşık %90'ının online bankacılık hizmetlerini kullandığı, yarısından fazlasının ise kredi kartını aktif olarak kullandıkları anlaşılmıştır. Öğrencilerin yaklaşık olarak yarısı finansal yönetim başarısı bakımından kendisini orta düzeyde başarılı olarak görmektedir. Öğrencilerin çoğunluğu ekonomi ile ilgili haberleri ve gelişmeleri haftada birkaç kez ya da daha seyrek bir biçimde takip etmektedir.

Katılımcı öğrencilerin ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışı ortalamaları 3,36 düzeyinde gerçekleşmiştir ve 5'li Likert esasına dayalı olan bu ölçeklerin 5 üzerinden değerlendirildiğinde, ortalamaların orta düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmada elde edilen bu bulgu literatürdeki bazı araştırmalar ile benzerlik taşımaktadır. Örneğin Gerek ve Kurt (2008) tarafından Anadolu Üniversitesi lisans öğrencileri ile gerçekleştirilen araştırmada orta düzeyde ekonomi okuryazarlığının söz konusu olduğu sonucuna erişilmiştir. Şantaş & Demirgil (2015), bir devlet üniversitesinde gerçekleştirdikleri araştırmada öğrencilerin orta düzeyde ekonomi okuryazarı olduğunu tespit etmiştir. Barış & Şeker (2017) tarafından Amasya Üniversitesi lisans öğrencileri ile yürütülen araştırmada orta düzeyde ekonomi okuryazarlığı bulunduğu tespit edilmiştir. Kutlu'nun (2019), Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Öğrencileri ile gerçekleştirdiği araştırmada da orta düzeyde ekonomi bilgisinin bulunduğu ortaya konulmuştur.

Demografik özellikler araştırma değişkenleri bakımından incelendiğinde, cinsiyet, ekonomi yazarlığı ve bütçeleme davranışı değişkenleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği anlaşılmış, erkek öğrencilerin ortalamaları daha yüksek olmuştur. Bu durum, erkeklerin genel olarak ekonomi ve bütçeleme eğilimlerinin daha fazla olduğuna işaret etmektedir. Şantaş & Demirgil'in (2015) bir devlet üniversitesinin iktisadi ve idari bilimler fakültesinde yürütmüş olduğu araştırmada erkek öğrencilerin anlamlı ölçüde daha yüksek ekonomi bilgisine sahip oldukları görülmüştür. Barış & Şeker'in (2017) eriştiği sonuçlar, bu araştırmada kullanılan ekonomi okuryazarlığının ekonomi bilgisi boyutunda erkek öğrencilerin ortalamalarının, kız öğrencilerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bingöl ve Ayhan (2020) tarafından Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi öğrencileri ile gerçekleştirilen araştırmada da erkeklerin ekonomi bilgisi daha yüksektir. Özgür Güler & Veysikarani'nin (2019) Çukurova Üniversitesi öğrencileri bağlamında yaptıkları araştırmada benzer bir sonuca erişilmiş ve erkeklerin ekonomi bilgisini daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Ancak bütçeleme davranışı açısından Aydoğan (2020) tarafından yapılan araştırmada kadınların bütçe planlama hususunda erkeklere göre daha bilinçli oldukları tespit edilmiştir. Ancak bu araştırma öğrenciler örnekleminde değil, tüketiciler genelinde yapılmıştır.

1. sınıftaki öğrencilerin ortalamaları her iki ölçekte de düşük olurken, 4. sınıf öğrencilerinin ortalamaları her iki ölçekte de yüksek olmuştur. Diğer bir ifade ile öğrencilerin sınıf düzeyleri yükseldikçe ortalamalar yükselmiştir. Bu durum, öğrencilerin lisans öğreniminin her kademesinde ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışı bakımından olumlu tutum ve davranışlar kazandığına işaret etmektedir. Bu noktada öğrencilerin zaman içerisinde farkındalık kazandıklarını söylemek mümkün olmakla beraber, bu durum iktisadi ve idari bilimler fakültesinde yer verilen ekonomi ve finansla ilgili derslerin bu hususta önemli olabileceğini düşündürmektedir. Şantaş & Demirgil (2015) benzer şekilde 4. sınıftaki öğrencilerin 1. sınıftaki öğrencilere göre ekonomik ve finansal gelişmeler hususunda daha ilgili olduklarını, her gün gelişmeleri takip ettiğini aktaran öğrencilerin anlamlı farklılık sergilediğini saptamıştır. Kutlu'nun (2019) eriştiği bulgular da 4. Sınıfların daha yüksek ekonomi bilgisi olduğunu göstermiştir.

Online bankacılık uygulamalarını kullanan öğrencilerin ekonomi okuryazarlığı daha yüksekken, kredi kartı kullanan öğrencilerin ise bütçeleme davranışları daha düşüktür. Bu durum, ekonomi okuryazarlığının daha fazla olduğu öğrencilerin online bankacılık gibi dijital finansal yeniliklere daha açık olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca bütçeleme hususunda daha özenli olan öğrencilerin kredi kartı kullanmamayı tercih ettiği çıkarımı yapmak mümkün görülmektedir. Bu araştırmanın elde ettiği sonuçların aksine literatürde kredi kartı kullanımı ile bütçeleme davranışını inceleyen bir araştırmada Kutlu'nun (2019) kredi kartının anlamlı farklılık sergilemediğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Aydoğan (2020) da bu faktörün anlamlı olmadığı sonucuna erişmiştir. Ancak bu araştırmanın yukarıda da işaret edildiği gibi öğrenciler özelinde değil tüketiciler bağlamında yapılmış olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Finansal yönetim konusunda kendisini oldukça başarılı olarak gören öğrencilerin her iki ölçekte de ortalamaları yüksek düzeyde olmuştur. Ortaya çıkan bu sonuç, ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışının öğrencilerde önemli farkındalık yaratarak finansal ve ekonomik güven aşıladığını düşündürmektedir. Ayrıca ekonomi haberlerini ve gelişmeleri takip etme sıklığı arttıkça hem ekonomi okuryazarlığı ve bütçeleme davranışının düzeyinin yükseldiği görülmüştür. Bu sonuç, ekonomi ve finansla ilgili gelişmelere ilgi duyan ve bunları takip eden öğrencilerin farkındalıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Özgür Güler & Veysikarani'nin (2019) eriştiği sonucu destekler yöndedir.

Katılımcı öğrenciler bağlamında ekonomi okuryazarlığı ile bütçeleme davranışı arasındaki ilişkiye yönelik olarak gerçekleştirilen korelasyon analizi sonucunda, bu iki değişken arasında ,465 düzeyinde pozitif doğrusal orta güçlü olarak ifade edilebilecek bir ilişkinin yer aldığı görülmüştür. Ayrıca regresyon analizinde ekonomi okuryazarlığının, bütçeleme davranışının %21,6'lık bir kısmını yordadığı görülmüştür. Bu çalışmada elde edilen bu bulgular, ekonomi okuryazarlığının düzeyinin yükselmesiyle beraber bütçeleme davranışının da pozitif biçimde eğilim gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum da öğrenciler bağlamında ekonomi okuryazarlığının finansal yönetim bakımından önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin ekonomi okuryazarlığının geliştirilmesinin, etkin ve başarılı finansal kararlar, tutum ve davranışlar geliştirmek bakımından önemli olduğu çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır. Bu bakımdan, sınıf düzeyinin artması ile beraber her iki araştırma değişkeninde de önemli artışlar olduğu göz önüne alındığında, öğrencilerin lisans öğreniminde gördüğü ekonomi ve finans derslerinin günlük yaşamdaki alışkanlıklarına olumlu sirayet ettiğini ileri sürmek mümkün görülmektedir. Bu durum, gençlerde farkındalığın artması, olumlu tutum ve davranışların geliştirilmesi noktasında ekonomi ve finans öğrenimi üzerinde önemle durulması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular ve buradan hareketle yapılan değerlendirmeler Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören 392 öğrenci ile sınırlıdır. Dolayısıyla lisans öğrencilerinin tamamına veya genel manada hane halkına genellemek konusunda önemli bir sınırlılık taşımaktadır. Dolayısıyla sonuçları bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Farklı örneklerde yapılacak olan araştırmaların elde edeceği sonuçlar, literatüre ve ekonomi ve finans açısından günlük yaşam pratiğine ilişkin çıkarımlar sağlamak noktasında vereceği katkı bakımından önemli olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Acharya, P. U. (2015). Literacy in money management–A path to sustainable growth. *International Journal of Management, Innovation & Entrepreneurial Research (Ijmier)*, 1(2), 43-47.
- Akdoğan, N. (2009). *Tekdüzen muhasebe sisteminde maliyet muhasebesi uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akhan, N. E. (2013). Economy literacy step by step: The alternative ways for the social studies lessons. *Adıyaman University Journal of Social Sciences Institute*, 6(14), 1-36.
- Akhan, N. E. (2015). Economic literacy levels of social studies teacher candidates. *World Journal of Education*, 5(1), 25-39.
- Alhabeeb, M. J. (1996). Teenagers' money, discretionary spending and saving. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 7, 123-132.
- Altınok, S. (2000). *İktisada giriş*. Konya: Kuzucular Yayıncılık.
- ANZ (2008). *ANZ survey of adult financial literacy in Australia*. The Social Research Centre, Melbourne, Australia. URL: https://www.anz.com/Documents/AU/Aboutanz/AN_5654_Adult_Fin_Lit_Report_08_Web_Report_full.pdf Erişim Tarihi: 21.06.2022
- Aydoğan, E. (2020). *Türkiye'de finansal okuryazarlık oranlarının incelenmesi ve finansal okuryazarlığın bütçeleme davranışı üzerine etkileri: İstanbul ili uygulaması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Bamforth, J., Jebarajakirthy, C., & Geursen, G. (2018). Understanding undergraduates' money management behaviour: A study beyond financial literacy. *International Journal of Bank Marketing*, 2017, 1-27.
- Barış, S. (2016). Finansal okuryazarlık ve bütçeleme davranışı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *TESAM Akademi Dergisi*, 3(2), 13-38.
- Barış, S., & Şeker, H. (2017). Ekonomi okuryazarlığı: Amasya Üniversitesi'nde bir araştırma. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 624, 79-93.
- Berber, M., & Nakiboğlu, A. (2022). Banka çalışanlarının ekonomi okuryazarlık düzeylerinin performansları üzerindeki etkisi. *Journal of History School*, 57, 1509-1538.
- Bingöl, U., & Ayhan, F. (2020). Gençlerde ekonomi okuryazarlığı düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 8(22), 5-31.
- Dilek, S., Keskingöz, H., & Nergiz, E. (2019). Ekonomi okuryazarlığının girişimcilik niyeti üzerine etkisi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54/1(2019), 89-107.
- Dilek, S., Küçük, O., & Eleren, A. (2016). Kastamonu Üniversitesi öğrencilerinin ekonomi okuryazarlığı. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 5(7), 1865-1878.
- Durmuş, M. E., Yardımcıoğlu, F. (2018). İlahiyat öğrencileri ne kadar İslami finans okuryazarı. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 167-183.
- Engelbrecht, L. (2008). Economic literacy and the war on poverty: A social work challenge? *International Journal of Social Welfare*, 17(2), 166-173.
- Jappelli, T. (2010). Economic literacy: An international comparison. *The Economic Journal*, 120(548), 429-451.
- Gençtürk, M., & Bağcı, G. (2012). Şirketlerin bütçe ve bütçe uygulamalarına genel bir bakışı: Burdur İlindeki şirketlere yönelik nitel bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 53, 49-68.
- Gerek, S., & Kurt, A. A. (2008). Economic literacy of university students: A sample from Anadolu University. *SSRN Electronic Journal*, 1, 1-32.
- Gerek, S., & Kurt, A. A. (2011). Ekonomi okuryazarlığı ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 59-73.
- Gök, G. (2020). Ekonomi eğitiminin ekonomi okuryazarlık düzeyine etkisinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(2), 430-447.
- Gönen, E., & Özgen, Ö. (2001). *Aile ekonomisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Gönen, E., Özgen, Ö., Babekoğlu, Y., & Hatun, U. (2001). Gençlerin tüketici davranışlarının bir model yaklaşımı ile incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 137-166.
- Hayta, A. B. (2011). *Aile finans sistemi ilişkileri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hayta, N., & Akhan, N. E. (2014). İlköğretim sosyal bilgiler derslerinde ekonomi okuryazarlığının geliştirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(1), 205-230.
- Karyağdı, N. G. (2018). Bütçeleme ve para yönetimine ilişkin kredi kartı kullanım anlayışının öğrenciler açısından değerlendirilmesine yönelik bir çalışma: Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 123-142.
- Koo, M., & Fishbach, A. (2012). The small-area hypothesis: Effects of progress monitoring on goal adherence. *Journal of Consumer Research*, 39(3), 493-509.
- Koshal, R. K., Gupta, A. K., Goyal, A., & Navin Choudhary, V. (2008). Assessing economic literacy of Indian MBA students. *American Journal of Business*, 23(2), 43-52.
- Köroğlu, Ç., Kazan, H. G., & Temel, E. (2022). Covid-19 pandemi sürecinde finansal yatırım alışkanlıkları ve davranışsal finans eğilimleri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 29(1), 1-25.

- Kutlu, A. (2019). *Finansal okuryazarlık ile bütçeleme ve tasarruf davranışı: Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü öğrencileri üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Lusardi, A., & Mitchell, O.S. (2006). *Financial literacy and retirement preparedness: Evidence and implications for financial education*. Working Paper, Michigan Retirement Research Center, USA.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2007). Financial literacy and retirement preparedness: Evidence and implications for financial education. *Business Economics*, 42(1), 35-44.
- Melendez, W. R., Beck, V., & Fletcher, M. (2000). *Teaching social studies in early education*. USA: Thomson Learning.
- Navickas, M., Gudaitis, T. & Krajnakova, E. (2014). Influence of financial literacy on management of personal finances in a young household. *Business: Theory and Practice*, 15(1), 32-40.
- North Central Regional Educational Laboratory (2003). *21st century skills: Economic literacy*. USA: NCREL.
- Özgür Güler, E., & Veysikarani, D. (2019). Ekonomi okuryazarlığı üzerine ampirik bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(1), 126-141.
- Öztürk, E. (2014). *Finansal okuryazarlık ve para yönetimi: Süleyman Demirel Üniversitesi akademik personel üzerine bir uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Parlakkaya, R. (2004). Faaliyet tabanlı maliyetleme ortamında esnek bütçeleme ve sapma analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 229-243.
- Piprek, G., Dlamini, P., & Coetzee, G. (2004). *Financial literacy scoping study and strategy project*. Final Report. FinMark Trust, South Africa: ECIAfrica Consulting (Pty) Ltd.
- Savaş, V. F. (1998). *İktisadın tarihi*. İstanbul: Avcıol Yayın.
- Serido, J., Shim, S., & Tang, C. (2013). A developmental model of financial capability: A framework for promoting a successful transition to adulthood. *International Journal of Behavioral Development*, 37(4), 287-297.
- Shipley, C., & Shetty, S. (2008). Factors affecting economic literacy of college students: Some additional evidence. *Journal of Economics & Economic Education Research*, 9(1), 13-18.
- Singh, S., Gupta, S., Jain, S., Kabra, S., & Gupta, S. (2020). Student budgeting and spending behaviour. *International Journal of Creative Research Thoughts (IJCRT)*, 8(7), 2426-2435.
- Staubs, M. O. (2007). *Economics education: Attitudes and practices of elementary and middle grade teacher candidates*. Degree of Doctor of Philosophy in the Department of Elementary Education in the Graduate School of the University of Alabama, Alabama: Tuscaloosa, USA.
- Sundarasan, S. D. D., & Rahman, M. S. (2017). Attitude towards money: Mediation to money management. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 21(1), 80-96.
- Suratno, A. W., & Narmaditya, B. S. (2021). Family economic education, peer groups and students' entrepreneurial intention: the mediating role of economic literacy. *Heliyon*, 7(4), 1-9.
- Şantaş, F., & Demirgil, B. (2015). Ekonomi okuryazarlığı düzeyinin tespitine ilişkin bir araştırma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, 46-60.
- Tomášková, H., Mohelská, H. & Němcová, Z. (2011). Issues of financial literacy education. procedia-social and behavioral sciences. *World Conference on Educational Technology Researches*, 28, 365-369.

- Ünal, S., Düğer, Y. S., & Söylemez, C. (2015). Ekonomi okuryazarlığı ve kredi kartı tutumunun rasyonel kredi kartı kullanımına etkisi: Dumlupınar Üniversitesi Tavşanlı MYO örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 10*(1), 31-52.
- Xiao, J. J., Chen, C., & Chen, F. (2014). Consumer financial capability and financial satisfaction. *Social Indicators Research, 118*(1), 415-432.
- Xiao, J. J., Tang, C., & Shim, S. (2009). Acting for happiness: Financial behavior and life satisfaction of college students. *Social Indicators Research, 92*(1), 53-68.
- Xu, L., & Zia, B. (2012). *Financial literacy around the world: an overview of the evidence with practical suggestions for the way forward*. World Bank Policy Research Working Paper, (6107). Washington, DC, USA: World Bank.
- Winick, D., Ford, S.M., Smith, C., Shakrani, S. & Crovo, M. (2006). *Economics framework for the 2006 national assessment of educational progress*. USA: National Assessment Governing Board U.S. Department of Education.
- Yasmin, F., Kouser, R., & Ahmad, W. (2014). Determinants of economic literacy at university level: A case of Pakistan. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS), 8*(3), 914-924.
- Yayar, R., & Karaca, Ö. E. (2017). Economic literacy levels of public officers in Turkey. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS), 11*(1), 49-65.
- Yıldırım, G., & Öztürk, C. (2017). Ekonomi okuryazarlığı ve eğitimine ilişkin alan uzmanı ve öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Erciyes Journal of Education, 1*(2), 1-22.
- Zhang, Y., Sussman, A., Lyu, J., & Wang-Ly, N. (2020). Understanding the drivers of household budgeting: How consumers budget. In Jennifer Argo, Tina M. Lowrey, and Hope Jensen Schau (Eds.), *Advances in consumer research* (pp. 925-929). Duluth, MN: Association for Consumer Research.

SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ TURİZMİ BAĞLAMINDA COĞRAFİ İŞARET: AYDIN BOZDOĞAN OLUKBAŞI OĞLAK ÇEVİRME KEBABI ÖRNEĞİ

Ozan GÜNGÖR¹

Özet

2000'li yılların başlarında internetin daha aktif kullanılması, dijital içerik platformlarının daha yaygın kullanılması ile gastronomi turizmine talebin artmasıyla birlikte yiyecek içecek sektöründe hızlı bir gelişime yaşanmıştır. Tüketicilerin farklı yemek deneyimleri yaşamak için bir yerden başka bir yere seyahat etmesi, boş zamanlarını gastronomi maceralarına ayırması gastronomi ile yolu kesişen tüm sektörleri olumlu yönde etkilemiştir. Bir kısım üretici artan nüfusa karşı ürünlerinden daha fazla verim alabilmek için ürünlerinin genetiği ile oynamış ve standartlarını değiştirmek durumunda kalmışlardır. Tüketici ise bu durum karşısında imkanları doğrultusunda doğal, geleneksel ürünleri tercih etmeye yönelmiştir. Hem geleneksel üretimi sürdüren üreticinin haklarını korumak hem de tüketiciye güven ortamı sağlamak için ürünler coğrafi işaret altına alınmaya başlamıştır. Coğrafi işaret alan ürünler belli yasalar ile koruma altına alınmaktadır. Koruma altına alınan ürünler yerel ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çalışmada Aydın'ın Bozdoğan ilçesinde yapılan Olukbaşı Oğlak çevirme kebabının hem ürünün gelenekselliğini korumak hem de coğrafi işaret başvuru projesi ile coğrafi işaret alım sürecini başlatmak amaçlanmaktadır. Bu çalışmada coğrafi işaret almamış fakat işaret alabilecek olan bir yerel ürün araştırılmıştır. Doküman analizi ve katılımlı gözlem teknikleri kullanılarak hazırlanan araştırmanın hedeflenen amaç doğrultusunda yöreye sosyo-ekonomik getiri sağlaması açısından faydalı olması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Gastronomi, Coğrafi İşaret, Aydın Bozdoğan Olukbaşı Oğlak Çevirme Kebabı

JEL Kodları: Z30, Z32, R5

GEOGRAPHICAL INDICATION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE GASTRONOMY TOURISM: AYDIN BOZDOĞAN OLUKBAŞI OĞLAK ROAST KEBAB EXAMPLE

Abstract

In the early 2000s, with the more active use of the internet, the more widespread use of digital content platforms, and the increase in demand for gastronomy tourism, rapid development was experienced in the food and beverage industry. The fact that consumers travel from one place to another to have different dining experiences and spend their free time on gastronomic adventures has positively affected all sectors that cross paths with gastronomy. Some producers have had to change their products' genetics and standards to get more efficiency from their products against the increasing population. In the face of this situation, the consumer has tended to prefer natural and traditional products in line with their possibilities. In order to protect the rights of the producer, who continues the traditional production, and to provide an environment of trust for the consumer, the products have started to be geographically indicated. Products that receive geographical indications are protected by certain laws. Protected products make significant contributions to the local economy. In this research, it is both aimed to preserve the traditionality of the Olukbaşı Oğlak Roast kebab and start the geographical indication purchase process with the geographical indication application project of the aforesaid product made in the Bozdoğan district of Aydın. This study investigated a local product that did not receive geographical indication but could receive indication. It is aimed that the research, which is prepared by using document review and participatory observation techniques, will benefit the region in terms of socio-economic return in line with the targeted purpose.

Keywords: Sustainable Gastronomy, Geographical Indication, Aydın Bozdoğan Olukbaşı Oğlak Roast Kebab.

JEL Codes: Z30, Z32, R5

¹ Öğretim Görevlisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye, ozangungor@adu.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-7287-5899

GİRİŞ

Yabancı turistler Türkiye'yi ağırlıklı olarak denize girmek ve güneşlenmek için tercih etseler de Türkiye, deniz-kum-güneş turizminin yanında tarihi, doğal ve kültürel zenginlikleri ile bir turizm cennetidir (Bucak ve Arıcı, 2013). Zaman değiştikçe insanların tatil beklentileri de değişmeye başlamış, deniz-kum-güneş üçgeninin dışında farklı amaçlar için seyahat etmeye başlamışlardır. Özellikle geçmiş tarih ve kültürel anlamda yeme içmeye olan ilginin artması turizm alanında yeni turizm faaliyetleri oluşmaya başlamış ve de gastronomi turizmi popüler hale gelmiştir (Küçükkömürlü, Şirvan ve Sezgin, 2018). Gastronomi turizmine olan ilgi yerel üretime de ivme kazandırarak kırsal ekonomiye ilave gelir sağlamaktadır. Yerel üretimin geleneklerinin korunması ve tüketici açısından da ürünlerin güvenilirliğini sağlanması gibi konular da Türk Patent ve Marka Kurumu'nun verdiği coğrafi işaretler ile güvence altına alınmaktadır.

Coğrafi işaretli ürünlerin korunması, bilgi birikiminin ve geleneksel üretim yöntemlerinin gelecek nesillere aktarılması toplumun kültür ve geleneklerinin mirasının yanı sıra bölgenin bulunduğu kırsal alanın kalkınması ve sürdürülebilirliği için gerekli ve önemlidir. Coğrafi İşaret tescilli bir ürün markasının güvence altına alınmasıyla elde edilebilecek gelir sayesinde kırsal alanın ekonomik olarak büyümesi, istihdam olanaklarının artması ve bu sayede ürünlerin uzun ömürlülüğü garanti altına alınmış olacak ve kültürel miras olarak gelecek nesillere aktarılacaktır (Doğanlı, 2020). Yapılan bu araştırma Aydın'ın Bozdoğan ilçesinde yapılan Olukbaşı Oğlak çevirme kebabının hem ürünün gelenekselliğini korumak hem de coğrafi işaret başvuru projesi ile coğrafi işaret alım sürecini başlatmak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yapılan araştırmanın yöreye sosyo-ekonomik getiri sağlaması açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi ve Coğrafi İşaret

Gastronomi turizmi, bir gezginin tatil deneyiminde yöresel ve kültürel tatları, kokuları ve dokuları tanıma ve deneyimleme fırsatı ile benzersiz bir yemek deneyimi sunan bir turizm türüdür. Bazı araştırmacılar gastronomi turizmini yemek turizmi olarak da kullanılmaktadır. Yemek turizmi, bir bölgenin kimliğini ve kültürel mirasını yansıtan ve o bölgeye rekabet avantajı sağlayan etkin bir turizm şeklidir. Mutfak kimliği, kültürel kimliğin ve mirasın aktarılmasında en etkili unsurlardan biridir (Çalışkan, 2013). Gastronomi turizminin kökenleri tarım, kültür ve turizmde bulunur. Bu üç faktör gastronomi turizmini bölgesel bir cazibe ve deneyim olarak pazarlamak ve konumlandırmak için önemli bir fırsat sağlar. Tarım 'ürünleri', kültür 'tarihi ve özgünlüğü' sağlarken turizm ise 'altyapı ve hizmetleri' sağlar (Özkaya & Cömert, 2017).

İnsanları gastronomi turizmine motive eden üç ana faktör vardır. Bunlar (Sarıışık & Özbay, 2014):

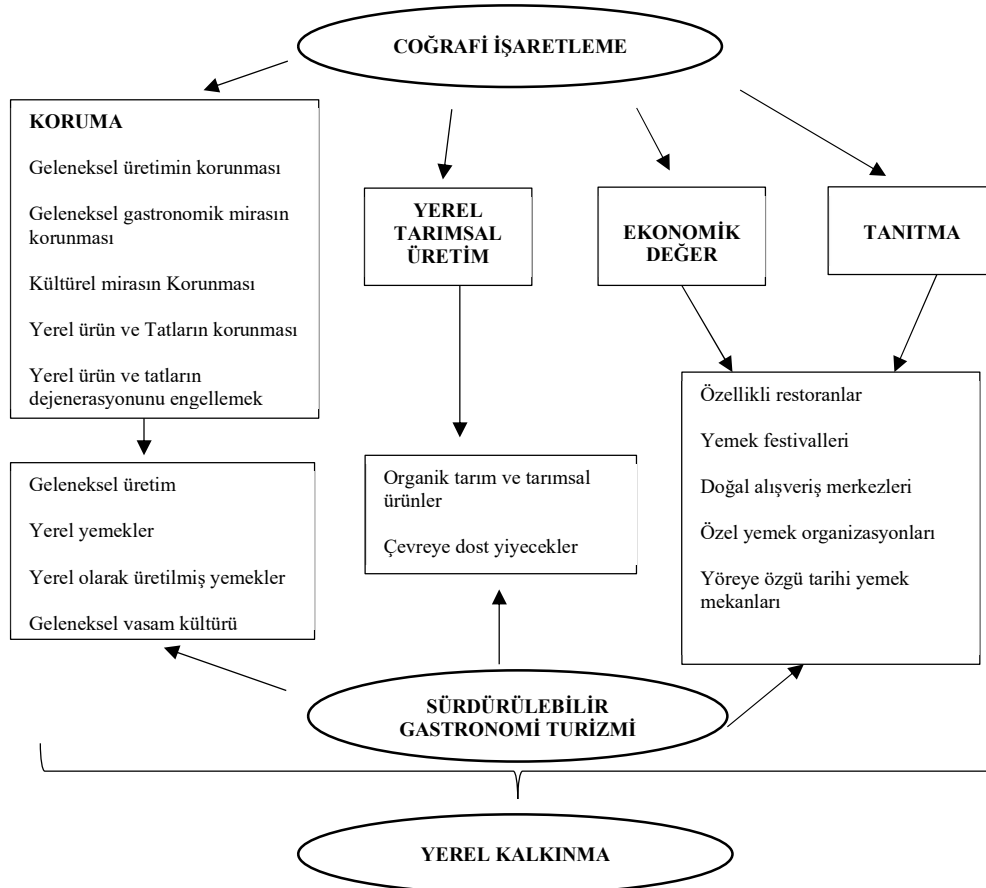
- Değişik yiyecek-içecekleri tatma ve üretim sürecini deneyimleme,
- Farklı kültürleri mutfak geleneklerinin deneyimini yaşama,
- Yeni yemek davranışları ve yeme tarzlarını keşfetmedir.

Gastronomi turizmi, on iki aylık turizmin yaygınlaşması ve sürdürülebilirliği gibi turizm endüstrisindeki yeni girişimlerle ilgili bir turizm türü olarak kabul edilmektedir. Gastronomi turizmi, bir gastronomik faaliyet biçimini temsil etmektedir. Gezginlerin yöresel yeme-içme, yöresel yeme-içme kültürünü tanıma ve deneyimleme amaçlı gezileri bu çerçevede değerlendirilebilir (Çalışkan, 2013, s. 40). Gastronomi turizmi, yeni tatlar keşfetmek isteyen bireyleri ve bu tatların ait olduğu kültürleri ilgilendiren bir kavramdır. Yiyecek veya içecek üreticilerine, yiyecek festivallerine, restoranlara, yerel veya kırsal alanlara belirli bir yiyecek ve içecek türünün tadını çıkarmak, üretim sürecini görmek ve katılmak için yapılan ziyaretler olarak tanımlanabilir (Yücel Güngör, 2020).

Tüm bu gelişmeler, sürdürülebilir turizmin bir yansıması olarak görülen "sürdürülebilir turizm" ve "sürdürülebilir gastronomi turizmi" kavramlarını gündeme getirmiştir (Özkaya, Sünnetçioğlu & Can, 2013). Sürdürülebilir gastronominin temel unsuru yerel gıda üretimidir. Geleneksel ev yemeklerinin devamlılığının sağlanması, geleneksel mutfak bilgilerinin ve geleneksel lezzetlerin gelecek nesillere aktarılmasının sürdürülebilirliğin kilit noktaları olduğunu söylemek mümkündür (Yurtseven, 2013). Sürdürülebilir gastronomi turizminin, bölgenin yerel halkını ve tarımsal faaliyetlerini geliştiren, çevreye

saygılı olarak üretilen, işlenen ve işlenen besin değeri yüksek sağlıklı gıdaları destekleyen ve turizmi takip etmek için motive edici bir faktör olarak yürütülen turizm olduğunu vurgulamaktadır. Coğrafi işaret sistemi ise yerel ve yerel değerleri ve geleneksel mutfak mirasını koruyan, yerel tarım faaliyetlerini destekleyen, yerel ürünlere ekonomik değer katan ve coğrafi işaret alanını teşvik eden bir sistem olarak ifade edilebilir (Özkaya, Sünnetçioğlu & Can, 2013). Coğrafi işaretin ürünlerin ve yerel yemeklerin hem ulusal hem de uluslararası boyutta tanıtımına katkı sağlamasının yanında, bölgeye yerli ve yabancı ziyaretçi çekerek bölgesel ve yerel kalkınmanın gerçekleşmesi bakımından da önemi büyüktür (Çalışkan & Koç, 2012; Güler & Saner, 2018; Mercan & Üzülmöz, 2014).

Coğrafi işaretten söz edebilmek için öncelikle ürünün yetiştiği veya yapıldığı bir coğrafi alana ihtiyaç vardır. Bir işaretin coğrafi işaret özelliği taşıması için o işaretin bir ürünü göstermesi gerekmektedir. Aynı zamanda gösterilen ürünün kendine özgü özelliği ile ticarete konu olan yerel ve geleneksel ürün olması gereklidir. Yine ürün, sahip olduğu özellikleriyle benzerlerinden farklılaşarak ayırt edilebilmelidir (İloğlu, 2014, s.5). 555 sayılı KHK'nin yerini alan 22.12.2016 tarih ve 6797 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nda Madde 34- (1) "Coğrafi işaret; belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işarettir. Coğrafi işaretler, aşağıda belirtilen özelliklerine göre menşe adı ya da mahreç işareti olarak tescil edilir" (Mevzuat, 2016). Avrupa Birliği'nde Coğrafi İşaretleme sistemi menşe, mahreç ve geleneksel özellikli ürün olarak 3 kategoride yapılmaktadır. Türkiye'de Coğrafi İşaretleme Avrupa Birliği'ne göre daha çeşitlilik göstermektedir. Coğrafi İşaret kapsamındaki ürünler tarım, doğal, maden, el sanatları, sanayi ürünleri şeklinde özetlenebilir. Coğrafi İşaretler 555 sayılı kanun hükmünde kararnameyle, menşe adı ve mahreç işareti şeklinde ayrılmıştır (Doğan, 2020). Menşe adı; ürünün sadece ait olduğu bölgede üretilmesi anlamına gelirken Mahreç işareti ise ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan ad olarak ifade edilir (Hoş ve Zencir, 2019:42)

Şekil 1. Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Hareketliliğinde Coğrafi İşaretlemenin Rolü

Kaynak: Durlu Özkaya, Sünnetçioğlu & Can, 2013

Şekil 1'de görüldüğü gibi, sürdürülebilir gıda turizmi göçünde coğrafi işaretleri önemli kılan özellik, bu sistemde yerel ürün ve lezzetlerin korunması ve koruma açısından yerel ekonomik kalkınma için bir araç olarak kullanılabilmesidir. Kültürel ve yerel mirasın sürdürülebilirliği büyük önem taşımaktadır. Coğrafi işaretlerin geleneksel üretimi, geleneksel yaşam kültürünü, yöresel lezzetleri, özgün ve sürdürülebilir yemek turizmi hareketliliğinin lokomotifleri olarak ve her şeyden önce bölgenin turizm potansiyelini destekleyerek bir destinasyona turist çekmede etkili olduğunu, dolayısıyla bölgelerin yerel kalkınması için destekleyici bir unsur olarak görünmektedir (Durlu Özkaya, Sünnetçioğlu & Can, 2013).

1.2. Aydın İli Mutfak Kültürü ve Karakteristik Özellikleri

Büyük Menderes Nehri'nin suladığı bereketli bir ovada kurulu, muhteşem doğal güzellikleriyle eşsiz antik kentleri ve tapınakları olan Aydın ili coğrafi konumu nedeniyle yüzlerce yıl çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Antik dönemin önemli kentleri olan Didyma, Milet, Afrodiasias, Alinda, Magnesia ve Priene Aydın sınırları içinde kurulmuştur. Ayrıca dönemin önemli mimarı ve şehir planlamacısı İsidoros ve Hippodamos, coğrafyacı ve tarihçisi Hekatais, doğa filozofları Anaksimender, Thales ve Anaaksimenes bu coğrafyada yaşamışlardır. Uzun bir tarih ve kültür geçmişine sahip olan Aydın, Türkiye'de turizm hareketlerinin başladığı ilk illerden biridir (Aydın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020).

Aydın ilinin geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapması mutfak kültürünün de çeşitlilik göstermesine zemin hazırlamıştır. Aydın tarımsal anlamda zengin bir kenttir ve ekonomisi tarıma dayanır. Bu zenginlik Evliya Çelebi tarafından “Dağlarından yağ, ovalarında bal akar” şeklinde ifade edilmiştir (Gürkan & Ulama, 2019, s. 266). Evliya Çelebi bu benzetmesiyle, Aydın dağlarında yetiştirilen zeytinden üretilen zeytinyağına ve ovalarında yetiştirilen incirin bolluğuna vurgu yapmaktadır (Güngör, 2021).

Aydın mutfağı, zeytinyağı ve zeytinyağıyla yapılan yemekleri ile meşhurdur. “Antik Yunan mitolojisine göre zeytin, Athena tarafından barışı ve iyiliği temsilen insanlığa bir hediye olarak verilmiştir. Ayrıca farklı medeniyetler olan Hitit, Mısır gibi birçok kültürde de kutsal olarak betimlenmiştir. Zeytinyağı ve zeytin, Girit ve Mısır arasında ticareti yapılan önemli bir ekonomik mal olan Güneş Tanrısı RA'nın tapınağına ışık sağlayan kozmetik olarak biliniyordu ve dalları Olimpiyat Oyunlarında bir taç olarak kullanıldı. Zeytin ve zeytinyağı aydınlatmada, parfümeride, kozmetikte, merhemlerde, ilaçlarda, vücut temizliğinde, tekstil ve tabaklamada ve özellikle beslenmede kullanılmıştır. Antik Yunan ve Roma kaynaklarında zeytin ve zeytinyağının önemli bir besin kaynağı olarak kullanıldığı bildirilmektedir. Özellikle salamura zeytinler sıklıkla yenir. Yüzyıllar sonrasında da zeytin ve zeytinyağı, bölgenin yemek kültüründe kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Diğer yandan Aydın'ın kıyı kesimlerinden uzaklaştıkça zeytinyağının yanında hayvansal yağlar da yemeklerde kullanılmaktadır. Mutfak kültüründe ise bu bölgede yetiştirilen tarım ve hayvancılık ürünlerinin bölgenin mutfak kültürünün belirlenmesinde önemli bir etken olduğunu göstermektedir” (Özdoğan, 2016, s.172).

Zeytinyağından sonra Aydın mutfağının ikinci özelliği yörede yetişen otlarla yapılan yemekleridir. “Bu yemekler genelde zeytinyağlı olup, bölgede yetişen sarmaşık, gelincik, cıbez, çitlembik otu, hardal otu, kabak çiçeği, labada, karalahana, sinir otu, sütlü ot, turp otu, pazı, ebeğümeci, radika, ağzı kara, eşek helvası, hindiba, sinavra, acı marul, iğnelik, kuzu kulağı, eniş, arapsacı, deniz börülcesi, kaz ayağı, enginar sapı, şevket-i bostan ve semizotu gibi birçok ot türü ile farklı zeytinyağlı yemekler ve salata yapılmaktadır. Aydın mutfak kültüründe sebze yemeklerinin önemli bir yer tutmasının nedeni, Aydın'a yerleşen Girtililer ve Rum Osmanlı vatandaşlarının kültürlerini devam ettirmeleridir. Tipik Akdeniz mutfağı olan Aydın mutfağında, otların yanı sıra börülce, domates, pırasa, patlıcan gibi sebzeler ve deniz ürünleri bolca tüketilmektedir. Özellikle lagos, çipura, mezigit, barbun, levrek, kefal, mercan gibi balıklar ve kalamar, karides, midye gibi deniz ürünleri Aydın mutfağında kendine önemli bir yer bulurken aynı zamanda bölge halkının önemli bir kesiminin ekonomik kazanç kaynağıdır” (Güngör, 2021).

1.3. Aydın İli Yöresel Yemekleri ve Bozdoğan Olukbaşı Oğlak Çevirme Kebabı

Ege'nin incisi sayılan Aydın ili zengin bir mutfak kültürüne sahiptir. Tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olması ile liman kenti olmasından kaynaklı deniz ticaretinin yapılması bu zenginliğin gerçek nedenlerindedir. İtalyan, Venedik, Yunan ve Ceneviz tüccarlara ev sahipliği yapması Aydın mutfağında bu tüccarların kendi ülke mutfak esintilerinin de görülmesine neden olmuştur (Gastromanya, 2022).

Aydın ve civar yöresinde, kahvaltılarda çayla birlikte İzmir tulum peyniri, beyaz peynir, tatlı lor, siyah sele zeytini, yeşil dilme zeytin, lor peynirli Çingen salatası, domates, salatalık, yeşillik çemen, kırılı kızartması, kuru biber kızartması, haşlanmış yumurta, kaymak, tereyağı, bal ve tatlı lor üzerine karadut reçeli, incir ve narenciye reçelleri ile bazlama ve ekşi maya köy ekmeği yenmektedir. Aydın mutfağında sıkça yapılan yöresel yemeklere örnekleri: Oğlak çevirme, kuzu çevirme, tandır, acılı güveç, kuzu etli arapsaçı kavurması, kuzu etli enginar çanağı, kuzu etli şevketi bostan, ciğer dolması, yılan balığı kızartması, ekşili tavuk da bölgede yapılan diğer yemeklerdir. Bölgede İncirliova deve sucuğuyla, Ortaklar çöp şişi ile, Çine köftesiyle, Nazilli-Yeni Pazar-Bozdoğan-Karacasu-Koçarlı pidesi ile meşhurdur. Tatlı olarak ise; lokma tatlı, kalburabastı, incir dolması, incir uyutması, tahinli pide, tahinli kabak tatlısı, pelvize tatlısı, zerde tatlısı Aydın mutfağında en çok tüketilen yemeklerdir (Güngör, 2021).

Aydın Mutfağı coğrafi çeşitliliğe sahip olduğu için birçok yemek tarifini içinde barındırmaktadır. Bazı yemekler popülerliğini korusa da bazıları bölge ekonomisi için yeterince tanıtılmamış veya ifade edilmemiştir. Bu yemeklerden biri ise Olukbaşı Oğlak Çevirme Kebabı'dır. Yapılan araştırmada Olukbaşı Oğlak Çevirme Kebabı'nın bölge ekonomisine katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma Olukbaşı Oğlak çevirme kebabının tarihini, üretim metotlarını ve geleneksel tekniklerini gelecek nesillere aktararak somut olmayan kültürel miras listesine kazandırmak ve bölge ekonomisine katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Ayrıca Aydın'ın Bozdoğan ilçesinde yapılan Olukbaşı Oğlak çevirme kebabının hem ürünün gelenekselliğinin korunmasını sağlamak hem de kebabın coğrafi işaret alımı için resmi sürecini başlatmak bu araştırmanın ikincil amacını oluşturmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan araştırmanın verileri nitel veri toplama tekniklerinden doküman analizi ve katılımlı gözlem ile elde edilmiştir. Gözlem, "*gözlemcinin belli olay, oluşum ve davranışları tespit etme, anlama ve açıklama amaçlı bakışı ve dinleyişi ile veri toplama tekniğidir*" denilebilir (Karasar, 2020). Bu tanımla beraber gözlemin iki önemli özelliğini de vurgulamak gerekmektedir. Birinci olarak gözleminde verilerin bir başkası tarafından rapor edilmesi vb. yollarla değil doğrudan araştırmacı tarafından tespiti söz konusudur. İkinci özelliği yaygın algının aksine gözlemin yalnızca göz ile değil, bütün duyu organları ile yapılabilen bir süreç olmasıdır. Görme, işitme ve benzeri duyu organlarının yetersizliği halinde onların duyarlılığını artırıcı "gözlem araçları" kullanılabilir. Araştırmada Olukbaşı köyünde yaşayan yerel halkla bir araya gelinmiş, Olukbaşı Oğlak Çevirme Kebabının yapımı gerçekleştirilmiş, süreçte yapılan işlemler not alınmış ve ayrıca video kaydına alınarak verilerin çözümlenmesi aşamasında kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Olukbaşı oğlak çevirme kebabı, Aydın ili Bozdoğan ilçesi Olukbaşı köyüne özgü, odun ateşi üzerinde çevrilerek pişirilen bir kebab türüdür. Olukbaşı Oğlak çevirme kebabının tarihi Osmanlı döneminde Olukbaşı köyüne yerleşen Türkmen Yörüklerine dayanır. Köyün geçmişi ise Sarkeçili ve Karakeçili Yörüklerine dayanmaktadır. Hazırlama, pişirme ve sunum yöntemi uzun yıllardır aynı şekilde yapıldığından geleneksel bir hal almıştır.

Kebabın başında sırtığı çeviren, pişme derecesini bilen, ateşin közünü ayarlayan, etin aldığı renge göre sırtığın yavaş veya hızlı çevrilmesini yapan kişiler kadınlardır.

Erkekler kesim, derinin yüzülmesi ile oğlak pişirildikten sonra parçalama ve sunum işini yaparlar.

Ünü civar köylere de ulaşan bu kebab, sadece çarşamba günleri kurulan pazar yerinde yapılır ve bu kebabı yemek için Ege bölgesinin farklı yerlerinden ziyaretçilerin gelmesi ile köy için ekonomik olarak kazanç sağlamaktadır.

Olukbaşı oğlak çevirme kebabında bölgede yetiştirilen 6 ay ve 12 ay arasında olan dişi oğlaklar tercih edilmektedir. Bunun sebebi etin daha yumuşak ve daha lezzetli olmasıdır. Ortalama 13-14 kg ağırlığına gelen iyi beslenmiş sağlıklı oğlaklar tercih edilir. Oğlak kesilip derisi yüzüldükten sonra yalnızca

böbrekleri ve iç yağları kalacak şekilde tüm organları çıkarılır. 1 saat dinlendirildikten sonra genellikle çam ağacından yapılan bir sırtık ile boyun ve kuyruk kısmından geçirilir. Etin hava almadan pişmesi için oğlağın arka ayakları, boynu ve sırtı ipe bağlanır. Daha sonra çelik yöntemi adı verilen bir yöntem ile oğlağın ön ayakları diz hizasından kesilerek karın bölgesinde açılan deliklere kilitlenir. Oğlağın pişerken eğilmemesi için sırt kısmında çentik şeklinde bir parça alınarak bu bölge içeriden ipe çevirme çubuğuna sabitlenir. Pişirilmeden önce oğlağın iç kısmına el ile kaya tuzu sürülür. Oğlağın pişirilmesinde zemin seviyesindeki yer ocağı kullanılır. Ocakta meşe veya çam ağaçlarından elde edilen odunlardan ateş yakılır. Ateşten 40-50 cm. uzağa konan oğlak, çevrilerek yaklaşık 2 saatte pişirilir. Çevrilerek pişirme esnasında oğlaktan süzülen et suyu ve yağ ocağın önüne konulan tepside biriktirilir. Oğlak piştikten sonra ortalama 8 kg kalır.

Pişen oğlak takıldığı çubukla birlikte servisinin yapılacağı yere getirilir ve çubuk çekilerek çıkarılır. Gıda ile temasa uygun kalın bir tahta üzerinde parçalara ayrılan Olukbaşı Oğlak Çevirme Kebabı, tartılarak satışa sunulur. Bu aşamada pişerken elde edilen oğlağın kendi suyu ve yağı, kaşıkla üzerine ilave edilir.

Olukbaşı oğlak çevirme kebabı niteliğinin ve diğer özelliklerinin coğrafi alan ile bağlantısı incelendiğinde oğlaklar, Bozdoğan, Madran, Olukbaşı ve Karıncalı dağı bölgesinde doğal olarak bölge halkı tarafından yetiştirilirler. Yörenin bitki örtüsü, doğal olarak yetişen dalgan, iğnelik, sarmaşık, gemidiken, kova otu, turp otu, ebeğümeci, sarıot, arapsaçı gibi otlar bakımından zengin bir çeşitlilik sunmaktadır. Oğlaklar, Olukbaşı köyünün yer aldığı Karıncalı dağının batı yamaçlarında beslenirken bölgenin iki önemli ve en yüksek dağı olan Madran Baba ve Karıncalı dağlarından çıkan su kaynakları ile oğlakların su ihtiyacını karşılaması etinin lezzetini farklılaştıran diğer özelliklerden biridir. Oğlak çevirme sadece Olukbaşı köyündeki meşe veya çam ağacı odununun ateşinde yapılmaktadır. Oğlağın piştikten sonra aldığı açık kahverengi renk tamamen odun ateşi ve oğlağın tazeliğinden kaynaklanan doğal renktir.

Oğlak Çevirme Kebapçılığının yüzyıllardır yapılmaya devam eden atadan öğrenilmiş bir aile geleneği olması, oğlağın bölgedeki meşe veya çam ağacı odunuyla pişirilmesi, kebabın sadece yer ocağında yapılması, fırın veya kuyu tandırı şeklinde başka bir pişirme usulü kullanılmaması da ürünün ayırt edici özelliklerindedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsanların ilk medeniyet tohumlarını attığı zamandan günümüze kadar insan hayatının bir parçası olan mutfağın hikayesi insanlık tarihi kadar eskidir. Günümüzde yemek yeme temel ihtiyacın dışında deneyim kazanma, haz alma amaçlı gerçekleştirilen seyahatler haline gelmiştir. Türkiye yemek kültürü olarak oldukça zengin bir ülke olmasına rağmen yemeklerin yeterince tanıtılmaması yavaş yavaş o yemeklerin geleneksel reçetelerinin kaybolmasına neden olmaktadır. Gastronominin nesilden nesile aktarılan önemli bir kültür olması nedeniyle bu kültürün sürdürülebilirliğinin sağlanması da özellikle yerel yemekler konusunda önemlidir. Mutfak kültürünün, yerel yemeklerin, geleneksel reçetelerin yüzyıllar boyu yaşaması zengin olması ile değil sürdürülebilir olması ile ancak sağlanabilir. Bu aşamada yerel yemeklerin standartlarının oluşturulmasını da sağlayan coğrafi işaret sistemi yemeğe ait değerlerin

korunmasını sağlarken aynı zamanda üretiminin yapıldığı alana/bölgeye katkı sağlaması açısından da çok büyük önem arz etmektedir. Yöresel ürünlerin coğrafi işaret tescili yapıldıktan sonra tüketiciler tarafından daha sıklıkla tercih edildiği bilinmektedir (Toprak ve Oğuz, 2017).

Bu araştırmada coğrafi işaret almamış fakat işaret alabilecek olan bir yerel ürün araştırılmıştır. Olukbaşı oğlak çevirmek kebabı yüzyıllardır yapılmaya devam eden atadan öğrenilmiş bir aile geleneği olması ile Aydın ili Bozdoğan İlçesinin Olukbaşı köyüne özgü bir yemek kültürüdür. Olukbaşı oğlak çevirme kebabı tescillenerek hem gelecek nesillere aktarılacak hem de ün kazandığı için turistlerin ilgisini çekerek bölge ekonomisine katma değer sağlayacaktır. Bu doğrultuda unutulmaya yüz tutan yerel yemekler dahil bölge ekonomisine katkı sağlayacak yerel reçetelerin gün yüzüne çıkarılması ve coğrafi işaret tescilinin yapılması önem arz etmektedir. Konu hakkındaki bilimsel çalışmalara ağırlık verilmesi ile standartları ortaya konan yerel yemeklerle zenginleşmiş bir Türk mutfak kültürü alan yazınının oluşturulması sağlanabilir. Aynı zamanda il ve ilçe yerel yönetimleri ile yerel halkın coğrafi işaret konusunda bilinçlendirilmesi ve gerektiği noktalarda eğitim verilmesi faydalı olacaktır.

Not: Çalışmada çok kıymetli katkılar sunan Aydın Nazilli Ticaret Odası, Olukbaşı köy muhtarı, Olukbaşı'nda yaşayan yerli halka destekleri için teşekkür ederim. Metin içerisinde kullanılan fotoğraflar yapılan katımlı gözlem esnasına çekilen videodan alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Aydın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2020). URL: [<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/aydin/genelbilgiler>] Erişim tarihi: 01.06.2022.
- Bucak, T. & Arıcı, Ü. E. (2013). Türkiye’de Gastronomi Turizmi Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 16 (30), 203-216.
- Çalışkan, V. & Koç, H. (2012). Türkiye’de Coğrafi İşaretlerin Dağılışı Özelliklerinin ve Coğrafi İşaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17 (28), 193-214.
- Çalışkan, O. (2013). Destinasyon Rekabetçiliği ve Seyahat Motivasyonu Bakımından Gastronomik Kimlik. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1 (2), 39-51.
- Doğanlı, B. (2020). Coğrafi işaret, markalaşma ve kırsal turizm ilişkileri. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 525-541.
- Durlu Özkaya, F. & Sünnetçioğlu, S. & Can, A. (2013). Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Hareketliliğinde Coğrafi İşaretlemenin Rolü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1 (1), 13-20.
- Gastromanya. (2022). Aydın Mutfağı Hakkında Genel Bilgiler. URL: [<https://gastromanya.com/aydin-mutfagi-hakkinda-genel-bilgiler>] Erişim tarihi: 02.06.2022.
- Güler, D. & Saner, G. (2018). Türkiye’de Hayvansal Gıdaların Coğrafi İşaret Korumalarının Avrupa Birliği Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *International Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 11 (1), 50-55.
- Güngör, O. (2021). *Aydın*. İçinde Yazıcıoğlu, İ. & Sormaz, Ü. & Canpolat, C. (Ed), Türkiye Lezzet Rotaları. Ankara: Detay yayınevi.
- Gürkan, A. S. & Ulama, Ş. (2019). *Ege Bölgesi Mutfağı*. İçinde Sarıışık, M. & Özbay, G. (Ed), Ulusal Gastronomi ve Türk Mutfağı. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hoş, K. & Zencir, E. (2019). Türkiye’de Mahreç İşaretli Ürünlere İlişkin Akademik Yayınların İncelenmesi. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 2(1):39-64.
- İloğlu, N. (2014). Coğrafi İşaretlerin Tescili ve Denetimi Üzerine Farklı Ülke Sistemlerinin İncelenmesi ve Türkiye Uygulaması. *T.C. Türk Patent Enstitüsü Markalar Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- Karasar, N. (2020). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel yayıncılık.

- Küçükömürler, S. & Şirvan, N. B. & Sezgin, A. C. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Gastronomi Turizmi. *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi International Journal of Tourism, Economic and Business Sciences*, 2 (2), 78-85.
- Mercan, Ş. O. & Üzülmöz, M. (2014). Coğrafi İşaretlerin Bölgesel Turizm Gelişimindeki Önemi: Çanakkale İli Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29 (2), 67-94.
- Mevzuat (2016). *Sınai Mülkiyet Kanunu*, 6769 sayılı (22.12.2016), URL: [https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6769.pdf] Erişim Tarihi: 03.06.2022.
- Özdoğan, O. N. (2016). Ege Bölgesinin Yöresel Mutfağı. İçinde Zencir, E. (Editör), Yöresel Mutfaqlar (ss. 166-195), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3375 Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 2227.
- Özkaya, F. & Cömert M. (2017). Türk Mutfağına Yolculuk. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sarışık, M. & Özbay, G. (2014). Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. 26 (2), 264-278.
- Toprak, L. & Oğuz, Z. (2017). Coğrafi İşaretler ve Siirt İli Örneği. 18. *Ulusal Turizm Kongresi “Kültür Turizmi” Bildiri Kitabı*, 18-22 Ekim 2017, Mardin s. 18-22.
- Yurtseven, H. R. (2011). Sustainable Gastronomic Tourism in Gökceada (Imbros): Local and Authentic Perspectives, *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(18), 17-26.
- Yücel Güngör, M. (2020). Gastronominin Temel Kavramları. İçinde Yüncü, R. (Ed.), Gastronominin Temelleri (s.3-32). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.